

**TYÖTTÖMYYSPUTKI – PUOLESTA JA VASTAAN DISKURSIIVISEN
HALLINNAN NÄKÖKULMASTA**

Hannu Pakkala
Pro Gradu -tutkielma
Yhteiskuntapolitiikka
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Huhtikuu 2014

Tiivistelmä

TYÖTTÖMYYSPUTKI – PUOLESTA JA VASTAAN DISKURSIIVISEN HALLINNAN NÄKÖKULMASTA

Hannu Pakkala
Yhteiskuntapolitiikka
Pro Gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Ohjaaja: Teppo Kröger
Huhtikuu 2014
Sivumäärä: 83+1liite

Työttömyysputki, eläkeputki tai työttömyyseläkeputki on sosiaalipoliittinen järjestely, jonka juuret ovat jo 1970-luvulla luodussa työttömyyseläkejärjestelmässä. Järjestelyn perimmäisenä tarkoituksena on ollut turvata ikääntyneiden irtisanottujen työntekijöiden toimeentulo. Vakiinnuttuaan järjestely on kehittynyt joustavaksi työelämän ja työmarkkinoiden sopeuttamistoimenpiteeksi talouden muuttuvissa suhdannetilanteissa. Eläkeiän nostoon tähtäävän eläkepolitiikan suunnanmuutoksen seurauksena järjestely on ollut jatkuvan kiistan kohde ja putken ehtoja onkin heikennetty asteittain. Julkisessa keskustelussa työttömyysputki on liittynyt eläkekeskustelun ohella kiinteästi työttömyysturvan puolustamiseen. Vaikka putken oikeutus eläkkeelle johtavana reittinä on vahvasti kyseenalaistettu, palkan-saajajärjestöt ovat kyenneet säilyttämään järjestelyn, joka onkin uusimman sopimuksen mukaan siirretty kokonaisuudessaan työttömyysturvan piiriin.

Tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella työttömyysputken puolustamista ja vastustamista hallinnan näkökulmasta vuoden 2009 eläkeiän nostamisesta käydyn kiivaan keskustelun yhteydessä. Tutkimusaineisto koostuu Helsingin Sanomien työttömyysputkea käsittelevistä kirjoituksista. Tutkimuksen viitekehystenä hyödynnettiin eläköitymisen prosessimallia ja yksilöiden ohjaukseen perustuvaa modernin hallinnan teoria. Tutkimusmenetelmänä käytettiin kriittistä diskurssianalyysiä. Analyysi perustui työttömyysputkea vastustavien ja puolustavien kuvausten sekä kuvauksissa työntekijöille luotujen asemien kartoitukseen. Putkelle luodaan näiden asemien avulla tavoitteista riippuen joko eläke- tai työttömyysmerkitystä. Putken vastustamiseen liitetään pääsääntöisesti työntekijöiden uhriasema tai hyväksikäyttäjän asema. Putken puolustamiseen liitetään poliittisessa keskustelussa työntekijöiden uhriasema ja käytännön irtisanomistilanteiden kuvauksissa onnekkaan asema.

Tutkimuksen tuloksena työttömyysputkea puolustavista ja vastustavista kuvauksista muodostui kaksi hallinnan mallia. Työttömyysputkea vastustava malli perustuu huoleen julkisen talouden kestävydestä, työttömyysputkea vastustavaan ikäraja- ja puheeseen, työmoraliin vetoamiseen, järjestelmän ikäsyRJintäkäytäntöön ja aktiivista työhön suuntautuvaa työntekijäasemaa tuottaviin kuvauksiin. Työttömyysputkea puolustava malli perustuu työttömyysturvan puolustamiseen, laajaan sopimisen kulttuuriin, työelämän työntekijöille tuotamiin paineisiin, työnantajien harjoittamaan ikäsyRJintään ja kolmannen iän arvostukseen.

Asiasanat: Työttömyysputki, eläkeikä, hallintavalta, strategia, diskurssi, subjektipositio

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO.....	1
2. TYÖTTÖMYYSPUTKI SOSIAALIPOLIITTISENA JA YKSILÖLLISENÄ JÄRJESTELYNÄ.....	4
2.1. Työttömyysputken kehitys työttömyyseläkkeestä eläkeputkeksi ja työttömyyseläkeputkeksi.....	4
2.2. Uusi ikäpolitiikka.....	6
2.3. Työntö työmarkkinoilta, veto eläkkeelle.....	8
2.4. Työttömyysputken sosiaalinen sopimusmalli.....	9
2.5. Työttömyysputkipäätöksen prosessimalli.....	10
2.6. Työttömyysputki hyvinvoinnin näkökulmasta.....	11
3. TUTKIMUSKYSYMYS JA AINEISTO.....	16
3.1. Kriittinen lähestymistapa tutkimusongelmaan.....	16
3.2. Lehtiartikkelit aineistona.....	18
4. HALLINTAVALTA.....	22
4.1. Verkottunut, strateginen ja tuottava valta.....	23
4.2. Biovalta ja hallintastrategiat.....	25
4.3. Taloudellinen ja poliittinen hallinta.....	27
4.4. Kansalaissubjektin tuottaminen.....	29
5. TYÖTTÖMYYSPUTKIPUHEEN TULKINTA.....	32
5.1. Tutkimuksen suhde sosiaaliseen konstruktionismiin.....	32
5.2. Diskurssi kielenkäyttönä.....	33
5.3. Diskurssi ja valtasuhteet.....	35
5.4. Subjektiasemat.....	37
5.5. Työttömyysputkipuheen tulkinta mediateksteissä.....	38
6. KRIITTINEN JA HYVÄKSYVÄ TYÖTTÖMYYSPUTKIPUHE.....	41
6.1. Keskustelun tasot ja jakolinjat.....	41
6.2. Työttömyysputkea vastustavat diskurssit.....	44
6.2.1. Talous – julkisen talouden kestävyys.....	44
6.2.2. Poliitiikka – ikärajaohjaus ja taloudelliset kannustimet.....	46
6.2.3. Työetiikka – työmoraali.....	49
6.2.4. Ikäasenne – ikäsyrijintä.....	51

6.2.5. Elämäntapa – työn imu.....	53
6.3. Työttömyysputkea puolustavat diskurssit.....	55
6.3.1. Hyvinvointivaltio – perusturva.....	55
6.3.2. Sopimus – sopimusyhteiskunta, ”pehmeä ratkaisu”, psykologinen sopimus...	58
6.3.3. Työelämä – työelämän kovuus.....	61
6.3.4. Elämäntapa – kolmas ikä.....	64
7. YHTEENVETO JA POHDINTAA.....	67
7.1. Tutkimustulosten yhteenveto.....	67
7.2. Tutkimuksen toteutuksen ja tulosten arviointia.....	70
7.3. Lopuksi.....	74
Painetut lähteet.....	76
Internetlähteet.....	82
Liitteet.....	84

Taulukot

Taulukko 1. Työstä työttömyysputkeen siirtymisen ikäraajat ja työttömyysputken rakenne

Taulukko 2. Työttömyysputkea vastustavat diskurssit ja subjektipositiot

Taulukko 3. Työttömyysputkea puolustavat diskurssit ja subjektipositiot

Kuviot

Kuvio 1. Työttömyysputki yksilöllisen varhaisen eläköitymisen prosessimallin pohjalta

Kuvio 2. Tutkimuksen analyyttinen malli

1. JOHDANTO

Eläkeputken edessä yhteinen etu ja oma etu ovat vastakkain. Silloin päätöksenteossa liikutaan jossain egoismin ja altruismin välillä, pohtii Vanhanen. "Osa yrityksistä katsoo vain omaa etuaan." Ammattiyhdistysliike puolustaa eläkeputkijärjestelmää. Se on työntekijän turva ja helpotus. (HS 13.11.2011.)

Työttömyysputki, eläkeputki tai työttömyyseläkeputki on työttömyysturvan ja eläkejärjestelmän yhdistelmä, jonka tarkoitus on turvata ikääntyneiden työttömiksi irtisanottujen henkilöiden toimeentulo vanhuuseläkkeeseen saakka, mikäli henkilö ei työllisty ennen eläkeikää. Työttömyysputkesta on vuosien saatossa muodostunut yksi eläkkeelle siirtymisen reitti muiden joukossa. Järjestely on saanut ainakin jonkinasteisen hyväksynnän sekä työnantajien että työntekijöiden keskuudessa. Tyypillisesti työttömyysputki on koostunut työttömyyspäivärahasta, joka on pääsääntöisesti ansiosidonnainen päiväraha, työttömyyspäivärahan lisäpäivistä ja työttömyyseläkkeestä. Putken rakenne ja käyttö ovat muuttuneet vuosien saatossa ja työttömyysputki on ollut yksi oleellinen elementti eläkeiän nostosta käydyssä julkisessa keskustelussa.

Talouteen, politiikkaan ja identiteetteihin perustuvat puhetavat ovat tiedotusvälineiden välittämän yhteiskunnallisen keskustelun keskiössä (Fairclough 1997, 85). Yllä oleva sitaatti reportaasikirjoituksesta sisältyy tutkimuksen lehtikirjoituksista koottuun aineistoon. Sitaatti on kirjoitettu osittain suorassa muodossa. Toimittaja on liittänyt sen laajempaan kirjoitukseensa, jossa hän pohtii eläkeputken käyttöä valitsemiensa lähteiden avulla. Kirjoituksessa toimittaja pyrkii tarkastelemaan ilmiötä työntekijöiden näkökulmasta. Sitaatissa kategorisoidaan osa työnantajista moraalisesti kyseenalaisiksi järjestelmän hyväksikäyttäjiksi ja ehdotetaan työntekijöille turvattoman uhrin identiteettiä. Entisen pääministerin ja nykyisen Perheyrittysten liiton puheenjohtaja Matti Vanhasen auktoriteetti antaa kirjoitukselle erityistä painoarvoa.

Keskustelu työttömyysputken käytöstä sai vauhtia talvella 2009, kun Vanhasen johtama hallitus ilmoitti yksipuolisesta päätöksestään nostaa eläkeikää. Päätös nostatti poikkeuksellisen kiivaan, palkansaajajärjestöjen johtaman vastarinnan. Tämän seurauksena Vanhasen hallitus joutui perääntymään eläkeikään liittyvistä nostoaikeistaan ja antoi työmarkkinajärjestöjen tehtäväksi löytää ratkaisumalleja pidempien työurien tavoitteen saavuttamiseksi. Vain Jukka Ahtelan johtama työelämäryhmä, joka keskittyi lähinnä työssä viihtymisen ja

työterveyden kehittämisen kysymyksiin, sai aikaan loppuraportin (Työelämäryhmä 2010). Ryhmä, joka neuvotteli kovista toimenpiteistä, kuten työttömyysputkea ja eläkeikää koskevista ikärajoista, ei päässyt yhteisymmärrykseen. Ainakin Helsingin Sanomien tulkinnan mukaan sopu kariutui lopulta nimenomaan riitaan työttömyysputken ikärajoista (HS 2.2.2010, ks. liite 1).

Ratkaisun etsimistä laajennettiin kestävän talouskasvun ja työllisyyden ohjelman laatimiseksi. Tämän työryhmän raportissa eläkejärjestelmän kestävyyslaskelmat perustuivat työttömyysputken osalta kolmeen eri vaihtoehtoon: järjestelmä poistetaan kokonaan, työttömyysputken ikärajaa nostetaan kahdella vuodella tai työnantajien omavastuuosuutta nostetaan (Valtioneuvosto 2011, 56). Työttömyysputken ikärajojen nosto jäi kuitenkin työmarkkinaosapuolten neuvottelupöydälle. Uusimman työttömyysputken ehtoja koskevan työurasopimuksen (Ahtela 2012) mukaan putken alaikärajaa nostettiin jälleen vuodella. Vaikka muut aiheet, kuten Euroopan talouskriisi, ovatkin viime aikoina ohittaneet eläkeikäkeskustelun mediakiinnostavuudessa, työttömyysputki osana eläkekeskustelua on edelleen ollut esillä julkisessa keskustelussa. Keskustelun laimenemiseen on oletettavasti vaikuttanut se, että media on tulkinnut nykyisen hallituksen sitoutuneen voimassaoleviin eläkeiän rajoihin. Tutkimukseni tavoitteena on tarkastella, miten julkista keskustelua työttömyysputkesta on viime vuosina käyty eläkeikäkeskustelun ja työurakeskustelun yhteydessä.

Oma mielenkiintoni työttömyysputkea kohtaan on virinnyt vuosien varrella työyhteisössä käytyjen keskustelujen pohjalta. Mielenkiintoa on ollut puolesta ja vastaan. Työpaikkakeskusteluissa olen havainnut, että myös eläköityvien mielipiteissä on tapahtunut muutoksia. Jokaisella tilanteella, jossa työttömyysputkea on käytetty, on ollut omat erityispiirteensä. Järjestelyt voivat liittyä yritysten laajoihin saneeraustarpeisiin tai yksittäisiin irtisanomisiin. Keskustelua on aiheuttanut muun muassa ikääntyvien työntekijöiden suoranaisten ajaminen ennen aikaiselle eläkkeelle järjestelmän sallimilla keinoilla. Niina Viitasalon (2013, 13–14) työelämässä ilmenevää sosiaalista syrjäytymistä kuvaavassa aineistossa työttömyysputken käyttö näyttäytyi nimenomaan painostuksena, joka on usein pitkäaikaista ja johtaa mahdollisesti ristiriitatilanteisiin. Toisaalta, mikäli omaa työkykyä tai taitoja ei katsota riittäviksi, saattaa työttömyysputki joissain tapauksissa tarjota ikääntyvälle työntekijälle yleisesti hyväksytyyn ja kunnialliseen tavan poistua työelämästä (Julkunen & Pärnänen 2005, 159). Meneillään oleva teollisuuden rakennemuutos ja työttömyys yhdistettynä

tulevaisuudessa mahdollisesti odotettavissa olevaan työvoimapulaan tuottaa myös ristiriitaisia näkemyksiä keskusteluun. Työttömyysputken käyttö on ollut erityisen suosittua suurten yritysten sopeuttamistoimenpiteenä (Lehto & Sutela 2008, 44–45).

Työelämän laadulla on varmasti merkityksensä työurien pituuteen, mutta silloin kun päätös jää yksilön omaan subjektiiviseen harkintaan, on kyse erittäin monitasoisesta kokonaisuudesta. Useilla teollisuuden aloilla, joilla on jouduttu vähentämään työvoimaa, työttömyysputki on muodostunut lähes normiksi. Omien kokemusteni mukaan osa työttömyysputkiäissä olevista työntekijöistä voi kokea ennen aikaisen eläköitymisen jopa moraaliseksi velvollisuudekseen (vrt. Julkunen 2003, 244–249). Eläköitymisen hallintaa on julkisen vallan taholta kuitenkin kehitetty yksilön vapaamman valinnan suuntaan ja käytännössä täyden eläkkeen ikäraja on jo nostettu 68 vuoteen.

Ihmisten voidaan olettaa suunnittelevan elämänsä koko elinkaaren aikaisten tulojen mukaan, ja yhä useammat turvautuvat vapaaehtoisin, työeläkejärjestelmän takaamaa tuloa tukeviin eläkkeisiin. Periaatteessa hyväkuntoisella työttömyysputki-ikäisellä työntekijällä voisi olla nykyisen eläkejärjestelmän mukaan vielä kymmenenkin vuotta tehokasta työaikaa jäljellä. Oleellista onkin se, miten palkansaajat onnistuvat ikääntyessään sopeuttamaan hyvinvointitavoitteen, kun eläkkeelle siirtymisen ajankohta on epävarma. Tutkimusasetelma perustuu oletukseen, että työttömyysputken hallinta näyttäytyy valtamedian luomissa kuvauksissa, joilla pyritään hallitsemaan työntekijöiden työttömyysputken käyttöä.

2. TYÖTTÖMYYSPUTKI SOSIAALIPOLIITTISENA JA YKSILÖLLISENÄ JÄRJESTELYNÄ

Tässä luvussa taustoitan tutkimusaihetta lyhyesti tarkastelemalla sitä, miten työttömyysputkea on käytetty ja tutkittu sosiaali- ja työmarkkinapoliittisena työkaluna. Tämän jälkeen tarkastelen työttömyysputkea sosiaalisena ilmiönä työpaikalla. Esitän myös työttömyysputken käyttöön sovitetun mallin, joka kuvaa työttömyysputkea yksilöllisestä näkökulmasta. Luvun lopuksi tarkastelen työttömyysputkea toimeentulon ja hyvinvoinnin näkökulmasta.

2.1. Työttömyysputken kehitys työttömyyseläkkeestä eläkeputkeksi ja työttömyyseläkeputkeksi

Suomessa työttömyysputken kaltaisten eläköitymismahdollisuuksien kehittämisen alkuna voidaan pitää jo 1960-luvun loppupuolella nousutta lisääntyvää huolta ikääntyvien työttömien toimeentulosta. Aikainen työnteon lopettaminen oli yhteydessä työelämän tehostumiseen ja myöhemmin yksilöllisestä vanhenemisesta johtuvaan työelämästä poistumiseen. Vuonna 1971 työttömyyseläkkeet liitettiin työeläke- ja kansaneläkejärjestelmään. (Julkunen 2009, 226.) Kun 1960-luvun lopulla siirryttiin tulopoliitiikan aikakauteen, myös eläkevakuutuksen kehittäminen muodostui työmarkkinavetoiseksi. Suomessa työeläkevalta onkin korporaatioilla. Päätökset tehdään kolmikannassa, jolloin valtion rooliksi on jäänyt lähinnä päätöksien hyväksyminen. Kolmikannalla tarkoitetaan tässä yhteydessä eläkevakuutusyhtiöitä, työnantajajärjestöjä ja työntekijäjärjestöjä. (Niemelä 2011, 19.) 1980-luvulla työttömyyseläkkeen ja työttömyyspäivärahan yhdistelmän käyttö rakennemuutoksesta aiheutuneiden irtisanomisten yhteydessä yleistyi. Työttömyysputken hyödyntäminen irtisanottujen työntekijöiden toimeentulon turvaajana vakiintui 1990-luvun laman tahdittaman kehityksen myötä, jolloin irtisanomisia kohdennettiin suunnitelmallisesti työttömyysputkiikäisiin. (Ikonen 2009, 128.)

1990-luvun alussa eläkepolitiikassa tapahtunutta käännettä vauhdittikin Raija Julkusen ja Anna Pärnäsen (2005) mukaan varhaiseläkkeiden suosio yhdessä ennakoitujen työvoimapolin kanssa. Eläkkeelle lähtöikä oli pudonnut jo 57 vuoteen. Työttömyyseläkkeen ikäraja oli kyllä nostettu 1980-luvulla, mutta järjestelmä korvattiin työttömyyseläkeputkella, joka sisälsi ansiosidonnaisen lisäpäivärahaoikeuden. Arkisessa kielenkäytössä se muokkautui

eläkeputkeksi johtuen siitä, että aika irtisanomisesta jopa 53-vuotiaana aina 60-vuotiaaksi miellettiin usein eläkkeellä oloksi, vaikka tosiasiallisesti se oli työttömyysaika. (Julkunen & Pärnänen 2005, 33–35.)

Työttömyysputken laajentamisella oli yhteys työelämän taloudellisen tehokkuusvaatimuksen voimistumiseen. Eläkkeet ovat olleet yksi tapa siirtää tehottomaksi katsottuja ikääntyneitä työntekijöitä pois työelämästä. (Lassila & Valkonen 2011.) Vaikka putken käyttö 1980-luvulla oli riippuvainen ennen kaikkea eri toimialojen kilpailutilanteesta, 1990-luvun laman seurauksena työttömyysputken käyttö yleistyi julkisella sektorilla, mutta ei muodostunut yhtä suosituksi kuin teollisuudessa. Työttömyyseläkkeelle siirryttäessä osa kustannuksista siirtyi suurten työnantajien kannettavaksi. Toisaalta aikaviive saattoi olla useita vuosia. Irtisanomisen taloudelliset ja tuotannolliset edellytykset täytyivätkin selkeimmin kilpailualoilla. Poliittisessa keskustelussa huomion keskipisteeseen nousivat julkisen talouden ongelmat yhdessä väestön ikääntymiskehityksen kanssa. (Hytti 1998, 5, 156–157.)

Yhä oleellisempaan osaan nousivat yksilötasolla tehdyt valinnat, jotka ohjaavat koko elin-aikaista toimeentulon suunnittelua ja vapaa-ajan arvostuksia, sekä valintojen taustalla vaikuttavat kannustimet ja rajoitteet. Työttömyysputkea on siis käytetty aktiivisesti yhteiskunnallisten muutosten aikaansaamiseksi. Työttömyyseläke ja työttömyyspäiväraha ovat olleet jatkuvan työmarkkinaosapuolten välisen neuvottelun kohde. (Hytti 1998, 159–160.) Työttömyyseläkkeen asteittaisen poistumisen jälkeen voi vuonna 1955 ja sen jälkeen syntynyt henkilö saada työttömyysturvan lisäpäiviä, jos 500 päivän enimmäismaksuaika täyttyy henkilön täytettyä 60 vuotta. Yhtäjaksoinen työttömyyspäiväraha-aika on siis voinut alkaa 58 vuoden ja yhden kuukauden iässä. (Valtioneuvosto 2011, 55.) Alla olevassa taulukossa on esitetty Eläketurvakeskuksen raportin (Jauhiainen & Rantala 2011, 19) mukaisesti työttömyysputken rakenteen muutos 1990-luvulta lähtien. Työurasopimuksessa vuonna 1957 ja sen jälkeen syntyneiden työttömyysputken alaikäraja nostettiin vielä vuodella, eli 59 vuoteen (Ahtela, 2012).

Työttömyysputkijärjestelmää muutettiin myös niin, että se ei toteudu täysimääräisesti, jos työnhakija ei osallistu aktiivisiin työllistämistoimenpiteisiin. Sopimuksen on ainakin toivottu lisäävän irtosanottujen työllistymistä varmistaen samalla heidän toimeentulonsa. Työttömyysputken ehtoja on siis edelleen heikennetty, esimerkiksi vuonna 2002 työttö-

myyspäivärahan lisäpäivien ja työttömyyseläkkeen yhdistelmän avulla putken alaikäraja oli 55 vuotta. Eläkejärjestelmän ikärajat ja varhaiseläkejärjestelmät ovatkin keskeisessä osassa eläkeuudistuksesta käytävissä neuvotteluissa. (Ahtela 2012, 13, 16.)

Taulukko 1. Työstä työttömyysputkeen siirtymisen ikärajat ja työttömyysputken rakenne (Jauhiainen & Rantala 2011, 19).

Kalenteriaika	Ikä ¹														
1994–1996	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	
1997–2005 ²	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	
2006–2011 ³	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	
2012 ⁴ →	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	

500 päivää	lisäpäivät	työttömyys- eläke	Vanhuuseläke tai lisäpäivät	Vanhuus- eläke
------------	------------	----------------------	--------------------------------	-------------------

1) Ikärajat ovat likimääräisiä. Esimerkiksi lisäpäiviä maksetaan sen kalenterikuukauden loppuun, jolloin henkilö voi ikänsä puolesta siirtyä eläkkeelle. 1990-luvun alussa alaikärajakäytäntö ei myöskään ollut täysin vakiintunut.

2) Vuosina 1942–1949 syntyneet.

3) Vuosina 1950–1954 syntyneet.

4) Vuonna 1955 ja myöhemmin syntyneet (ja 1954 syntyneet vuonna 2012 eli ko. vuoden 58-vuotiaat)

2.2. Uusi ikäpolitiikka

Vuosisadan vaihdetta lähestyttäessä Suomessa saatiin aikaan merkittävä positiivinen käänne eläkekustannusten alenemisen ja keskimääräisen eläkeiän laskun taittumisen myötä. Käännettä pidettiin merkittävänä myös kansanvälisessä vertailussa. (Julkunen & Pärnänen. 2005, 46-48.) Työttömyysputken ikärajoja voitiin nostaa vahvan ja pitkäaikaisen taloudellisen noususuhdanteen oloissa, jolloin toimenpiteet eivät aiheuttaneet merkittävää työttömyysasteen nousua (Ilmakunnas & Rantala 2005, 80). Tuolloin perustettiin *Kansallinen ikäohjelma (IKOMI)*, jonka seurantaraporteissa tarkasteltiin ohjelman tuloksia (STM 2002). Ohjelma jatkoi jo aiemmin aloitettua varhaiseen eläköitymiseen johtaneen politiikan suunnanmuutosta. Pyrittiin painottamaan ikääntyvien vahvuuksia samalla korostamalla

työkyvyn, motivaation ja oppimisen ylläpitämistä. Ohjelman tiimoilta tehtiin lisäksi laajaa lainsäädännön kehitystyötä. (Julkunen & Pärnänen. 2005, 46-48.)

Varhaiseen eläköitymiseen onkin pyritty puuttumaan ”koviin” politiikkaratkaisujen ohella pitkän aikavälin asennemuutoksen avulla. Ihmisten eläköitymistä on pyritty hallitsemaan erilaisilla ohjelmilla, jotka muodostavat kokonaisuuden, jonka todelliset vaikutukset ovat nähtävissä vasta pitkän ajan kuluessa. Merkittävimpana taustavaikuttajana voidaan pitää yleisen taloudellisen suhdannetilanteen vaikutusta työmarkkinoihin. Työttömyysputken osalta vaikutuksia tuleekin mitata sekä työllisyyspolitiikan että eläkepolitiikan näkökulmasta. (Ilmakunnas & Rantala 2005.) Erilaiset ohjelmat, työryhmät, komiteat ja neuvotteluryhmien esitykset ovat työttömyysputkesta käydyn keskustelun lähteinä vielä nykyisessäkin mediakeskustelussa. Poliitikassa, ohjelmissa ja julkisessa keskustelussa löytyviä teemoja ovat olleet *työn vetovoima, työolot, työnvälityksen ja kuntoutuksen tehostaminen, koulutus, ammattitaito sekä eläkeaikaan ladatut odotukset* (Julkunen & Pärnänen 2005, 49). Yritysten ikäpolitiikassa oli jo 2000-luvun alussa havaittavissa muutoksen ituja kohti ikääntynyttä työvoimaa arvostavampaa asennetta, mikä kuitenkin ilmeni vaihtelevasti eri toimialoilla. Ikääntyneiden työpanokseen suhtauduttiin edelleen pääasiassa strategisina valintoina osana tarkoituksenmukaista liiketoiminnan suunnittelua. (Pärnänen 2011, 5–6.)

Julkunen ja Pärnänen (2005, 57, 59) toteavat, että työurien pidentämisestä Suomessa päätettiin laajaan yhteiskuntapolitiikan toimijoiden väliseen yksimielisyyteen ja ratkaisumallistakin väliaikaiseen sopimukseen. Valtiovallan, työmarkkinaosapuolien ja työeläkejärjestelmään kuuluvien organisaatioiden ikäpoliittisen yhteistyön tavoitteiden toteutuminen edellytti kuitenkin kulttuurisen ilmapiirin ja yleisen mielipiteen muutosta politiikan suuntaiseksi. Yhteinen tavoite vauhditti kuitenkin merkittävän eläkeuudistuksen valmistelua ja toteutumista. (Emt.) Vuonna 2005 käyttöön otettu eläkeuudistus sisältää työurien pidentämiseen ja joustamiseen kannustavia elementtejä. Uudistus huomioi väestön ikääntymisen paineet järjestelmän rahoituksen kannalta hillitsemällä työeläkemaksuja. Virallisena tavoitteena oli eläkeiän nostaminen 2–3 vuodella, mutta tavoitteen toteutumiseksi ei annettu selkeää takarajaa. Uuden eläkejärjestelmän viimeisten työvuosien superkarttuman oletetaan houkuttelevan ihmisiä jatkamaan työelämässä. Vaikka eläkeiän nostotavoitteesta ollaankin oltu yksimielisiä, on keskustelu sen toteutuksesta ollut jännitteistä, etenkin työmarkkinajärjestöjen välillä. Keskimääräinen toteutunut eläkeikä on eläkeuudistuksen toteuttamisen jälkeen

noussut hitaasti, mutta jos tavoitteena pidetään vuoden 2050 tasoa, oltiin vuonna 2009 uudelle eläkejärjestelmälle annetussa kolmen vuoden eläköitymisiän nousun tavoitteessa. Vuoden 2009 kiivas eläkekeskustelu ja neuvottelut hallituksen eläkeiän nostoilmoituksen jälkeen johtivat sopimukseen, jossa kolmen vuoden nostotarve vuoden 2008 tasosta tulisi saavuttaa jo vuonna 2020. Uudistuksessa sovittiin lisäksi työttömyyseläkkeen asteittaisesta lakkauttamisesta. (Uusitalo 2010, 9.)

2.3. Työntö työmarkkinoilta, veto eläkkeelle

työttömyysputken lisäksi muita varhaisen eläköitymisen vaihtoehtoja ovat esimerkiksi osa-aikaeläke ja työkyvyttömyyseläke. Työkyvyn heiketessä putkeen hakeutumisen syynä voi olla esimerkiksi se, että henkilö ei ole päässyt työkyvyttömyyseläkkeelle, jolloin osa-aikaeläke tarjoaa ikääntyvälle työntekijälle vaihtoehdon työttömyysputkelle. Näille eläkkeelle johtaville reiteille on kuitenkin yhteistä se, että ne koostuvat erilaisista järjestelyistä, jotka sisältävät toisiaan seuraavia toimenpiteitä, joiden mukaan edetään vaiheittain eläkkeelle. Eläkkeelle johtavan prosessin yhteydessä puhutaan yleisesti työelämästä eläkkeelle siirtymisen vetotekijöistä ja työntötekijöistä.

Jakoa voidaan tarkastella uusliberaaliin diskurssiin ja hyvinvointivaltiodiskurssiin nojautuen. Vetonäkökulma perustuu sosiaalipolitiikan synnyttämiin mahdollisuuksiin päästä aikaiselle eläkkeelle. Tämän voi nähdä hyvinvointivaltion kehitysvaiheessa saavutuksena. Uusliberaalisesta näkökulmasta vetotekijät puolestaan vähentävät halukkuutta työntekoon. Työntötekijät perustuvat työn sosiaalisen rakenteen muutoksiin, kuten työmarkkinoiden muutokseen ja korkeaan työttömyyteen. Työntötekijöitä voidaan pitää vahvempina, koska sosiaalipolitiikan avulla ei voida torjua työelämän ehdoissa tapahtuvia muutoksia. (Kohli & Rein 1991, 6–10.)

Tiina Salokankaan, Jukka Vuoren ja Pekka Huuhtasen (2005, 310) mukaan yksilötasolla tärkeimpiä työntäviä tekijöitä ovat huono terveys ja heikko työkyky. Vetäviä tekijöitä voivat heidän mukaansa olla esimerkiksi perhe ja vapaa-ajan harrastukset. Eläketurvakeskukseen tutkimuksessa Seppo Karisalmen, Eila Tuomisen ja Kasimir Kalivan (2008, 32–38) mukaan tärkeimmät tekijät työssä jatkamisen kannalta ovat työnantajan myönteinen ikäpolitiikka, hyvä työkyky ja vähäinen psyykkinen kuormitus, joten työn raskaus ja epämiellyt-

tävät työolosuhteet voivat kumota työn taloudelliset kannustimet. Juha Rantalan (2008, 69–73) ja Juha Sihdon (2012, 13–15) tutkimusten mukaan hyväksi havaittu toimeentulo liittyy haluttomuuteen jatkaa työssä. Työttömyysputken kautta eläköitymistä on vaikea arvioida, koska tällöin eläköityminen on vahvasti sidoksissa työmarkkinoihin. Työttömyys on kuitenkin keskimääräisesti mitattuna myöhentynyt, kun putken ikärajoja on nostettu. (Emt.)

2.4. Työttömyysputken sosiaalinen sopimusmalli

Työttömyysputken voi katsoa kehittyneen osaksi valtiojohtoisesti kehitettyä, taloudelliselle kilpailukyvyllä alistettua varhaisen työstä poistumisen tavoitteellista mallia, joka yhdistää laajasti erilaisia intressejä (Julkunen 2001, 198). Anna-Kaisa Ikonen (2009) onkin kuvannut koko työttömyyseläkejärjestelmää sosiaalipoliittisena järjestelynä, joka on ohjannut viranomaisten, työnantajien sekä työntekijöiden käyttäytymistä. Ohjauksen vaikutus on vaihdellut vuosikymmenten saatossa ja sen tavoitteet ovat muuttuneet ajan myötä. Ikonen mukaan työttömyysputken sosiaalinen vaikutus näyttäytyy käytännössä sopimusmallina, jossa irtisanomiset kohdennetaan yhteisen sopimuksen mukaisesti työttömyysputki-ikäisiin työntekijöihin. Näin irtisanotut työntekijät siirretään puolestaan eläkkeelle työttömyysputken kautta. Siirtymää työstä työttömäksi voidaan kutsua "pehmeäksi ratkaisuksi". Siirtymää työttömyydestä eläkkeelle Ikonen kuvaa "hiljaiseksi sopimukseksi", jota ei ole määritelty virallisesti, mutta se on kaikkien tahojen tuntema ja laajasti toteutettu. Henkilö saa olla rauhassa työttömänä aivan kuin hän olisi varhaiseläkkeellä, vaikka hän virallisesti onkin työttömänä työnhakijana. (Ikonen 2009, 162, 195; ks. myös Julkunen 2001, 198; Hytti 1998.)

"Pehmeä ratkaisu" on kiistatta yleisellä tasolla hyväksytty, mutta se ei ota huomioon yksilöllisiä työhön sitoutumisen näkökohtia, joista työpaikoilla käydään jatkuvaa keskustelua. Mallia perustellaan usein nuorempien työntekijöiden oikeutena työpaikan säilyttämiseen saneeraustilanteissa ja irtisanotun ikääntyneen työntekijän itsestäänselvänä etuna. Työnantajalla saattaa olla perusteltuja intressejä korvata vanhempaa henkilöstöä nuoremmalla, jolloin houkutellaan vanhempia työntekijöitä jättäytymään työttömyysputkeen. Putken käyttö näyttäytyy työpaikoilla eräänlaisena intressiristiriitana, jossa uusi ikäpolitiikka kohtaa vanhat ajatusmallit käytännön toiminnassa vallankäytön viitekehyksessä (Pärnänen 2011, 13).

Tämä saattaa olla joissakin tilanteissa suurikin työilmapiiriä heikentävä tekijä työpaikoilla. "Pehmeän ratkaisun" sopimusmallia voi käsillä olevan tutkimuksen osalta kutsua myös yritykseen muodostuneeksi irtisanomiskäytännöksi tai irtisanomismormiksi. Työttömyysputki-putki on ollut jo vuosikymmeniä aktiivisesti käytössä. Toisaalta asenteisiin vaikuttaa vanha oikeudenmukaisuusperiaate, jonka mukaan viimeisenä irtisanotaan ne, joilla on pisin työura. Toistuvat saneeraustoimenpiteet ovat aiheuttaneet yleistä epävarmuutta oman työpaikan säilyttämisen suhteen. Työn psykososiaalisiin olosuhteisiin onkin kiinnitetty yhä enemmän huomiota työn fyysisen rasittavuuden ohella. Esimerkiksi Kaisa Eskolan, Pekka Huuhtasen ja Irja Kandolinin (2009, 18) mukaan rakennemuutoksen kohteena olevan puu- ja paperiteollisuuden piirissä suurimmat työhön liittyvät epävarmuustekijät ovatkin lomautuksen, irtisanomisen ja työttömyyden uhka.

2.5. Työttömyysputkipäätöksen prosessimalli

Henkilökohtaisella tasolla varhainen eläköitymispäätös on usein pitkään harkitun ajattelun tulos, jonka kartoittaminen on moniulotteinen tehtävä. Terry A. Beehr (1986) on kuitenkin luonut varhaisen eläköitymisen mallin, joka painottaa eläkkeelle lähtöä prosessina, johon vaikuttavat oleellisesti eläköitymispäätöstä ennustavat tekijät. Mallin mukaan varhainen eläkkeelle siirtyminen voidaan jakaa kolmeen eri vaiheeseen: ”eläkeajatuksiin, eläkkeelle siirtymispäätökseen sekä eläkkeelle siirtymistapahtumaan.” Lähtökohtana on oma-aloitteinen siirtymä, mutta työnantajat voivat kuitenkin oleellisesti vaikuttaa siirtymispäätöksiin. Prosessiin vaikuttavat ”yksilölliset ja ympäristötekijät”. Yksilöllisiä tekijöitä ovat muun muassa käyttäytyminen, terveys, taloudellinen toimeentulo eläkkeellä ja vanhentuneet työtaidot. Ympäristötekijät jakautuvat työhön ja vapaa-aikaan. Työhön liittyvät tekijät koostuvat työolosuhteista, ammatillisten päämäärien saavuttamisesta ja työlle ominaisista piirteistä. Vapaa-aikaan liittyviä tekijöitä ovat perhe-elämä ja harrastukset. (Beehr 1986, 31, 44–47.)

Suomalaisessa tutkimuksessa tätä mallia ovat soveltaneet muun muassa Karisalmi ym. (2008) yksityisalojen työntekijöitä koskevassa tutkimuksessa ja Takala ym. (2010, 19–30) täydentämällä mallia institutionaalisilla tekijöillä, kuten taloudellisilla suhdanteilla ja eläkejärjestelmän vaikutuksilla. Salokangas ym. (2005) täydentävät mallia edelleen työasenteilla ja eläkkeelle siirtymisnormin vaikutuksella hyödyntämällä Icek Ajzenin (1991; 2002,

665) suunnitellun käyttäytymisen teoriaa, jonka mukaan kokemus oman tilanteen hallinnasta muodostuu vuovaikutuksessa, joka perustuu oletuksiin omista kyvyistä, tiedostettuun käyttäytymiskontrolliin (normi) ja arvioon käyttäytymisen seurauksista (asenne). Salokankaan ym. mukaan yksilön kokema eläkkeelle siirtymisnormi ei rakennu yksinomaan yhteiskunnan asettamien sääntöjen mukaan, vaan siihen vaikuttavat muun muassa yksilön oma käsitys oikeudestaan eläkkeeseen, työyhteisön paine ja työtovereiden kokemukset eläköitymisestä. Hallittu eläkkeelle siirtyminen edistää hyvinvointia eläkkeellä. Kun päätös eläköitymisajankohdasta on tehty, sitä voi olla vaikea perua, vaikka päätökseen vaikuttaneet olosuhteet muuttuisivat merkittävästi. (Salokangas ym. 2005, 310–311, 317.)

Työttömyysputken käytön romahtaminen on varmasti nostanut keskimääräistä eläköitymisikää, mutta jatkossa työelämässä jatkaminen vanhuuseläkkeen alaikärajaan 63 vuoteen ei näyttäisi riittävän työurien pidentämisen tavoitteeksi. Työurien pituuteen ikääntyvien osalta voidaan siis vaikuttaa muun muassa myöhentämällä eläkeaikomuksia, jotka ennustavat kohtalaisen hyvin itse eläköitymispäätöstä (Salokangas ym. 2005, 310–313). Julkunen ja Pärnänen (2005, 103) ovat tarkastelleet varhaista työelämästä poistumista neljästä työelämän ja talouden modernisaatioon liittyvästä näkökulmasta, joita ovat ”työelämän kehityssuunnat, ikäsyrijivät asenteet ja käytännöt, vakiintuneet ikäraajat, eläkejärjestelmän houkuttimet ja kolmannen iän vetovoima”. Poliittisessa keskustelussa näitä näkökulmia voi lähestyä erilaisina puhetapoina. Oman tutkimukseni osalta oleellisessa osassa ovat työttömyyden ja eläköitymisen rajapinnalla ilmenevät puhetavat, eli diskurssit. (Emt.)

2.6. Työttömyysputki hyvinvoinnin näkökulmasta

Julkisen vallan kiinnostus hyvinvointiin on lähtenyt usein objektiivisesta terveyden, toimeentulon ja elinolosuhteiden tarkastelusta. Nykyisin hyvinvointipolitiikassa pyritään yhä enemmän painottamaan ikääntymisen mukanaan tuomia mahdollisuuksia ja usein puhutaan laajemmin ”onnellisuuden taloustieteestä.” Varhaisen eläköitymisen suhteessa hyvinvointiin onkin oleellista, että aktiivinen elinaika lisääntyy ennen varsinaista vanhuutta. (Tuominen 2008, 14–15.) Yksilön kannalta eläköitymispäätöksen motiivina on oletetusti hyvinvoinnin parantaminen. Odotukset uuden elämänvaiheen toteuttamiselle ovatkin usein korkealla. Koettu hyvinvointi on yhä useammin riippuvainen muista kuin taloudellisista edellytyksistä, joten tavoitteena on usein keskittyä muihin aktiviteetteihin kuin työhön. Työelä-

mästä irrottautuminen ei kuitenkaan ole välttämättä helppoa, jos työhön sitoutuminen on vahvaa ja työtä on pidetty tärkeimpänä elämänsisältönä (ks. Julkunen & Pärnänen 2005, 194–202).

Työllä on merkittävä osuus yksilön itsensä toteuttamisessa. Esimerkiksi Erik Allardt (1976, 32–38, 50; 1998, 41–42) painottaakin omassa hyvinvointiteoriassaan, että työllisyys vaikuttaa kokonaisvaltaisesti yhteisyyssuhteisiin ja itsensä toteuttamiseen eikä pelkästään aineelliseen elintasoon. Eläkkeelle siirtyminen työttömyyden kautta aiheuttaa siis tässä suhteessa oleellisen muutoksen sosiaalisten suhteiden rakentumisessa. Se koskettaa koko perhettä ja lähipiiriä. Vaikutukset voivat olla sekä positiivisia että negatiivisia. Nyt eläkkeelle jäävä sukupolvi on elänyt modernin työyhteiskunnan kehittymisen ehtojen mukaisesti, jolloin työ ja vapaa-aika olivat eriytyneet selkeämmin myös sosiaalisten suhteiden osalta.

Itsensä toteuttamisen tai laajemmin ihmisenä olemisen kannalta eläköitymistä voidaan pitää yhtenä suurimmista käännekohdista ihmisen elinkaaren aikana. Tämä näyttäytyy ennen kaikkea lisääntyvänä vapaa-aikana. Oleellista onkin, miten tähän asennoidutaan ja minkälaiset aineelliset ja ulkoiset edellytykset tälle muutokselle on luotu jo työuran aikana. (Ks. Allardt 1998, 49.) Myös hyvinvointiodotukset ovat muokkautuneet toteutetun tai toivotun elämäntavan mukaisesti, jota ohjaa yhä tiiviimmällä otteella modernin hallinnan mentaliteetti. Eläköityminen voi asettaa suuriakin rajoituksia toivottuun elämäntapaan, joka perustuu vapaaseen kulutukseen. Jos muutos on liian suuri, jolloin kulutustottumuksia ei pystytä sovittamaan tyydyttävällä tavalla, koettu hyvinvointitaso luonnollisesti laskee.

Modernisaatiokehitys on aikaansaanut kiihtyvän yksilöllistymiskehityksen, josta on seurannut vakaiden kollektiivisten sitoumusten heikentyminen. Saman aikaisesti markkinat ovat tunkeutuneet kiinteämmin yksilön elämän suunnitelmiin. Yksilöiden heikentynyt sitoutuminen yhteiskuntaluokan, lähipiirin tai perhesuhteiden tarjoamaan ”vakuusturvaan” on sitonut yksilöitä yhä tiukemmin työmarkkinoiden tarjoamaan taloudelliseen turvaan. Kun mahdollisuus työmarkkinoilta poistumiseen, esimerkiksi eläköitymällä, on entistä kiinteämmässä suhteessa työelämään osallistumiseen, yksilön sitominen työhön vahvistuu tämänkin kehityksen kautta. Samanaikaisesti yksilöä pyritään kontrolloimaan yksityiselämää ohjaavien ”näennäisesti” vapaiden kulutus- tai elämäntapavalintojen kautta. (Beck 1992, 127–131.)

Toisaalta elintason nousu tarjoaa yksilöllisiä vapauksia. Yksilöllistymiskehitykseen ja ikääntymistä koskevaan keskusteluun onkin noussut Peter Laslettin kehittänyt kolmannen iän käsite, joka kuvaa työelämävuosien ja varsinaisen vanhuuden välille sijoittuvaa toiminnan täyteistä aikaa, jolloin perhe-elämän vaatimukset siirtyvät taka-alalle ja yksilöllisen elämäntavan toteuttaminen harrastuksineen saa lisää tilaa. Sitä voisi kutsua uudeksi omaksi ajaksi. (Laslett 1994 Tuomisen 2008, 16 mukaan.) Eläkejärjestelmien kehittymisen myötä laajoille kansanryhmille mahdollistunutta kolmatta ikää voikin luonnehtia osoituksena edistyksellisestä sosiaalipolitiikasta (Julkunen 2003, 15). Kolmannen iän edellytyksenä on vakaan eläkejärjestelmän ohella kehittynyt ja taloudellisesti tehokas yhteiskunta, joka perustuu toimiviin työelämäkäytäntöihin (Julkunen & Pärnänen 2005, 248). Antti Karisto ja Riikka Konttinen (2004) kiinnittävät huomiota käsitteen kulttuurisiin merkityksiin. Kolmannen iän ilmiöön liittyviä tekijöitä ovat ikääntyneiden määrällisen kasvun ohella eläkeiän saavuttaminen yhä toimintakykyisempänä ja eläkeikäisten aktiivisten vuosien lisääntyminen. Muuttuneet käsitykset eläkeajasta saavat yleisen asennemuutoksen kautta aikaan uusia kulttuurisia toimintamalleja. Uusi ajattelu edesauttaa irtautumista työelämästä ja sopeutumista eläkkeellä oloon, jolloin ikääntymisen negatiiviset asiat liitetään usein työelämään ja positiiviset asiat perhe-elämään. (Karisto & Konttinen 2004, 14, 155.)

Väestötasolla eläkeläisten toimeentulo on kehittynyt suotuisasti, kun tarkastellaan tilastojen keskiarvoja. Esimerkiksi vuosien 1996 ja 2005 välisenä aikana eläkkeet nousivat reaalisesti noin 20 prosenttia. Syynä tähän oli lähinnä työeläkejärjestelmän kypsyminen ja ansiotason nousu. Työeläkejärjestelmän kypsymisellä tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että eläkkeelle siirtyvien eläkkeet ovat suurempia kuin eläkejärjestelmästä poistuvien. Lisäksi eläkkeiden kokonaistaso suhteessa ammatissa toimiviin on pysynyt vakaana, eli eläkeläiset ovat säilyttäneet suhteellisen asemansa tulonjaossa. (Uusitalo 2006, 21–22.)

Yksittäisen eläkkeensaajan tasolla vuonna 1996 käyttöön otettu taitettu indeksi on kuitenkin laskenut eläkkeensaajan ansiotasoa huomattavasti suhteessa palkansaajaan. Lisäksi uuteen eläkejärjestelmään sisällytetty elinaikakerroin tulee laskemaan eläkkeiden tasoa. Työttömyysputken kautta eläköityminen alentaa tulevaa vanhuuseläkettä huomattavasti. Esimerkiksi 3000 euron kuukausitulolla eläkettä kertyy vain noin 60 prosenttia ansiotyössä käyvän kertymään verrattuna (TS/TY 2009; Rantala & Suoniemi 2010). Pitkällä työttömyyskorvausjaksolla on vielä merkittävämpi vaikutus putkeen siirtyvien ansiotasoon. Tänä

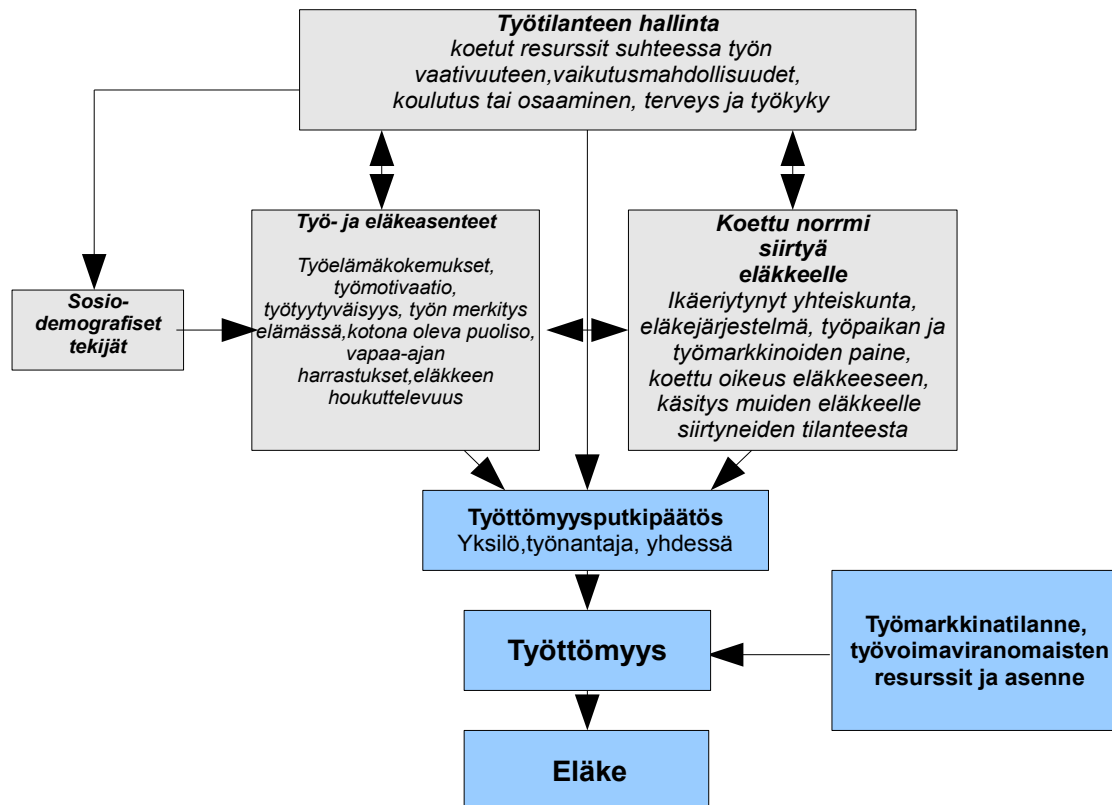
aikana tulot putoavat korotetun päiväraha-ajan jälkeen tällä 3000 euron työtulotasolla 52 prosenttiin aikaisemmasta (TS/TY 2009).

Juha Rantala ja Ilpo Suoniemi (2011, 14–15) painottavat eläköitymisprosessiin liittyvää toimeentulon vaihtelevuutta. Varsinainen toimeentulo muodostuu eläketulon lisäksi muista toimeentuloa tasaavista tuloista, kuten mahdollisista pääomatuloista ja puolison tuloista. Eläköityminen suhteellisesti jopa parantaa kaikkein pienituloisimpien, esimerkiksi työttömien toimeentuloa. Eri tulotasoryhmien väliset erot tosin säilyvät edelleen eläkkeelle siirtäessä. Työeläkejärjestelmän joustavan eläkeiän vaikutukset eivät vielä näy tutkimuksen tuloksissa. (Emt.) Helka Hytti (2009) puolestaan pohtii tutkimuksensa perusteella työttömyysputken mahdollisen poistamisen yhteiskunnallisia edellytyksiä. Työuran pituuteen perustuvan irtisanomiskäytännön, eli *"first in - last out"* ajattelun, vahvistamisen ohella työttömyysturvaa ja palkkatyötä olisi kyettävä yhdistämään joustavammin, jolloin tavoitteena olisi järjestelmä, joka ei jättäisi ihmisiä viimesijaisen toimeentuloturvan varaan. (Hytti 2009, 76.)

Juha Sihdon (2012) mukaan työttömien työttömyysputki-ikäisten työttömyys ei johdu ainoastaan työmarkkinavalmiuksien puuttumisesta, koska he usein kuitenkin työllistyvät lyhytkestoisesti. Jos työttömyysputki kumotaan, ratkaisuna voisi olla malli, jossa työttömiksi jääneet irtisanotut jäisivät normaalityöttömyysturvan varaan, jolloin työttömien toimeentulo olisi ratkaisevasti riippuvainen työvoimapolitiikasta ja työvoimavirkailijoiden toimista. Toinen malli olisi ratkaisu, jossa työttömyysturva korvattaisiin kuntien velvoitteella järjestää irtisanotuille työtä. (Sihto 2012, 14–15.) Taustalla vaikuttaa työttömyyden ja huonon työmarkkinatilanteen lisäksi koko yhteiskunnan ikäeriytynyt sosiaalinen rakenne, joka ei edistä opiskelun, työn ja eläkkeellä olon yhdistelemistä (Salokangas ym. 2005, 309, 316). Ikääntyvien työurien jatkuminen pidempään edellyttääkin uudenlaista ajattelua sekä ammattiliitoilta että työnantajilta. Ikääntyvien työurien pidentyminen saattaa johtaa siihen, että työpaikan ja työuran vaihtaminen kohtaa yhä useammin nuoria ja keski-ikäisiä.

Yhteenvetona voidaan todeta, että työttömyysputki yksilöllisenä ratkaisuna on tutkimustiedon ja julkisen keskustelun perusteella mielletty pääsääntöisesti eläkkeelle johtavaksi reitiksi, vaikka periaatteessa vaihtoehtona pitäisi olla irtisanottujen työntekijöiden työllistymisen putken aikana. Putkelle on kuitenkin annettu eläkemerkituksen lisäksi selkeä työttö-

myysmerkitys. Ennen tutkimusta taustoittavaan hallinnan viitekehykseen ja tutkimusongelmaan siirtymistä esittelen yhteenvedona työttömyysputkea yksilön näkökulmasta. Kuvio 1 perustuu Salokankaan ym. (2005) varhaisen eläköitymisen prosessimalliin. Kuvio osoittaa, miten moniulotteisten asenteiden ja normien verkostossa työttömyysputkea koskevia ratkaisuja tehdään.

Kuvio 1. Työttömyysputki yksilöllisen varhaisen eläköitymisen prosessimallin pohjalta (muunneltu Salokangas ym. 2005, 311; Beehr 1986, 31).

3. TUTKIMUSKYSYMYS JA AINEISTO

3.1. Kriittinen lähestymistapa tutkimusongelmaan

Tutkimuksessani lähestyn sellaista tiedotusvälineiden luomaa kuvaa työttömyysputkesta työttömyytenä ja eläköitymisenä, mikä ei välttämättä suoraan välity tiedotusvälineissä käytävästä keskustelusta. Ihanteellista olisi tietysti, jos eläköitymisen yksilökohtaiset, työnantajien ja julkisen talouden tavoitteet yhdistyisivät julkisen keskustelun kautta. Käytännössä päätös putken käytöstä tehdään lopulta työpaikoilla työnantajien ja työntekijöiden kesken. Tässä tutkimuksessa keskitytään pääasiassa työntekijöiden työttömyysputken käytön kuvaukseen. Työnantajien ja työntekijöiden kuvauksia ei voi täysin erottaa toisistaan, joten työnantajien osuus on huomioitava analyysissä. Minkälainen kuva tiedotusvälineissä luodaan putkeen liittyvästä työttömyydestä ja putken kautta eläköitymisestä hallinnan näkökulmasta? Tutkimuksen taustatekijänä on kysymys putken hyväksyttävyydestä. Onko työttömyysputkella ylipäätään tilaa neuvottelun alla olevassa uudessa eläkesopimuksessa? Oletuksena on, että työntekijöille luodaan lehtikirjoituksissa erilaisia putkenkäyttöön liittyviä asemia.

Julkisen vallan hallintaa ja eläkeiän nostoa voi lähestyä valtion velvollisuutena jatkuvaan ongelmaa asettavaan ja ratkaisevaan toimintaan. Hallinnan mahdollisuudet ovat aina rajalliset ja epäonnistumisista seuraa uusia parannettavia asioita. (Miller & Rose 2010, 92.) Vuoden 2009 kiihkeä keskustelu eläkeiän nostamisesta toi ongelman julkisen keskustelun ytimeen. Ei-toivottujen ongelmatilanteiden selittämisessä tulee usein esille ihmisten kategorinen jaottelu uhreihin ja syyllisiin (Juhila 2012, 166). Keskustelun taustalla oleva moraalinen järjestys onkin osaltaan ohjaamassa keskustelua. Työttömyysputken käyttö näyttäyty eläkeiän nostopuheen hallitsemasta vakiintuneesta moraalijärjestyksestä poikkeavana käyttäytymisenä. Tällöin keskusteluun liittyy puolestaan jaottelu puolustaviin ja vastustaviin kannanottoihin. Vakiintuneen moraalijärjestyksen vastainen työttömyysputken käytön puolustaminen vaatii erityisiä perusteluja, jotka eivät ole yhtenäisiä eläkeiän nostopuheen puhetapoihin nähden. (Ks. Juhila 2012, 132–151.) Keskustelussa tärkeään asemaan nouseekin työntekijöiden kategoriset määritelmät ja niihin liittyvien puhetapojen antamien mielikuvien käyttö (Suoninen 2012, 102). Olettavasti jo järjestelyn nimeämisellä työttömyysputkeksi tai eläkeputkeksi voidaan keskustelua ohjata toivottuun suuntaan. Tähän ei kuiten-

kaan voi varauksetta tukeutua, koska putkimetaforaa käytetään usein sen merkitystä tarkemmin ajattelematta.

Päätin tässä tutkimuksessa lähestyä kriittisesti ja diskurssianalyysin keinoin työttömyysputkesta käytyä mediakeskustelua. Tämä asetelma kehittyi ikään kuin luonnostaan tutkimusasetelman ja omien ennakkokokemusteni perusteella. Norman Fairclough (1995) on kehittänyt kriittisen diskurssianalyysin viitekehyksen aatteiden, politiikan, kielenkäytön ja valtaverkostojen yhteyteen. Kriittisen lähestymistavan oletuksena on, että näiden neljän tekijän vaihtelevissa kohtaamisissa syntyvät ehdotukset yhteiskunnan ja sosiaalisten suhteiden oikeasta järjestyksestä ovat yleisesti esillä keskustelussa ja vaikuttavat ihmisten käsityksiin. Tutkimuksen kohteena ovat tällöin sosiokulttuuriset muutokset. Kriittiselle diskurssianalyysille on toisaalta olennaista se, miten diskurssi vaikuttaa koko yhteiskuntaa käsittävien rakenteiden vahvistumiseen. (Fairclough 1995, 23, 43.) Esimerkiksi eläkejärjestelmän osalta vakiintunut tapa keskustella eläköitymisestä pääsääntöisesti ikärajakysymyksenä vahvistaa ikäeriytynyttä yhteiskuntajärjestystä.

Mediatekstien analyysin kriittisyyteen vaikuttaa tutkimusmetodin ja tutkijan oman teoreettisen ajattelun yhteensovittaminen. Tämän pohdinnan ja tutkimuskysymyksen avulla tutkija sijoittaa tutkimuksensa tarkoituksenmukaiseen yhteiskunnalliseen kontekstiin. (Väliverroinen 1998, 32.) Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (1999, 85–93) painottavat tutkimuksen taustavaikuttajien ja tutkijan motiivien merkitystä tutkimuksen kriittisyyteen vaikuttavana tekijänä. Kriittiseen otteeseen liittyy jonkinasteinen vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen kyseenalaistaminen. Valittu suuntautuminen ei kuitenkaan estä tutkijaa liikkumasta analyysin edetessä kriittisen ja yksityiskohtaisemman analyyttisen kuvauksen välillä. Tärkeintä on, että tutkija tiedostaa oman asemansa suhteessa tutkimusaiheesta käytävään julkiseen keskusteluun. (Emt.)

Tutkijan tehtävää kriittisessä tutkimusasetelmassa voi tarkastella lähtökohtaisesti yhteiskuntarakenteen ylätasolta alas suuntautuvan vallankäytön analyysinä. Tällöin tutkija voi osallistua poliittiseen keskusteluun ennen kaikkea tutkimuskohteensa valinnalla. Tutkijan tehtävänä on nostaa valtajärjestyksen alatasolle vaikuttava valta julkiseksi ja arvioitavaksi. Analyysin tulisi olla vapaa vallitsevien tutkimuskäytäntöjen ja tavoitteiden kahleista ja ennakkoluulotonta dominoivalle tietovallalle vastakkaisen todellisuuden kuvaamista. Tavoit-

teena on tällöin ongelmien yleistäminen, jotta vakiintunutta vallankäyttöä kyetään kyseenalaistamaan. (van Dijk 1993, 252.) Diskurssianalyysillä on vahvat perinteet retorisessa vuorovaikutteisten valtasuhteiden tutkimuksessa. Varsinkin sanomalehtiartikkelien luomien merkityksen ja merkityksenantoon liittyvän prosessin tutkiminen palautuu usein ainakin jonkinasteiseen kielellisen vastakkainasettelun analyysiin. (Jokinen & Juhila 1999, 77; Väliverronen 1998, 23.)

Tutkimukseni tarkoitus ei ole kertoa keskustelun intensiivisyydestä eri ajankohtina, eikä se pyri lähtökohtaisesti pelkistämään keskustelua kiteytyneiden valta- ja vastadiskurssien hegemonisen valtataistelun kuvaamiseen (ks. Jokinen & Juhila 1993, 76–77). Nämä seikat huomioidaan kuitenkin analyysiä tehdessä. Tarkoitukseni on kartoittaa laajasti kirjoituksissa käytettyjä diskursseja, joiden avulla työntekijöiden työttömyysputken käyttöä asemoidaan. Tavoitteena on siis tarkastella työttömyysputkea myös ihmisiä kohtaavien käytännön tilanteiden kuvauksina. Tutkimuksen lähtökohta pyritään pitämään aineistossa ja vastamaan kysymykseen:

Miten työttömyysputkea on kuvattu lehtikirjoituksissa diskurssien ja työntekijöiden asemoinnin avulla?

3.2. Lehtiartikkelit aineistona

Tiedotusvälineiden asema yhteiskunnallisten ilmiöiden ja sosiaalisen ympäristön muutosten kuvaajana tarjoaa varteenotettavan kohteen erilaisista näkökulmista tehtävälle tutkimukselle. Median tuottamista teksteistä ja puheesta löytyy jälkiä vuorovaikutteisesta prosessista, joka liittyy mediatuotteiden tuotantoon ja kulutukseen. Laadullisen media-aineiston valinnassa tulisi lähtökohtaisesti huomioida se, miten suuri yleisö suhtautuu ja kuluttaa aineistoon valittuja mediatuotteita arjessa. (Väliverronen 1998, 30–32.) Valmiit mediatekstit puolestaan tarjoavat tutkijalle laadullisen tutkimuksen materiaalia, jonka sisällön tuottamiseen tutkijan omat käsitykset eivät ole vaikuttaneet. Tutkijan tehtäväksi jää aineiston analyttinen käsittely ja kohdentaminen tutkimusongelmaa kuvaavaksi. Ennen aineiston kohdentamista tulisi määritellä, minkälaiseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen tutkimus ajoittuu, jotta aineiston sisältöön liittyvät taustatekijät tulisi huomioitua mahdollisimman laajasti. (Mäkelä 1990, 48–49.)

Median toimintaa ei voi erottaa uutismateriaalia toimitettaessa tuotantotilanteesta ja niistä tapahtumista, joita uutisissa pyritään kuvaamaan. Media tulisi näin nähdä aktiivisena toimijana, jonka vaikutus ilmenee sen kuvaamissa kohteissa. Lähtökohtaisesti mediatekstit ja puhe, kuten ihmisten tuottamat kuvaukset yleisesti, on tulkittava kontekstissaan. (Eskola & Suoranta 1998, 196.) Jotta tutkija voisi tulkita median kuvausten luomat merkitykset oman analyysinsä soveltuvina, on tutkimuksen konteksti pyrittävä sijoittamaan tarkoituksenmukaiseen vaiheeseen median viestintäprosessissa. Konteksti on sinällään erittäin epämääräinen ja lähes mahdoton määritellä yksiselitteisesti. Tämän tutkimuksen osalta konteksti käsitetään kulttuurisena kontekstina, joka muodostuu tietyinä ajankohtana kirjoitustapojen, artikkelityyppien, toimituksellisten käytäntöjen ja toimittajien käyttämien lähteiden suhteessa syntyneeseen tekstiin. Katson, että tekstit heijastavat omalla erityisellä tavallaan laajempia yhteiskunnallisia muutoksia. (Väliverronen 1998, 33–34; Jokinen ym. 1993, 32–36.)

Risto Kunelius (2009, 17–21) korostaa joukkoviestinnän yhteiskunnallista merkitystä viestinnän kyvyllä tuottaa ja vahvistaa yhteisöllisyyttä sekä välittää keskitetyksi informaatiota suurelle yleisölle. Eri viestimissä tuotetut ja julkisesti esillä olevat yhteisöllisyyden mallit antavat meille mahdollisuuden samaistua, erottautua ja rakentaa käsitystä itsestämme sekä muista. Samoin Norman Fairclough (1997) perustelee tiedotusvälineiden kielenkäyttöä tutkimuskohteena viestinnän kyvyllä vaikuttaa siihen, miten yleisö tai lukijat muokkaavat identiteettejään. Viestinnän kieli vaikuttaa laajasti yhteiskunnan rakentumiseen ja yhdistää kielen välityksellä yksilöt ja yhteisöt jatkuvaan sosiokulttuurisen muutoksen prosessiin. Tiedotusvälineet eivät ainoastaan kuvaa kulttuuriympäristöä vaan myös tiivistävät kuvauksissaan tapahtumia, hylkäävät aiheita ja valitsevat mielestään oleellisen esitettäväksi. (Fairclough 1997, 10–13.) Voidaan olettaa, että mielipiteitä muokkaava vaikutus korostuu ennen kaikkea television kaltaisten välineiden tuottamassa mediasisällössä, jossa esittämisen tavat muuttuvat ja kehittyvät erittäin nopeasti. Viestinnän lähtökohta on yhä useammin pelkistetty viihteellisen sisällön tuottamiseen. Viihteelliset ja yhteisöllisyyttä palvelevat aiheet ovatkin levinneet laajasti myös asiapohjaisen mediatarjonnan kirjoon. Sanomalehtien kieli ja esittämistapa on vakiintuneempaa, joten se voidaan kokea uskottavammaksi. Toimitetun mediatuotannon totuusarvo on kuitenkin syytä käsittää väljästi tilanteeseen liittyvän todellisuuskuvan rakentamisen näkökulmasta. (Kunelius 2009, 20–21.)

Tutkimuksen aineistona käytin Helsingin Sanomien työttömyysputkea käsitteleviä artikkeleita. Helsingin Sanomat on Suomen ylivoimaisesti seuratuin päivälehti, jonka levikki vuonna 2011 oli vajaat 366 000 kappaletta (Levikintarkastus Oy 2012). Lukijoita lehdellä oli lähes 900 000. Sanomalehtien lukutottumuksista voidaan yleisellä tasolla todeta, että noin yhdeksän kymmenestä yli 12-vuotiaasta suomalaisista lukee edelleen painettuja lehtiä, mutta yhä useampi lukee myös niiden ilmaisia ja maksullisia digitaalisia versioita. Erityisesti luetaan painetun version lisäksi jatkuvasti päivittyviä digitaalisia versioita. (KMT 2012.) Vaikka lukutottumukset muuttuvat, sanomalehtien merkitys julkisen keskustelun foorumina ja mielipiteen muokkaajana on yhä oleellinen. Sanomalehtien välityksellä käytävän keskustelun analyysi voi tuoda esiin identiteettien, asenteiden, vallan ja hallinnan kulttuurisia muutoksia.

Valtakunnallisesti tunnettujen sanomalehtien vakiintuminen valtamediaksi on ollut pitkän kehityksen tulos, joka on johtanut siihen, että Helsingin Sanomien kaltaista mediaa siteerataan usein muussakin julkisessa keskustelussa. Palkansaajajärjestöjen yleinen kehittyminen kansanliikkeenä, kuten niiden vahvistunut asema eläke- ja työttömyysturvajärjestelmän kehittäjänä, on mahdollistunut vahvan julkisuusarvon saavuttaneiden valtamedioiden kautta. Toisaalta sanomalehtien kehittyminen valtamedioiksi on edellyttänyt demokraattisen, poliittisen keskustelun keskittymistä Helsingin Sanomien kaltaisten lehtien uutisointiin ja muihin kirjoituksiin. Valtamediassa käyty poliittinen keskustelu puolestaan määrittää suurelta osin eläkekysymyksistä käydyn poliittisen keskustelun asiasisällön, keskusteluun osallistumisen ehdot ja työttömyysputken painoarvon eläkekeskustelussa. (Ylä-Anttila 2010, 38–46.)

Valtamedioiden asema houkutteleeekin mitä moninaisimpien yhteiskunnallisten tavoitteiden ajamiseen. Toimittajien tehtävä onkin yhä useammin eri intressipiireistä tuotetun puheen ja tekstien muokkaaminen uutisina yleiseen mediakulutukseen. Mediatuotannon taloudellisten paineiden ja julkisuuspyrkimysten välittäjän tehtävän velvoittamana toimittajien poliittiseen keskusteluun osallistuminen on vaihtumassa tapahtumien raportointiin ja kuvailuun. Poliittinen osallistuminen yhteiskunnalliseen keskusteluun ja analyttinen uutistoimittaminen onkin keskittynyt selkeämmin pääkirjoituspalstoille ja toimittajien omat kannanotot esimerkiksi kolumneihin. (Kunelius 2009, 69–71.) Yksi oleellinen uutistuotannon piirre tämän tutkimuksen aineistoa koottaessa oli tiedotusvälineiden taipumus kuvata tavallisia

työntekijöitä pelkästään toiminnan kohteena, jolloin tiedotusvälineiden kiinnostus kohdistuu yksinomaan siihen, miten tavalliset työntekijät reagoivat muuttuviin tilanteisiin (Fairclough 1997, 69). Aineistoni reportaasityyppisissä kirjoituksissa rivityöntekijöiden mielipiteet ja heidän tilanteensa syvällisempi kuvaus nousivat selkeästi esille.

Tutkimuksen aineiston kokosin Helsingin Sanomien digiarkistosta vuoden 2009 alusta vuoden 2012 lokakuun loppuun käsittävältä ajanjaksolta. Aineisto ulottuu siis aikaan noin kolme kuukautta ennen kiivaan eläkeikäkeskustelun alkua. Liitin aineistooni kirjoituksia tältä ajalta, koska keskustelua putkesta käytiin jo silloin Sata-toimikunnan (SATA 2009, 57) esittämien putken ehtoihin liittyvien heikennysten pohjalta. Takarajan ulotin pitkälle kiivaan keskustelun jälkeiseen aikaan, jotta saisin laajennettua kuvaa työttömyysputkesta keskustelun tasaannuttua. Hakusanoina käytin kolmea hakusanaa: eläkeputk*(74 osumaa), työttömyysputk* (72 osumaa) ja työttömyyseläkeputk*(31 osumaa). Osumia kertyi aluksi suhteellisen paljon. Työttömyysputki ja eläkeputki esiintyivät kirjoituksissa lähes yhtä useasti. Pällekkäisiä osumia oli vain 10 kappaletta, joten "käsitetä" käytettiin varsin johdonmukaisesti.

Luin kaikki artikkelit ja hylkäsin heti ne artikkelit, joissa ainoastaan viitattiin aiheeseen. Hyväksyin aineistoon kuitenkin sellaiset artikkelit, jotka kuvasivat työttömyysputkessa olevien tai sen kautta eläköityneiden sosiaalista tilannetta. Tässä vaiheessa en tehnyt aineistokorpukselle rajoituksia tekstityyppien suhteen. Tämän jälkeen lähempään tarkasteluun jäi vielä lähes 120 kirjoitusta. Tosin suuri osa oli lyhyitä kommentinomaisia kirjoituksia. Seuraavaksi luin koko aineiston uudelleen tarkemmin ja keskityin tapahtumien kokonaisuuteen. Tämän jälkeen keskityin pääasiassa uutis- ja reportaasikirjoituksiin. Jätin pääkirjoitukset ja mielipidekirjoitukset tausta-aineistoksi, joka auttoi paikantamaan kulloinkin käytyä keskustelua. Keskityin nimenomaan uutisointiin ja reportaaseihin, koska niissä yhdistyivät useammat puheäännet. Muiden kirjoitusten osalta lopullisen valinnan ehtona oli se, että työttömyysputki esiintyi joko selkeästi artikkelin pääteemana tai keskeisessä roolissa, jolloin edellytin, että kirjoituksesta oli luettavissa kannanotto putken käyttöön. Kaikki ne artikkelit, joissa kuvattiin työntekijöiden suhdetta työttömyysputkeen, otin mukaan aineistoon. Lopullisen aineistoon päätyi 42 kirjoitusta.

4. HALLINTAVALTA

Tutkimuksen valtaa ja hallintaa koskevan viitekehyksen alustuksena toimii aikaisemmin esittämäni yksilön eläköitymispäätöksen mallintaminen. Tässä luvussa esittelen tutkimuksen julkista hallintaa käsittelevän viitekehyksen. David Howarth (2005, 317–319) toteaa, että diskurssianalyysi vaatii tuekseen yhteiskunnallisia ilmiöitä selittävän teorian, jolloin diskurssianalyysi toimii tekniikkana, joka voi auttaa ymmärtämään ja selittämään empiirisiä ilmiöitä. Käytänkin julkisen hallinnan näkökulmaa diskurssianalyysin rinnalla. Tarkastelen työttömyysputkea Mitchell Deanin (1999) ja Nikolas Rosen (1999; Miller & Rose 2010) länsimaisiin liberaaleihin yhteiskuntiin sovittaman hallinnan viitekehyksen pohjalta. Viitekehys on taustoittava, mutta sitä tukee aikaisemmin esittämäni työttömyysputken mallintaminen yksilöllisenä ratkaisuna. Deanin ja Rosen mukaan modernin julkisen hallinnan on perustuttava omaa vapauttaan toteuttavien yksilöiden hallintaan. Vaikka heidän analyysinsä ei perustu ideologisen uusliberaalin talouspolitiikan ajatukseen vaan hallinnan kokonaisuuden vääjäämättömään hajautumiseen modernisaatiokehityksen myötä, voi heidän kirjoituksistaan lukea kollektiivisen ja keskitetyn sosiaalisen hyvinvointivaltio-ohjauksen kritiikkiä. Tulkitsen, että liberaalit hallintamallit ovat saaneet vähintäänkin teoreettista jalansijaa suomalaisessa sosiaaliturvajärjestelmien kehitystyössä.

Deanin (1999) näkemyksen mukaan keskeinen hallinnan ongelma nykyisissä länsimaisissa liberaaleissa hyvinvointiyhteiskunnissa liittyy hallittavan poliittisen yhteisön kahden ulottuvuuden yhtensovittamiseen. Yhtäältä yksilöitä on hallittava yhtäläisin perustein oikeussubjekteina, jotka pyrkivät järjestäytymään kollektiivisiksi ryhmiksi ja ajamaan omien aatteellisten lähtökohtien pohjalta oikeuksiaan. Tulkitsen tämän siten, että yksilön hallita poliittisen puolueen jäsenenä tai ammatillisesti järjestäytyneenä subjektina ovat esimerkkejä tästä hallinnan kentästä. Toisaalta Deanin mukaan yksilö omine hyvinvointitarpeineen on liitettävä kokonaisen väestön hallintaan, mikä edellyttää yksilön sitouttamista eri yhteiskuntatasoilla yhteisvastuullisuutta edellyttäviin järjestelyihin. (Dean 1999, 82–83.) Liberaali hallintamalli ei voi ohittaa tätäkään velvoitetta. Kyse on siitä, järjestetäänkö tämä sosiaalisen huolenpidon organisointi pääasiallisesti kollektiivisesti vai yhä yksilöllisemmin ratkaisuin.

Tässä väestön hallinnan tehtävässä ihmisten subjektiuden muokkaamisella on keskeinen tehtävä. Sekä hallinnan ohjelmien yleinen vaikuttavuus että muuttuvat käsitykset ihmisten identiteeteistä ilmenevät ihmisten jokapäiväisessä toiminnassa. Rose (1999) painottaakin hallittavan subjektiuden tuottamista käytännön tilanteissa ja hallintamenetelmien teknologisoitumista. Hallintamenetelmien kehitys perustuu ihmisten käyttäytymisestä ja ominaisuuksista kerättyyn tietoon. Ihmisille pyritään luomaan eettisesti perusteltuja käyttäytymismalleja, jotka on sovitettu vallitsevaan sosiaaliseen järjestykseen. Rose ei piirrä kuvaa siitä, mitä me olemme olleet ja edustaneet, vaan painottaa yksilön suhdetta "omaan toimintaansa" nykyhetkessä. Oleellista on se, kuinka me suuntaamme toimintamme hallinnan tavoitteiden mukaiseksi. (Rose 1999, 41–43.)

4.1. Verkottunut, strateginen ja tuottava valta

Tutkimuksen tavoitteena ei ollut lähestyä diskursiivista hallintaa diskurssien tiivistymisen kautta hegemonisena valtdiskurssien kamppailuna vaan etäännyttää tutkimus näistä ennakkoasetelmista. Liitän modernin hallinnan teoreettiseen taustoitukseen tutkimusasetelmaan sovittamiani Michel Foucault'n vallankäyttöä koskevia kuvauksia, jotka perustuvat pääosin teoksiin *Seksuaalisuuden historia (1998)* ja *Tarkkailla ja rangaista (1980e)* sekä joihinkin hänen tiedon ja vallan yhteyttä tarkentaviin kirjoituksiinsa. Käytän tukena Martin Kuschin (1993) kokoamia tulkintoja vallan sosiaalisesta ulottuvuudesta. Lähtökohtana on tiedon suhde valtaan. Tieto ei ole peräisin yksilön toiminnasta, vaan vallan ja tiedon välisestä suhteesta ja sen muutoksista. Valta on kiinteästi sisällytetty verkottuneisiin sosiaalisiin suhteisiin ja käytäntöihin. Valta on myös strategista ja tuottavaa. Oleellista onkin se, miten tiedolla tuotetaan totuutta ja millaisiin subjektiasemiin toimijat sijoitetaan käytännön sosiaalisissa tilanteissa valtasuhteita tuottaessa. (Ks. esim. Foucault 1980e, 35; Foucault 1998, 70; Fairclough 1992, 12, 36.)

Kusch (1993) perustaa tulkintansa Foucault'n valtakäsityksistä osittain Steven Lukesin (1974, 32) auktoriteettien harjoittaman taivuttelevan vallankäytön jaottelulla. Malli on muodostunut jo perinteiseksi vallan ilmentymisen tulkinnaksi. Yhtäältä valta *vallaksi* nimettynä näyttäytyy selkeiden kamppailutilanteiden valtatekniikkana. Toisaalta valta *vallankäytöksi* nimettynä tulee esiin tilanteissa, joiden taustalla ei ole käytännössä näkyvää intressien vastakkain asettelua. Yleensä vallan kohteena olevat ihmiset näkevät tämänkal-

taisen vallitsevaan sosiaaliseen järjestykseen perustuvan vaikuttamisen omiin tavoitteisiinsa ja arvoihinsa soveltuvana ja hyväksyttävänä. Tämänkaltainen taivuttelu tavallaan ohjaa kohteidensa rationaalista tulevaisuuden suunnittelua toivottuun suuntaan. *Manipulaatio* on puolestaan ristiriitatilanteissa käytettävä vallan muoto, joka tämän tutkimuksen media-aineistossa ilmenee vallankäyttönä, jota lukijat eivät välttämättä voi tunnistaa, koska varsinainen valtataistelu jää lukijalle näkymättömissä olevaksi taustavaikuttajaksi. (Kusch 1993, 101.) Foucault'n valtakäsitys on luontevasti liitettävissä tähän taivuttelevan vallan ajatukseen. Vallalla ei siis ole välttämättä alistavaa ja vahingollista ulottuvuutta. Valta on osittain keskittynyt, mutta valtasuhteet ovat jatkuvaa tasapainottelua ennalta määrittelemättömässä tilassa. Valta ei siis ole rakenteellisesti ennalta määriteltyä, eivätkä valtasuhteet ole pysyviä. Valta ilmenee yksilöiden ja yhteisöiden välisenä jatkuvana tasapainoiluna, eikä ihmistä omana itsenään ja hänelle luotua asemaa voi erottaa niistä valtasuhdekäytännöistä, joissa hän toimii. (Kusch 1993, 102–104; Foucault 1998, 97.)

Valta on siten ulottunut koko sosiaalisen kentän kattavaksi verkostoksi (Foucault 1980c, 187). Käsite vallan verkottumisesta ja hajautumisesta eritasoisiin sosiaalisiin suhteisiin sopii tutkimusasetelmani kehukseen. Kusch (1993) jäsentää tätä monimutkaista sosiaalisten suhteiden muodostamaa ja toisiinsa vaikuttavien voimien kenttää. Vallan voi jakaa yhteiskuntarakenteen perustasolla muodostuneisiin suhteiden ja liittoutumien *taktiseen* kamppailuun sekä ylätason *strategiseen* kamppailuun, joka näyttäytyy esimerkiksi yhteiskuntaluokkien vastakkaisina tavoitteina. Tämän valtakäsityksen mukaan yhteiskuntarakenteen ylätason strategisia käytäntöjä, kuten tässä tutkimuksessa työttömyysputkijärjestelmää, ei pitäisi selittää yksinomaan poliittisena taisteluna. Huomiota olisi siirrettävä välittömiin sosiaalisiin suhteisiin ja niistä syntyvään valtaan. Näitä suhteita ovat esimerkiksi perheen sisäiset valtasuhteet ja yksilön arkielämän muut välittömät suhteet auktoriteetteihin. Erityisen tärkeitä ovat työpaikkatason valtataktiikat ja mekanismit. Nämä ihmisten välisistä suhteista ja arvostuksista syntyvät toimintamallit pitäisi työttömyysputkikeskustelua tulkittaessa nähdä osaltaan alhaalta ylös vaikuttavaksi vallaksi. (Kusch 1993, 118–120; Foucault 1980f, 101; Foucault 1980a, 199–200.)

4.2. Biovalta ja hallintastrategiat

Modernin yhteiskunnan hallinta perustuu Foucault'n mukaan ennen kaikkea biovallan käyttöön. Biovallalla Foucault (1998) viittaa laajojen ihmisjoukkojen, kuten kansojen yksilöivään ”ruumiin” hallintaan pyrkivään vallankäyttöön. Valta perustuu esimerkiksi ihmistä taivuttaviin, opastaviin ja kouluttaviin instituutionalisiin rakenteisiin ja toimintaan. Väestön hallinnaksi ovat kehittyneet esimerkiksi ihmisten ja yhteisöjen luokittelu, taulukointi sekä yleensä laskelmoitu ihmiselämän ennustettavaksi ja arvioitavaksi saattaminen. (Foucault 1998, 100.) Biovalta on kehittyessään jakautunut kahteen keskeiseen vallan tekniikkaan: tunnistavaan, rangaistus- ja valvontajärjestelmien kehitykseen perustuvan mallin mukaiseen ”tarkkailuun” (Foucault 1980e) ja subjektiviteetin hallintaan perustuvaan ”tunnustukseen” (Foucault 1998).

Tarkkailu tekee ihmisen näkyväksi ja yhdistää valtarakenteet ja ihmisten kontrollin. Tarkkailun avulla pyritään saattamaan yksilöt hallinnan kannalta sopiviin yhtenäisiin käyttäytymismalleihin. Kun esimerkiksi rangaistusjärjestelmät ovat kehittyneet yhä hienovaraisempaan suuntaan, tarkkailu on saanut uusia muotoja ja kytkeytynyt ihmisten hallitsemiseen talouspolitiikan avulla. Kehittyneet valtatekniikat luovat edellytykset ihmisten taloudellisen käyttäytymisen taktiseen ja strategiseen hallintaan. Tarkkailun ajatuksena on siis saada yksilöllisyys dokumentoitua hallintaa edellyttävään muotoon yhä kehittyneemmällä teknisillä välineillä kootun tiedon avulla. (Foucault 1980e, 32–33, 213.) Ajatuksena on siis yksilön saattaminen jatkuvasti näkyväksi tarkkailtavaksi ja tunnistettavaksi. Yksilö on tietoinen tarkkailusta, mutta ei itsenäisenä toimijana. Valvova elin pysyy yksilölle näkymättömänä. Tämä kehityskulku voidaan käsittää yleiseksi malliksi, jolla voidaan määritellä ihmisten arkielämää hallitsevia valtasuhteita. (Foucault 1980e, 220–236.) Tihentynyt, kontrolliin perustuva hallinta on muotoutunut hallittavien subjektien ajatteluksi ja ihmisten tuottaviksi teoiksi. Puheella symbolisena ulottuvuutena on tässä ihmisten identiteettiä ohjaavassa hallinnassa erityisen tärkeä osa. Kysymys on jälleen siitä, miten me tulemme hallituksi. (Foucault 1980b, 158–162; Dean 1999, 22–23.)

Tunnustus on puolestaan hallinnan ”henkilökohtaistamista”, joka perustuu yksilön omaan käsityksen itsestään ja sen tunnustamiseen. Tällöin valta liitetään ihmisen tietoisuuteen omista teoistaan. Tunnustamisen mentaliteetti on hivutettu meihin niin syväälle, että emme

tunnista sitä toimintaamme rajoittavaksi vallankäytöksi. Tähän valtatekniikkaan liittyy yksilön ja auktoriteetin kohtaaminen. Tunnustus on eräänlainen suhteellisen vakiintuneisiin toimintamuotoihin perustuva käytäntö, jossa toinen osapuoli auktorisoituu ja kääntää vallan vastustuksen muuttaen tunnustuksen tekijän käsitystä itsestään. (Foucault 1998, 46–50.) Biovallan kaltainen etäältä hallitsemisen muoto on sovitettu hallittavien yksilöiden subjektiviteetin historialliseen yksilöllistymiskehitykseen. Yksilöllistymisellä on puolestaan myös sosiaalinen ulottuvuus, mikä vahvistaa vastuuta itsestä ja yhteisöstä. Oma mieli on altistettava tietoiseen itsetutkiskeluun, jota taustoittavat perhesuhteet ja omaisuuden säilyttämisen tärkeys. On asetettava tiedostuksen ja toiminnan kohteeksi. Omia mielikuvia on jatkuvasti valvottava ja on valittava sellainen toiminta, joka välttää vallan ulkoiset merkit. Itseä rakennetaan oman toiminnan subjektina. Näin yksilön toimintaa ohjaava tieto rakentuu prosessoimalla yksilön omia ajatuksiaan. (Foucault 1998, 309–341.) Yhdistämällä tarkkailuun ja tunnustukseen perustuvat tekniikat yksilösubjektille muodostetaan merkitys sekä perustaltaan yksilöstä riippumattomien valtavaimien kautta että oman toiminnan itsenäisenä päättäjänä ja toteuttajana (ks. esim. Saastamoinen 2010, 234).

Rosen (1999) mukaan modernin liberaalin hallinnan valtajärjestelmän mukaiseen yksilön tarkkailuun ja normaalistavaan arviointiin perustuva hallinta on siirtynyt nyky-yhteiskunnissa asiantuntijavallan suuntaan, jolla pyritään kiinnittämään huomiota yksilöiden todellisen käyttäytymisen rekisteröintiin riskiryhmäkäyttäytymisenä. Huomiota ei kiinnitetä yksilöllisten ja ryhmäidentiteettien luomiseen, millä minimoidaan hallinnan mahdollisiksi vastavoimiksi muodostuvien identiteettien kehittyminen. Näitä tekniikoita käytettäessä ei pyritä esimerkiksi kuntouttamaan tai tarjoamaan työtä yksilökohtaisesti ihmisten jäätyä työttömiksi. Sen sijaan keskitytään yleisen työttömyysasteen laskemiseen ja arvioidaan toimien tehokkuutta yleisesti riskien estämisen kautta. Tämä kehitys etäännyttää hallintaa ja siirtää riskivastuuta yksilölliseen ja ennaltaehkäisevään suuntaan. (Rose 1999, 236–237.)

Foucault'n (1991b) mukaan valtastrategioiden muodostumisen lähtökohtana on yleisesti hallinnan käsittäminen rationaalisena tietoon perustuvana ajatteluna ja jatkuvana arviointina. Hallinnan analysointia ei tulisi perustaa hallinnan harjoittajien arvostuksiin perustuviin ennakkokäsityksiin. Huomio tulisi kiinnittää siihen, miten hallinnan normisto ja tavoitteet kootaan yhteen. Käytännön hallinta-alueesta muokataan tietoon perustuvia määräytyksiä, joilla oikeutetaan toimintaa, tai luodaan vastakkaisia väriä määräytyksiä. Foucault käyttää

tässä yhteydessä esimerkkinä rationaalista ja laillista rangaistuskäytännön ”koodia”, jolla ihmisiä on arvioitu ja määritelty suhteessa totuutta tuottaviin puhetapoihin. Toisin sanoen kysytään, miten hallitaan itseä ja muita tuottamalla alue, jossa totuuden ja väärän käytännöt voidaan jäsentää relevantilla tavalla. (Foucault 1991b, 79.) Poliittisen taistelun luomat strategiset muodostelmat perustuvat yhtäältä yhteisöllisyyden painottamiseen laillisuusperiaatteen mukaisesti, toisaalta voidaan pyrkiä painottamaan vastakkainasettelun ja taistelun toimintamallia (Foucault 1980d, 143–144). Rose painottaa, että ei ole olemassa yksittäistä valtastrategiaa ja vastastrategiaa, vaan nykyinen hallinnan tila on sekä vastavoimien tavoitteiden mukaista taistelua että yhteisestä hallintatehtävästä juontuvaa välttämätöntä kontrollia. Hyvinvoinnin säätelyyn luotujen hallinnan muotojen tutkiminen ei palaudu perinteisiin kaksijakoisiin poliittisiin vastakkain asetteluihin. (Rose 1999, 277.)

4.3. Taloudellinen ja poliittinen hallinta

Yksilösubjektien hallintaan liittyy kiinteästi taloudellinen ja poliittinen hallinta, joita voi Foucault’n (1991a) filosofiaan perustuen ajatella eräänlaisena ”mentaalisenä hallintana”. Hallintamentaliteetti tai hallinnallisuus (*governmentality*) rakentuu kansan muodostamisen hallinnasta poliittisen talouden keinoin. Strategista ja taktista taistelua käydään kaiken aikaa muun muassa siitä, mikä on julkista ja yksityistä. Kansan rakentaminen esimerkiksi laskentakeinoin voidaan siten katsoa olevan erityisesti talouspoliittinen alue. Hallinnan ydinalueeksi on muodostunut julkisen talouden avulla yksityisessä talouden hallinnassa rationaalisesti keskenään toimivien ja vaurastuneiden yksilösubjektien valintojen ohjaaminen kokonaisuutta koossa pitävään suuntaan. Samalla valtion harjoittamasta talouspolitiikasta on kehittynyt valtiota itseään perimmäisesti oikeuttavaa toimintaa. Biovallan tekniikat ovat olleet yleiseen hallintamentaliteettiin perustuvan hallinnan toteutumisessa keskeisessä osassa ja saaneet näin poliittisen luonteen. Hallinnallisuus on kehittyessään syrjäyttänyt suoraan hallitsijan valtaan perustuvan hallinnan ja kaikki muut hallinnan järjestämisen muodot. Väestöjä tai kansoja kokoavan ja koossapitävän tehtävänsä velvoittamana hallinnan perimmäisenä tehtävänä on yhteisen turvallisuuden tuottaminen. (Foucault 1991a, 91–103.)

Deanin (1999) mukaan hallinnallisuus tai hallintamentaliteetti voidaan ymmärtää tavaksi, jolla ymmärrämme oman paikkamme ja tehtävämme historiallisesti kehittyneessä hallinta-

kokonaisuudessa. Hallinnon ”hallinnallistuminen” viittaa puolestaan esimerkiksi prosessiin, jolla valtioiden tavoitteleva edullinen asema globaalissa markkinaympäristössä on siirtänyt hyvinvointipolitiikan hallinnan painopisteen tuloeroja tasaavasta hallinnasta koko yhteiskunnan sosiaalisen rakenteen tuottavuuden kontrollointiin. (Dean 1999, 209–210; ks. myös Kantola 2010.) Toimiakseen ylipäättään modernin hallinnan tavoitteet on muokattava ohjaamaan ihmisten eettisiä valintoja. Hallinnan poliittinen esitystapa on sovitettava yhteiskunnallisen keskustelun ehtojen mukaisesti ja kansantajuisesti. Lisäksi sen on perustuttava hallinnan kohteesta kerättyyn tietoon ja jatkuvaan tiedon arviointiprosessiin, josta muodostetaan kielelliselle alustalle koottuja hallinnan tekniikoita. Näin hallinnan kohteelle kyetään antamaan merkityksiä, joilla pyritään ohjaamaan ihmisten käyttäytymistä. (Miller & Rose 2010, 48–49, 87–88.)

Hallintamentaliteetin idea voidaan kohdistaa työelämän kehittymiseen taloudellisen tehokkuustavoitteen näkökulmasta. Taloudellisen hallinnan mentaliteetti on voimistuneiden tuottavuusvaatimusten myötä etäännyttänyt työn tehokkaan hallinnan valtion tiukasta otteesta. Työn tuottavuus nähdään yhä useammin yksilöllisenä kehitysprojektina, jonka tavoite on yksilölle itselleen tyydytystä ja mielekkyyttä tuottava suhde omaan työhönsä. Toisaalta yritysten tavoite on yhä edelleen taloudellisen tehokkuuden maksimointi. Haasteena onkin edelleen näiden tavoitteiden ja julkisen hallinnan yhteensovittaminen. (Donzelot 1991, 251; Miller & Rose 2010, 250–251.)

Jacques Donzelot (1991) kuvaa kahta tuottavuuden kehittymisen hallinnalle ongelmia aiheuttanutta kehityskulkua. Työelämän ”tuottavuuden sosiaaliset kustannukset” perustuvat tuottavuuden kohottamisen aiheuttamiin sosiaalisiin seurauksiin, kuten työn merkityksettömyydestä työntekijälle seuraavien psykologisten ongelmien lisääntymiseen, minkä johdosta on kehittynyt työolosuhteiden parantamiseen tähtääviä järjestelyjä. Toisaalta valtion kannalta hallinnan ongelmaksi muodostuu puolestaan ”sosiaalisen taloudellisen hinnan kohoaaminen”, joka näyttäytyy sosiaaliturvan käytön jatkuvana lisääntymisenä, jolloin etäännyttään alkuperäisestä tuotannon tehostumisen aiheuttamasta sosiaalisten kustannusten tehokkaasta poliittisesta hallinnasta. (Donzelot 1991, 261–278.)

Yksilöllisyyden jatkuva korostuminen sosiaalisten riskien hallinnassa antaa kuitenkin uusia mahdollisuuksia ohjata ihmisten käyttäytymistä. Eläketurvajärjestelmän kaltaiset sosiaali-

sen vakuuttamisen muodot vahvistavat ihmisten sosiaalista sitoutumista ja luovat moraali-
sen velvollisuussuhteen, joka vahvistuu sosiaalisesti vastuuntunnoksi, esimerkiksi työttö-
myyden uhan kautta. (Miller & Rose 2010, 79, 114–115.) Toisaalta vahva yksilöllistymis-
kehitys erottaa ihmisiä identiteettien kehittyessä yksityisiksi kuluttajasubjekteiksi, oman
yksityisen elämän hallitsijoiksi.

Tämä modernin hallinnan ja politiikan suhteen etäännyttämiseen perustuva näkemys näyttäisi
sopivan yksilösubjektia painottaessaan anglosaksiseen, liberaaliin poliittiseen maisemaan
ja uusliberaalin talousteorian tavoitteisiin, jolloin politiikan merkitys hallintavallan paikka-
na heikkenee. Liberaaliin ajatusmaailmaan kuuluvaa yritteliään, aktiivisen ja lannistumat-
toman yksilön ideaalia pyritään vahvistamaan hajauttavaa hallintamallia myötäilemällä.
Tässä tutkimuksessa on kuitenkin kyseessä suomalaisessa hyvinvointivaltiokehityksessä toi-
miva hallintakokonaisuus, jossa politiikalla on merkittävämpi rooli. Sakari Hänninen ar-
vioi, että mahdollinen eriarvoistava sosiaalipolitiikka tukee rakenteellista valtaa. Subjektii-
den muokkauksessa politiikan pääpaino siirtyy kansalaistoimintaan. Hallinnassa on tällöin
kysymys yhteisvastuullisuuden ajatusta tuottavista toimista. Kansalaisuus näyttäytyy täten
taistelun alueena, jonka hallitseminen luo aktiivisen mahdollisuuden toimia ja synnyttää
tuottavaa valtaa. (Hänninen 2010, 78–82; ks. myös Hélen 2010, 37–38.)

4.4. Kansalaissubjektin tuottaminen

Hallinnan ohjelmia ja käytäntöjä analysoitaessa yksilöllisten ja kollektiivisten identiteettien
muodostuminen on erittäin joustava ja kontekstuaalinen käsite. Deanin mukaan voidaan
kysyä muun muassa sitä, minkälaisia odotuksia erilaiset hallinnan käytännöt asettavat
meille, miten meitä pyritään muokkaamaan sekä minkälaista suuntautumista meiltä odote-
taan (Dean 1999, 32). Tämän tutkimuksen osalta kirjoituksissa esiintyneet kuvaukset työt-
tömyysputken käytöstä asettavat työntekijät subjekteina erilaisiin asemiin, joiden avulla
työttömyysputken käyttöä perustellaan ja pyritään hallitsemaan. Näille asemille on annettu
eri intressiryhmien taholta tiettyjä odotuksia, jotka liittyvät yksilöiden yksityiseen ja kol-
lektiiviseen käyttäytymiseen. Tämä identiteettiulottuvuus ei kuitenkaan ole todellinen ih-
misen oma kuva itsestään. Hallinnan onnistuminen mitataankin suhteessa siihen, miten hal-
littavat tunnistavat itsensä luotujen identiteettimallien kautta (Dean 1999, 32–33).

Mikko Saastamoinen (2010) toteaa, että kansalaisuuden käsite linkittyy kiinteästi hallinnan ilmentymiin. Kansalaisuuteen liittyy poliittisen yhteisön jäsenyys oikeuksineen ja velvolluuksineen. Hyvinvointivaltion kriisiytymispuhe on tuottanut suoraa kritiikkiä oikeuksia painottavaa kansalaisnäkemystä kohtaan. Uusliberaalien oppien vallatessa alaa oikeuksiin perustuva hyvinvointivaltiokansalaisuus on saanut vastavoimakseen vastikkeellisuuden ja velvollisuuden perustuvan kansalaisuuskäsityksen. Kansalaisuus nähdään Saastamoisen mukaan nykyisin yhä useammin yhteisöllisenä asemana, joka vaatii uhrauksia ja aktiivista työhön suuntautuvaa asennetta. Kyse on siitä, minkälaisia me olemme työläiskansalaisina. Aktiivisen kansalaisen näkemyksessä työelämän aiheuttama epävarmuus työllisyydestä ja syrjäytyminen nähdään passiivisuutena. Julkisen hallinnan tuottama aktiivisen kansalaisuuden ihanne saattaa aiheuttaa ihmisten hyvinvoinnille haitallista vakiintuneeksi muodostunutta epävarmuutta. Aktiivisen kansalaisuuden oletuksena on identiteettiä tukeva ja palkkatyön kautta mahdollistuva kulutus, jonka vaihtoehtona uhkaa työttömyys sekä identiteetin hajoaminen. (Saastamoinen 2010, 230–233, 244–245.)

Julkunen (2006) näkee, että julkiseen puheeseen välittyikin nykyisin yhä useammin ihmisten ”vastuuttamisen” kaiku keskusteltaessa sosiaaliturvaa liittyvistä järjestelmistä. Tämä puhe on suunnattu järjestelmien käyttöön, mutta vastuuttava taho jää usein epäselväksi, yleiseksi hallinnan muodoksi, jonka arvoperusteet ja rajat jäävät näkymättömiksi. Näin vastuutetun yksilön toiminta ei saa rasittaa yhteistä sosiaalista taakkaa, vaan pikemminkin on pyrittävä helpottamaan yhteistä vastuuta. (Julkunen 2006, 276–277.) Tälle vastakkainen toiminta näyttäytyy tällöin sosiaalipoliittisten turvajärjestelmien hyväksikäyttönä. Uusliberaalissa ajattelussa riskiä siirretään ylhäältä alas vapaille omaa elämää toteuttaville riskisubjekteille, jolloin valtion tuottama turva korvataan yksin pärjäämisen velvoitteella, yhä epävarmemmilla ja vaihtelevilla työmarkkinoilla, mikä toisaalta mahdollistaa yksilön omien valintojen kautta odotukset paremmasta tulevaisuudesta (Saastamoinen 2010, 238).

Vastastrategiaksi tälle aktiivisen kansalaisuuden mallille voi siis luonnehtia sosiaalisiin kansalaisoikeuksiin perustuvaa kansalaissubjektin mallin tuottamista. Tähän malliin liittyy ihmisten yhteisvastuullinen mukana pitäminen, mutta yhtä lailla pois putoamisen mahdollisuudesta syntyvä uhka (Saastamoinen 2010, 230). Foucault'n (1991b, 80–81) ajatusten mukaisesti hallinnan rationaliteetit ja ohjelmat eivät kuitenkaan perustu käytännön tilanteissa puhtaisiin mielikuviin ideaalimalleista, joten oletan, että nämäkin kansalaisuuden

mallit esiintyvät vaihtelevasti eri strategioiden sisällä. Diskursiiviset, tietoon ja käyttäytymisnormeihin perustuvat yksilöllistetyt ideaalityypit eivät ole keskenään vertailukelpoisia, mutta paljastamalla näitä säännönmukaisuuksia voidaan toivottuja asioita nostaa julkiseen keskusteluun (Rose 1999, 275).

5. TYÖTTÖMYYSPUTKIPUHEEN TULKINTA

5.1. Tutkimuksen suhde sosiaaliseen konstruktionismiin

Diskurssianalyysin teoreettisena perustana voidaan pitää sosiaalisen konstruktionismin ideaa. Kielen merkitysten katsotaan oleva sosiaaliseen tilanteeseen sidottuja. Kielelliset kuvaukset syntyvät sosiaalisen prosessin kautta empiirisellä tasolla, mutta katoavat yhdessä muiden moninaisesti tuotettujen kuvausten kanssa sosiaalisesti rakennettuun todellisuuteen, jolla ei ole yksiselitteistä yhteyttä tunnettuihin ilmiöihin. Diskurssianalyysin tehtävä on koota tästä sosiaalisesti konstruoidusta ulottuvuudesta merkityksiä ja suhteuttaa niitä merkitysten taustalla olevaan todellisuuteen. (Juhila 1999, 162.) Tästä käytännöstä syntyy todellisuuden kuva, joka sekä tuottaa todellisuutta että on itsessään osa todellisuutta. Sosiaalisesti rakennettua todellisuutta analysoitaessa varsinainen analyysi tulisi keskittää tutkittavaan ilmiöön tai asiaan. Tämän jälkeen tutkija valitsee sen, miten painottaa omassa tutkimuksessaan esimerkiksi kuvausten vaihtelevuutta, kuvauksissa ilmeneviä toimijamalleja tai kuvausten aiheuttamia seurauksia. (Jokinen ym. 1993, 9–10, 17–18.) Erityisesti tiedotusvälineiden uutisointi muodostuu toisiinsa nähden hyvinkin erilaisten, jopa vastakohtaisten, sosiaalisten alueiden kielenkäytön yhdistelmästä. Sitä ei tulisi pitää puhtaana kuvauksena todellisuudesta, vaan todellisuuden jatkuvana uudelleen jäsentämisenä ja rakentamisena, eli konstruointina. (Fairlough 1997, 87.)

Diskurssianalyysiä onkin arvosteltu liian etäisestä suhteesta tutkimuskohteen taustalla oleviin laajempiin rakenteellisiin ongelmiin. Toisaalta, jos ihmisten välisissä kohtaamisissa rakentuva todellisuus ja siihen liittyvät ristiriidat sekä sosiaaliset ongelmat ovat vain kielellisesti ymmärrettäviä, emme voi saada niistä yhtenäistä kuvaa. Diskurssianalyysi antaa oman näkökulman ja laajentaa käsitystämme ”todellisista” yhteiskunnallisista ongelmista. (Sulkunen 1997, 48.) Diskurssin tutkija voi yhtäältä analysoida kieltä niin, että ympäröivän todellisuuden muutokset ja vakiintuneet rakenteet näkyvät kielenkäytössä, toisaalta kielen voi nähdä todellisuuden jäsentäjänä tavalla, joka aikaansaa muutoksia esimerkiksi sosiaalisissa suhteissa (Juhila 1999, 162).

Ontologiseen konstruktionismiin perustuvassa tutkimusotteessa, jota katson tämänkin tutkimuksen lähtökohtaisesti edustavan, suhde instituutioihin ja valtaan on realistinen. Aineis-

tosta tilanteissa tuotetut merkitykset ovat sidoksissa olemassa olevaan todellisuuteen, kuten valtarakenteisiin, vaikka olisivatkin niille vastakkaisia. Analyysillä tulisi pyrkiä aineiston ulkopuolelle tekemällä valtasuhteet näkyviksi. (Juhila 1999, 165, 175.) Foucault'n (1998, 70–71, 75) mukaan valta kanavoituu myös alhaalta ylöspäin ja diskurssi on yhtä aikaa vallan väline ja vallan paljastaja, jolloin se mahdollistaa vastakkaisten suunnitelmien luomisen.

Peter Millerin ja Nikolas Rosen (2010) mukaan modernin hallinnan teoreettisesta näkökulmasta valtasuhteita voi tarkastella ”pinnallisemmin” keskittymättä historiallisiin edellytyksiin ja ideologisiin taustoihin. Huomio kiinnittyy vallan olemukseen ja sen tehokkaaseen poliittiseen käyttöön tarvittavaan tietoon. Tällöin poliittisen diskurssin analyysi keskittyy vallankäytön tarkoituksenmukaiseen ajatteluun ja toteuttamiseen. (Miller & Rose 2010, 85–86.) Vallankäytön olemassa olevia rakenteita on kuitenkin poliittisen kamppailun tilanteessa vaikea ohittaa. Työttömyysputkipuhe on historiallisesti määrittävää, mutta toisaalta tilanteisiin vahvasti sidottua ja päämäärätietoista kielenkäyttöä, jolla luodaan erilaisia kulttuurisia merkityksiä. (Ks. Juhila 1999, 165.)

Kun ontologisen tutkimusanalyysin kohteena on mediatekstien työntekijöille luomat identiteettimallit, voi analyysiä tukea esimerkiksi ihmisten käyttäytymisestä kerätyllä taustatiedolla ja tutkijan omilla kokemuksilla (Juhila 1999, 175). Tämän tutkimuksen keskiössä on se, miten ihmisille luodaan ja vahvistetaan kielenkäytön avulla erilaisia asemia, joita käytetään diskursiivisessa kamppailussa. Työttömyysputkea lähestytään sekä työttömyysmerkityksen että eläkemarkityksen näkökulmasta. Työttömyyden voi nähdä olemassa olevana tosiasiana, jota vasten työttömyysputkea peilataan. Eläkemarkityksessä puolestaan putken käytön kuvausten voi katsoa laajentavan ja muuttavan eläkkeelle perinteisesti annettua merkitystä ”vanhuuden” turvana.

5.2. Diskurssi kielenkäyttönä

Kieli on muodostunut välttämättömäksi merkitysten antajaksi elämän jäsentäjänä. Kielenkäyttöön ja kielen kuluttamiseen perustuva viestintä lukemattomine muotoineen ja erilaisiin sosiaalisiin vuorovaikutustilanteisiin sovitettuna kommunikaationa ohjaa ihmisten toimintaa kaikkialla. Merkitysten anto ja niiden omaksuminen tapahtuu sekä tiedostaen että

tiedostamatta sosiaalisissa käytänteissä, jolloin merkitykset saavat tarkoituksenmukaisen muodon. (Jokinen ym. 1993, 18–19.) Lehtikirjoitusten kielenkäyttö perustuu representatioon ideaan, jossa esimerkiksi aikaisemmin tuotettu puhe tai kirjallinen kuvaus nostetaan uudelleen esiin. Sanomalehtiviestinnän tuotantoprosessi ja toimittajien tuoma oma näkemys tuottavat lopullisen yleisölle representoidun viestin. Ymmärrämme kuitenkin, että esitysten taustalla voi olla viestintäprosessiin osallistuneiden ja heidän taustavaikuttajiensa henkilökohtaisia tai poliittisia vaikuttimia. Kirjoitukset antavat näin mahdollisuuden päästä sisään prosesseihin, joilla tutkimuskohteelle luodaan merkityksiä. Representatio voidaan joissain tilanteissa nähdä välilliseksi ja muodolliseksi edustamiseksi. Esimerkiksi palkansaajien ammattijärjestöt edustavat ja tuovat "palkansaajien äänen" julkisuuteen representaation avulla. (Väliaverron 1998, 19; Fairclough 1997, 136–139.)

Tutkimuksen teoreettinen näkemys kielen ja sen luomien merkitysten tuottamisesta lähtee Norman Fairclough'n ajatuksesta kielenkäytön ulottuvuuksista. Hän näkee diskurssin ennen kaikkea aktiivisena ja yhteisöllisenä kielen hyödyntämisenä, joka mahdollistaa vallan ja alistamisen vastaisen toiminnan. Diskurssi rakentuu yhteiskuntarakenteen kaikilla tasoilla tuotetusta kielestä. Perustaltaan diskurssi yhdistää ja erottaa ihmisiä, tuottaa tietoa ympäröivästä todellisuudesta ja ilmentää kielen ominaisuuksia, jotka rakentavat käsityksiä ihmisistä. (Fairclough 1992, 62–64.) Diskurssi on siis tiedon ja vallankäytön väline sekä yhteiskuntarakenteen peili.

Tiedon ja vallan diskursiivisen rakentumisen osalta Fairclough perustaa oman analyysimenetelmänsä osittain tulkintoihin Michel Foucault'n historiallisesta tietovallan muodostumisesta. Foucault'n diskurssianalyysin yleiset ehdot perustuvat tiedon tuottamiseen ja tiedon muuttumisen ehtoihin, jotka liittyvät tieteen diskursiiviseen muodostumiseen. Fairclough'n diskurssianalyysin keskiössä on puolestaan kaikenlainen puhe ja teksti, kuten tähän tutkimukseen sovellettava erittäin vaihteleva ja moniaineellinen "mediadiskurssi". (Fairclough 1992, 38.) Foucault käsittää diskurssin ennen kaikkea totuutta tavoittelevana puheena ja teksteinä, esimerkiksi puhetapoina sukupuolesta tai seksuaalisuudesta (Foucault 1998, 59).

Teoksessa *Tiedon arkeologia* (2005) tulee esille Foucault'n arkeologinen näkemys diskurssista, joka perustuu eri tieteenaloille sijoittuvista lausumista koostuviin diskursiivisiin muodostelmiin, joita usein kutsutaan diskursseiksi. Näillä muodostelmilla on yhtenäiset muo-

toutumissäännöt. Säännöt rakentuvat diskurssia edeltävistä ja ei-diskursiivisista tekijöistä. Näiden tekijöiden tuottaminen ilmiöitä suhteellisen yhdenmukaisesti kuvaavaksi tekstiksi tai puheeksi muodostaa puolestaan diskursiivisen käytännön. (Foucault 2005, 47–95.) Kyseessä on siis diskurssien suhde tietyllä historiallisella hetkellä olemassa olevaan sosiaaliseen maailmaan. Tieto ilmenee diskursiivisissa käytännöissä, jotka puolestaan voivat määrittäytyä muodostamastaan tiedosta. Diskursiivisen käytännön diskurssiin lataama tieto ei ole puhdasta tieteellistä tietoa vaan sosiaalinen prosessi, jossa ihmisten erilaiset käsitykset diskurssin kuvaamasta ilmiöstä muodostavat siihen sisältyvän tiedon. Vakiintuessaan diskursiivinen käytäntö voidaan siten nähdä yhtenäiset tiedot ja arvot sisältävänä kokonaisuutena. (Foucault 2005, 237, 250–253.)

5.3. Diskurssi ja valtasuhteet

Foucault'n diskurssianalyysin genealoginen valtasuhteisiin keskittyvä historiankäsitys näyttäytyy hänen myöhemmissä tutkimuksissaan ja kirjoituksissaan, etenkin teoksessa *Tarkkailla ja rangaista* (1980e). Tällöin diskurssi ei ole lähtökohtana, vaan tutkimuksen kohteena on esimerkiksi rangaistuslaitosten käytännöt, jotka paljastavat eri tieteenalojen diskurssien käytön strategisena tiedon hyödyntämisenä tavoitellun ”totuuden” tuottamiseksi. Tämä näyttäytyy ennen kaikkea diskurssien ja vallankäytön rakenteiden sekä mekanismien (*apparatus*) kautta yhteiskunnallisen vaikuttamisen paikkana ja valtasuhteiden paljastajana. Tähän vallan tekniikoiden kokonaisuuteen liittyy diskursiivisten muodostelmien ulkopuolisia käytäntöjä ja instituutioita. (Ks. Foucault 1980a, 194.) Fairclough'n mukaan kokonaisvaltainen ihmisten hallinta on tunkeutunut yhteiskunnan organisaatioihin ja institutionalisoitunut yhteiskunnan arkisiin toimintoihin. Tarkkailuun ja tunnustukseen perustuvat diskurssitekniikat ovat yhdessä ja erillisinä muodostaneet puhetapoja, joita sovelletaan esimerkiksi erilaisina konsultaatiotekniikoina. Omaan tutkimukseeni sovellettuna näitä ovat esimerkiksi työvoimapalveluihin ja työelämän kriisitilanteisiin sovitettut puhetavat. (Fairclough 1992, 54.)

Foucault'n arkeologiasta ja genealogiasta voi muodostaa kokonaisuuden, jossa käytäntö tuo arkeologisen käsityksen tueksi uutta tietoa yhteiskunnan eri tasoilta ja taustoista (Kusch 1993, 95, 97). Diskurssikäytännön tasolla käydään jatkuvaa kamppailua siitä, kenen hallussa olevaa tietoa käytetään. Tieto on myös perusteltava, jolloin esimerkiksi aukto-

riteettien hallussa oleva tieto saa huomattavasti vahvemman aseman kuin tavallisten rivikansalaisten hallitsema tieto. Toimittajat toimivat tämän tiedon diskursiivisen kentän portinvartijoina kyseenalaistamalla tai hyväksymällä käytetyt diskurssit. (Jokinen & Juhila 1993, 89.) Tiivistän oman tutkimuksesi kannalta viisi huomionarvoista diskurssiin liittyvää ominaisuutta, jotka ohjaavat analyysiäni ja yhdistävät tutkimusmenetelmän teoreettiseen taustoitukseen.

1. Subjektin rakentuminen
2. Diskurssien keskinäinen riippuvuus
3. Diskurssin merkitys modernissa hallinnassa
4. Strateginen merkitys (poliittinen)
5. Suhde sosiaalisiin muutoksiin

(Fairclough 1992, 55–56.)

Ensimmäiset kaksi kohtaa liittyvät jo tutkimuskysymykseeni ja diskurssin teoreettiseen rakenteeseen, joka on taustoitettu edellä. Analyysissä on huomioitava, että diskurssit ilmenevät usein päällekkäisinä ja ne on upotettu teksteihin monin eri tavoin. Diskurssien muodostumiseen vaikuttaa lisäksi kirjoitusten rakenne ja aikaisemmat kirjoitukset samoista aiheista. Kolmannessa kohdassa siirrytään diskursiiviseen käytäntöön ja diskurssien esiintulopinalla vaikuttaviin valtasuhteisiin ja rakenteisiin, jolloin tutkimus yhdistyy aikaisemmin esittämäni viitekehukseen. Strateginen ulottuvuus liittyy puolestaan tutkimustulosten yhteenvedon ja tutkimuksen tavoitteeseen sekä esittämäni työttömyysputkijärjestelmän taustoitukseen. Pyrin muodostamaan kuvan diskurssien ja subjektipositioiden strategisesta käytöstä. Lopuksi tutkimus on tarkoitus liittää nykyiseen työttömyysputki- ja eläkekeskustelun sosiokulttuuriseen maisemaan. (Ks. Fairclough 1992, 55–56.)

Vaikka Fairclough tulkitsee, että Foucault'n diskursiivinen analyysi ei kiinnity tekstiin ja ehkä liioittelee vakiintuneiden valtasuhteiden merkitystä, jolloin diskursiivisen käytännön rakentuminen jää jossain määrin hämäräksi, hän pitää analyysin ehdottomana ansiona sosiokulttuurisen ulottuvuuden nostamista keskeiseen asemaan. Fairclough painottaa diskurssien välistä taistelua ja muuntautumista tiedotusvälineiden tuotantokäytännöissä sekä sosiaalisten subjektien toimijuutta ja mahdollisuutta neuvotella subjekti asemistaan erilaisten diskurssien sisällä. (Fairclough 1992, 37–38, 56–61.)

Jakob Torfing kuvaa omaa diskurssin genealogista näkemystä, joka keskittyy poliittisen diskurssin ympärillä käytävään taisteluun, subjektien toimintamahdollisuuksiin ja diskurssiin ladattuihin poliittisiin pyrkimyksiin. Samalla kun historiallisesti muuttuvat olosuhteet muokkaavat diskurssiin osallistujia, on huomio keskitettävä diskurssin ulkoisissa edellytyksissä tapahtuviin muutoksiin. Torfingin käsitystä mukailten esimerkiksi poliittisessa puheessa työttömyysputkesta pitäisi keskittyä niihin historiallisiin muutoksiin, jotka mahdollistavat työttömyysputken diskursiivisesti kuvatun arvojärjestyksen kääntämisen työttömyysputken takaamasta perusturvasta hyvinvointivaltion pelastuspuheeksi, jota hallitsevat sosiaaliturvajärjestelmän leikkaukset. Ei tulisi keskittyä pelkästään lakkauttamisen todellisiin vaikutuksiin ja poliittiseen päätöksentekoon eikä myöskään siihen, olisiko päätös todella nähtävissä vaikutuksena yleisen eläkeiän kohoamiseen. (Torfing 2005, 9–10.)

Tässä tutkimuksessa pyritään siis kuvaamaan työttömyysputkipuheen hajanaisuutta erilaisen diskursiivisten muodostelmien, eli diskurssien avulla. Tutkimuksessa käytettävää diskurssikäsitystä kuvaa Fairclough'n (1997, 101, 124) määritelmä, jonka mukaan ”diskurssin avulla konstruoidaan tietystä näkökulmasta jonkun sosiaalisen käytännön tai sen alueen kuvaus tai merkitys.”

5.4. Subjektiasemat

Työntekijöiden asemointia lähdin jäljittämään diskurssin identiteettejä ja suhteita rakentavan ulottuvuuden kautta. Kutsun tässä tutkimusasetelmassa näitä asemia kriittisen analyysin diskurssikäsitteen mukaisesti subjektipositioiksi, koska ne ovat pääasiassa toimittajien välityksellä työntekijöille annettuja identiteettimalleja sekä tilanteisiin sidottuja kategorisia määrittelyksiä ja luokitteluja. (Ks. Jokinen ym. 1993, 39.) Sari Pietikäisen ja Anne Mäntysen (2009, 63) mukaan teksteissä kuvatut identiteetit eivät ole välttämättä kovinkaan selkeitä ja ennakoituja, vaan alttiita muutokselle ja voivat pelkistyä esimerkiksi työttömän identiteettiin, jolloin jätetään muut identiteetin ulottuvuudet huomiotta.

Tulkitsen, että Fairclough (1992, 45) tukee joustavaa käsitystä diskurssien sisältämisestä subjektiasemista. Subjektin asema määräytyy nimenomaan erilaisissa diskursiivisissa käytännöissä. Diskurssin ja subjektituden suhde tulee hänen mukaansa nähdä kaksisuuntaisena merkitysten rakentumisena. Diskurssit muokkaavat sosiaalisia subjekteja, jotka puolestaan

voivat muokata ja uudistaa käytäntöjä. Diskurssien käytön voi nähdä lähtökohtaisesti valta- ja johtajuustaisteluna, jossa merkityksiä annetaan osaltaan identiteettien avulla, jotka johtavat moralisoiviin kuvauksiin kannattajista ja vastustajista (Torfing 2005, 15–16). Kategoriset luokittelut ja subjektiasemat mahdollistavat ongelman tarkastelun siirtämisen vastakkaiseen näkökulmaan ja ovatkin poliittisen valtataistelun analyysin keskiössä (Howarth 2005, 342–343).

Tulkitsenkin tässä tutkimuksessa subjektiasemat vallankäytön ilmentäjinä. Suurin osa kirjoituksista on yleisiä kuvauksia, jotka eivät kuvaa työntekijöiden itselleen luomia identiteettejä. Työntekijöiden omienkin ajatusten kuvaukset ovat sanomalehden tuotanto- ja tekstintähtämysprosessin muokkaamia. Asemat eivät ole puhtaan vuorovaikutusprosessin tuloksena syntyneitä vaihtelevia ja useasta näkökulmasta annettuja kuvauksia omasta itsestä tai omasta asemasta. Huomioin kuitenkin, että joissakin tapauksissa toimittajat pyrkivät välittämään työntekijöiden itsestään antamat kuvaukset teksteihin mahdollisimman aitoina. Joissakin kuvauksissa subjektiasemissa on mahdollista tunnistaa piirteitä vuorovaikutteisesta identiteetin rakentumisesta, etenkin haastatteluihin perustuvissa reportaasikirjoituksissa. Kuvaukset on kuitenkin muotoiltu palvelemaan artikkelien kokonaisuutta. (Ks. Jokinen ym. 1993, 39.)

5.5. Työttömyysputkipuheen tulkinta mediateksteissä

Lähestyin diskurssien kartoittamista Fairclough'n median kriittiseen analyysiin sovelta- maan malliin tukeutuen. Malli mahdollistaa kielenkäytön tarkastelun kokonaisuutena, jossa tekstin yksityiskohtainen analyysi yhdistyy yhteiskunnallisten ilmiöiden ja niissä tapahtu- vien muutosten ajankohtaiseen tarkasteluun. Sanomalehtien yhteiskunnallinen asema ja lehtiartikkelien tuotantoprosessi toimivat tässä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa välittäjänä antaen puhetavoille tilanteisesti tulkittavan merkityksen. Tämä diskursiivinen käytäntö vä- littää tekstien merkityksen diskurssien välityksellä lukijoille. Samoin kulttuuriympäristös- sämme tapahtuneet muutokset välittyvät tiedotusvälineiden diskurssiin. Prosessi on jatku- vassa muutoksen tilassa ja diskurssien sisältämät ideologiset ehdotukset, identiteetit ja so- siaaliset suhteet muokkautuvat tämän prosessin kautta usein tiedostamattamme. (Fair- clough 1992, 72–73; 1997, 78–86.) Tutkimuksessani olen myös huomionut Fairclough'n näkemysten mukaisesti, minkälaiseen järjestykseen erilaiset puhettavat järjestyvät, kun

työttömyysputkea käsittelevät vaihtelevat sosiaaliset tilanteet on tuotu sanomalehden omaan diskurssikäytäntöön. Lisäksi on oleellista erottaa, mille sosiaalisen todellisuuden alueelle erilaisten tekstien merkitykset sijoittuvat ja huomioida tekstin tuotantoon ja ajan-kohtaan liittyvät tekijät. (Ks. Fairclough 1997, 86, 124, 131.)

Tekstien kulutuksen osalta oletan, että teksteillä vaikutetaan lukijoihin luomalla mielikuvia työntekijöiden asemista sosiaalisina subjekteina, esimerkiksi työttömyyden uhasta johtuvaa uhriasemaa. Kirjoituksissa esiintyneet auktoriteetit ja muut tekstien taustavaikuttajat tukevat tätä merkitysten antoa toimittajien välityksellä. Tällöin vedotaan esimerkiksi oman vastuullisen puhujakuvan avulla yhteisen hyvän tavoitteluun. Näin toimijoille rakennetaan kirjoituksissa omat lähtökohdat ja toiminnalle tavoiteltu suunta. (Ks. Törrönen 1997, 228.) Tutkimuksen analyysiote muodostuu siis tulkitsevaksi, eli subjektiasemien analyysiä voi tarkastella yhtenä mahdollisena kuvauksena vallitsevasta keskustelusta muiden joukossa, jolloin analyysimenetelmänä voi pitää tulkintaa teksteissä luoduista asemista ja puhetavoista (ks. Sulkunen 1997, 17–18). Tällöin kirjoitusten merkitysten tulkinta sijoittuu pääasiassa sosiokulttuurisen ulottuvuuden ja diskurssikäytännön rajapinnalle, eikä painotu tekstin yksityiskohtaiseen ja järjestelmälliseen analyysiin. Tulkitsevan analyysin avulla voi tekstien rakenteissa esiintyvien vastakkainasetteluiden kautta kuitenkin paljastaa sekä suoria että epäsuoria luokitteluja ja kategorioita. (Fairclough 1997, 39.)

Kun diskurssien analysointi yhdistetään niissä ilmenevien työntekijäasemien kartoittamiseen, analyysi siirtyy selkeämmin sosiaalista todellisuutta suoraan kuvaavasta lausumata-sosta puhujakuvien, lukijakuvien ja yleisökuvien luomisen tasolle (Sulkunen 1997, 43–44). Käytännössä analyysi on kaksisuuntainen. Diskurssit antavat vihjeitä subjektipositioista. Tilanteiset subjektiasemat taas paljastavat diskurssien käytön. Diskurssien luomat subjektiasemat antavat lukijoille mahdollisuuden asettua esimerkiksi sopeutujan asemaan, jolloin he saattavat hyväksyttää omaa toimintaansa (ks. Suoninen 1993, 61). Työntekijöiden subjektiasemiin liittyvien tekemisen ja motiivien osalta sain vihjeitä esimerkiksi teksteissä esiin tulleesta kategorisesta jaottelusta työttömiksi, työlliseksi tai eläkeläiseksi. Työntekijöiden subjektiasemien kategorisia määrittäviä löytyi lähes kaikista työttömyysputken käytön kuvauksista.

Aloitin lukemalla aineistoa useaan kertaan samalla kartoittamalla, minkälaisissa yhteyksissä työttömyysputki esiintyy. Pysin ensin löytämään laajoja kulttuurisia kokonaisuuksia, joihin tekstit liittyivät. Keskityin myös siihen, minkälainen asenne kirjoituksissa on työttömyysputken käyttöön. Ensimmäinen aineiston analyysivaihe oli tavallaan jatkoa jo aineiston rajaamisessa aloittamalleni luennalle. Diskurssit eivät ole sidottuja erilaisiin tiedotusvälineissä esiintyviin diskurssijärjestyksiin, tekstityyppeihin ja genreihin, joten diskurssien yhdenmukainen kartoittaminen oli pääsääntöisesti mahdollista kirjoitustyyppiltään vaihtelevassa aineistokokonaisuudessa (Fairclough 1997, 101). Pietikäisen ja Mäntysen. (2009, 99) mukaan tekstityyppi liittyy läheisesti genren käsitteeseen. Genrellä kuvataan ihmisten välistä toimintaa tai viestintää, jolla on funktio. Tekstit luovat esimerkiksi ohjailevia, kuvailevia tai suostuttelevia aineksia, joista genret muodostuvat.

Erityisesti aineiston reportaasityyppisissä kirjoituksissa, tosin myös uutisoinnissa, käytetään usein kerronnan tyylikeinoja. Tiedotusvälineiden kerronnassa toimittajien voidaan katsoa tulkitsevan tapahtumia pyrkien vaikuttamaan ihmisten näkemyksiin ja toimintaan. Kerronta tiedotusvälineiden teksteissä ja puheessa on erittäin vaihtelevan vuorovaikutusprosessin tulosta, joten sitä ei välttämättä tule käsittää omana genrenä (Fairclough 1997, 196–210). Hännisen (1999) mukaan lehtikirjoitusten tuottamat kerrontaan perustuvat toimintamallit saattavat kuitenkin opastaa ihmisiä siinä, miten elämän kriisitilanteisiin, esimerkiksi työttömyyteen suhtaudutaan. Mediassa esitetyistä vakiintuneista toimintamalleista hyödynnetään niitä, jotka vastaavat omia edellytyksiä ja ovat muokattavissa omiin tarpeisiin. (Hänninen 1999, 50–52.)

6. KRIITTINEN JA HYVÄKSYVÄ TYÖTTÖMYYSPUTKIPUHE

Tässä luvussa esittelen aineistoesimerkkien avulla sitä, miten työttömyysputkea vastustetaan ja puolustetaan diskurssien ja työntekijöiden subjektiasemien avulla. Aineistoesimerkeissä pyrin painottamaan kielenkäyttäjien luomia eroja ja ristiriitaisuuksia (Suoninen 1993, 51). Aloitan kuitenkin esittelen aineistoa tarkastelemalla sitä, miten keskustelun jakolinjat kuvataan, millä tasoilla keskustelua käydään sekä minkälaisia lähteitä ja asiantuntijatahoja kirjoituksissa esiintyy. Uutisoinnin osalta ratkaisevaa on luonnollisesti valtakunnallisen median suhteellisen korkea uutiskynnys. Reportaaseissa ja uutisanalyyseissä tosin käsitellään ilmiötä laajemmin ja yksityiskohtaisemmin esimerkkien avulla. Uutisissa käsitellään myös yksittäisiä irtisanomistilanteita, joissa kuvataan työttömyysputken käyttöä.

6.1. Keskustelun tasot ja jakolinjat

Keskustelun tasot voi jakaa karkeasti kolmeen tasoon. Poliittisella ylätasolla tarkoitan hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen kolmikantaista keskustelua. Toiseksi tasoksi tulkitseen työpaikkatasoa kuvaavat selonteot. Kolmantena tasona ilmenee kuvaukset työntekijöiden työttömyysputkikokemuksista. Toimittajat puolestaan osallistuvat keskusteluun kaikilla tasoilla. Toimittajien esittämien työttömyysputkea koskevien kuvausten taustalla ei välttämättä ole selkeitä asiantuntijapuheääniä. Asiantuntijatiedon osalta vedotaan moninaisiin lähteisiin. Tärkeimpiä tiedon keskittymiä ovat: Eläketurvakeskus, Tilastokeskus, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, palkansaajajärjestöjen taustalla vaikuttavat tutkimuslaitokset, ministeriöiden hallitsema tutkimustieto ja erilaisten työryhmien sekä komiteoiden tuottama eri intressipiireistä peräisin oleva tieto. Ulkomaiseen tietoon vedotaan OECD:n suomalaisesta eläkejärjestelmästä arvioivan raportin avulla. Tämän ohella vertailua tuodaan esiin perinteiseen tapaan peilaamalla Suomen eläkejärjestelmää Ruotsin ja muiden Pohjoismaiden järjestelmiin.

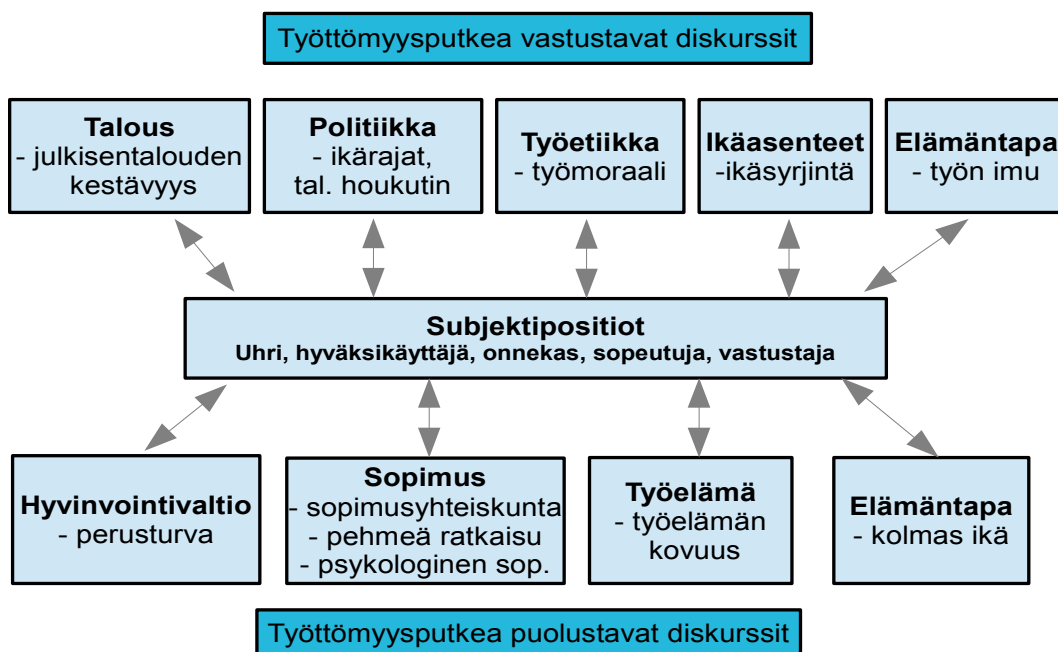
Yleisen eläkeiän nousun välttämättömyydestä vallitsee laaja poliittinen yksimielisyys valtiiovallan, työnantaja- ja työntekijäkeskusjärjestöjen sekä merkittävien tutkimuslaitosten välillä. Sen sijaan erimielisyys tavoitteen saavuttamiseen tarvittavista toimenpiteistä ja niiden toteuttamisen aikataulusta tuodaan näkyvästi esille lehtikirjoituksissa. Keskustelun jakolinjat näkyvät selkeimmin uutisanalyyseissä. Työttömyysputken osalta jakolinjat esitetään esi-

merkiksi Jukka Rantalan johtaman neuvottelutyöryhmän työssä. Työnantajapuoli (Elinkeinoelämän keskusliitto EK) pyrkii lakkauttamaan putken. Vastaavasti työntekijäpuolen järjestöt puolustavat putkea, lähinnä SAK ja STTK:n järjestöistä Ammattiliito Pro. Keskusjärjestöjen haasteena on edustuksellinen ristiriita suhteessa jäsenjärjestöihinsä ja jäsenkuntaansa, mikä vaikuttaa oleellisesti työttömyysputken kuvauksiin. Käytännössä EK:n jäsenyritykset ovat käyttäneet putkea ahkerasti esimerkiksi nuorentamaan henkilöstöään (ks. Lehto & Sutela 2008, 44–45). Toisaalta edustuskysymys altistaa erityisesti palkansaajajärjestöt kritiikin kohteeksi. Esimerkiksi Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen ylijohtaja Juhana Vartiainen (2012) kysyy puheenvuorossaan työeläkepäivillä: edustavatko palkansaajajärjestöt varakkaita, vapaa-aikaa arvostavia, eläkeikää lähestyviä jäseniään kansantalouden ja nuorempien jäseniensä kustannuksella? Tämän tutkimuksen aineistossa ilmeneekin selkeästi jo aikaisemmin mainitsemani työntekijöiden moninainen suhtautuminen putken käyttöön.

Seuraavaksi esittelen ensin kuviossa 2 analyttisen mallin työntekijöiden subjektiasemista ja diskursseista. Mallissa diskurssit on esitetty laajempien kulttuuristen diskurssien alla. Esimerkiksi perusturva diskurssina asettuu laajemman hyvinvointivaltiodiskurssin alle. Puhe julkisesta taloudesta asemoituu työttömyysputkeen kriittisesti suhtautuvaksi vastustavaksi diskurssiksi, huoleksi julkisen talouden kestävydestä. Elämäntapadiskurssi puolestaan jakautuu työttömyysputkijärjestelyä vastustavaksi, työhön suuntautuvaksi diskurssiksi (työn imu) ja puolustavaksi, vapaa-ajan arvostusta painottavaksi diskurssiksi (kolmas ikä). Yksityiskohtaiseen ja tarkkaan diskurssien käsitteelliseen kuvaamiseen ei tutkimus anna tilaa, mutta pyrin lyhyesti esittelemään sen, miten diskurssit näyttäytyvät aineistossani. Merkitsin analyysin selkeyttämiseksi osia aineistoesimerkkien teksteistä kursivoidulla tekstityylillä.

Työttömyysputkeen kriittisesti asemoituneiden diskurssien analyysin päätteeksi esitän diskurssikohtaisen yhteenvedon subjektipositioiden jakautumisesta (taulukko 2) ja vastaavasti työttömyysputkea puolustavien diskurssien osalta niiden esittelyn jälkeen (taulukko 3). Eri diskurssit esiintyvät selontekojen vuorovaikutuksessa usein päällekkäisinä, mutta keskityn pääasiassa niiden yksittäiseen analyttiseen esittämiseen. Diskurssien esittelyn taustoitusta perustuu pitkälti julkisen hallinnan teoreettisiin näkökulmiin (Miller & Rose 2010) ja Raija Julkusen (Julkunen 2001; 2003; 2006; 2009; Julkunen & Pärnänen 2005) kirjoituksiin työ-

elämän kehittämisestä, ikääntymisestä työelämässä, hyvinvointivaltion kehityksestä ja työttömyysputken osuudesta suomalaisessa sosiaaliturvajärjestelmässä. Kuvion 2 jälkeen taustoitan paikantamani subjektipositioita ja siirryn diskurssien kuvaamiseen aineistoesimerkkien avulla.

Kuvio 2. Tutkimuksen analyttinen malli

Aineistosta paikantamani subjektipositioita voi suhteuttaa aktiivisen kansalaissubjektin ideaaliin. Työttömyysputkea vastustavissa diskursseissa kategorinen uhriksi tai syylliseksi asemointi kääntyy uhriaseksi ja järjestelyn hyväksikäyttäjän asemaksi. Uhriase ja hyväksikäyttäjän asema ilmentävät työttömyyden aiheuttamaa uhkaa aktiivisen kansalaissubjektin toteutumiseksi. Lisäksi työttömyysputkeen kriittisesti suhtautuvissa puhetoissa näyttäytyy vastustajan subjektipositio. Tällöin työttömyysputkea ei pidetä hyväksyttävänä ratkaisuna ja osoitetaan vahvaa aktiivista suuntautumista takaisin työelämään. Työttömyysputkea puolustavissa diskursseissa puolestaan paikansin työttömyysputken käyttöön liittyvän uhriaseman ohella onnekkaan ja sopeutujan asemat. Onnekkaan asemassa työttömyysputki katsotaan joko suotuisaksi tai jopa tavoiteltavaksi vaihtoehdoksi. Sopeutujan asema

puolestaan kuvaa nopeaa sopeutumista työttömyyteen ja työttömyyttä seuraavaan eläköitymiseen. Tähän asemaan liittyy lisäksi joustavan yksilöllisen eläköitymisen painottaminen.

6.2. Työttömyysputkea vastustavat diskurssit

6.2.1. Talous – julkisen talouden kestävyys

Työttömyysputkea vastustava talouspuhe pelkistyy aineistossa selkeästi huoleksi julkisen talouden kestävydestä. Julkisesta taloudenpidosta on kehittynyt joustava järjestelmä, jota voidaan ohjata poliittisin päätöksin. Yhteinen vastuu kuitenkin painaa, ja julkisella velkaantumisella on katsottu olevan rajansa. Diskurssi perustuu väestön ikääntymiseen, huoltosuhteen heikkenemiseen ja eläkejärjestelmän sekä työttömyyden valtiontaloudelle aiheuttamiin nouseviin kustannuksiin (Eläketurvakeskus 2013, 89–124).

Diskurssi näkyy myös paikallisempina teollisuuden rakennemuutoksen kourissa olevien kuntien talousongelmina. Vastaavat ongelmat olivat jo uuden ikäsopimuksen taustalla vuosituhannen vaihteessa. Huoli valtion talouden tilasta ilmenee odotetusti pääasiassa asiantuntijoiden ja poliitikkojen puheen esittämisessä, mutta puhetapa ulottuu laajasti kaikille keskustelun tasoille aina työntekijöiden puheeseen saakka. Kenneth Haraldin (1997) mukaan valtion taloudenhoitoon liittyvään puheeseen sisältyy vaihtoehdottomuuden viestintää, jolloin välittyy kategorinen kuva yhtäältä oikeasta tiedosta ja oikein toimivista kansalaissubjekteista, toisaalta eettisesti kyseenalaisesta toiminnasta. Ulkoinen pakko sisäistyy subjektiiviseksi valinnaksi. Toiminnasta ei kuitenkaan välity mielikuvaa yksilön ulkoisesta ”pakottamisesta”. Näin väistetään ajatus modernin, omaa toimintaansa refleктоivan yksilön oman hallinnan menettämisestä ulkopuoliselle taholle. (Harald 1997, 265, 267, 278.) Seuraavissa julkisentalouden kestävyuden huolenilmauksissa työttömyysputken vastustamista vahvistetaan asemoimalla työntekijät järjestelmän hyväksikäyttäjiksi.

”Työssä jatkamisen kannustamiseksi pitäisi saada järjestelmä, että alta 60 vuoden ei olisi työelämästä poistumistietä, paitsi työkyvyttömyyseläke”. Laatonen huomauttaa, että ikääntyneiden töissä pysyminen vähentäisi samalla valtion eläkekustannuksia. (HS 6.1.2009.)

Taantuma sotkee hallituksen talkoot työllisyyden lisäämiseksi. Työttömyysputken poistaminen tulee eteen väkisinkin.[...]Tehtyjen työtuntien lisääminen ja työurien pidentäminen on erityisen tärkeää suomalaisen ikääntymisen takia. Mitä enemmän väkeä on eläkkeellä ja työttömänä tai muuten pois työelämästä, sitä kalliimmaksi tulee. (HS 14.2.2009.)

Hyväksikäyttäjän asema ja huoli julkisesta taloudesta näyttäytyy, kun toimittaja yhdistää työntekijöiden pohdintoja työttömyysputken käytöstä.

Mannonen on muutenkin eri linjoilla kuin Hautamäki. Jonkun putki on maksettava, ja lasku menee pääosin yhteiskunnan piikkiin. (HS 12.7.2009.)

Työttömyysputken käyttöä vastustetaan julkisen talouden kestävyysvedoten uusliberaaliin talousdiskurssiin vetoavan ja työvoiman tarjontaan perustuvan näkökulman avulla. Näkemyksen mukaan kokonaistyön määrä kohoaa tehokkaimmin työvoiman määrää lisäämällä. Tällöin palkankorotuspaineet vähenevät ja yritystoiminnan laajenemiselle luodaan tilaa. (Vartiainen 2013, 20–27.) Tämä kuvaus työttömyysputkesta esiintyy joissakin asiantuntijalausunnoissa ja hiipuvien tehdaspaikkakuntien rakennemuutoskuvauksissa. Ongelmaa kuvataan paikallisena tai laajempaan kansantalouden pitkän aikavälin ongelmana.

Työväestöä on selvästi vähemmän kuin ennen, koska *irtisanottuja on siirtynyt eläkeputkeen ja nuoria muuttaa muualle töiden perässä.* (HS 29.9.2012; kursivointi H.P.)

Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen (Etlä) ennustepäällikön Pasi Sorjosen mukaan työttömiä on odotuksia vähemmän siksi, että työvoima on vähentynyt. *”Ihmisiä on lähtenyt eläkeputkeen, opiskelemaan tai kotiin.”* (HS 24.2.2010; kurs. H.P.)

Suomessa keskustellaan mieluummin siitä, miten luodaan työpaikkoja, mutta se on väärä tarkastelu. Pitkällä aikavälillä tärkeintä on *työvoiman tarjonta.* Se luo itsestään kysyntää”, Vartiainen väittää. [...] ”Edelleen Suomessa on tämä erittäin vahingollinen työttömyyseläkeputki”, Vartiainen sanoo. (HS 13.5.2011; kurs. H.P.)

Edellisissä aineisto-otteissa työttömyysputki näyttäytyy eläkehakuisena toimintana, joka nostaa esille moraaliseen järjestykseen perustuvan hyväksikäyttäjän aseman, jonka avulla vastustetaan työttömyysputkea ja puolustetaan eläkeiän nostoa. Seuraavaksi tulkitsen uutisointia hallituksen tilaamasta ikääntymisraportista, jossa ilmenee järjestelmän hyväksikäyttöön perustuva eläkemerkitys. Raportti oli tilattu ennen hallituksen päätöstä nostaa eläkeikää. Työttömyysputken poistamisen välttämättömyyttä alustettiin työvoiman tarjonnan vähenemiseen perustuvalla huolella julkisen talouden kestävyyydestä. Sen jälkeen työttömyys-

putki rinnastetaan muihin varhaiseläkejärjestelmiin, kuten osa-aikaeläkkeeseen ja varhennettuun vanhuuseläkkeeseen. Ääri-ilmaisua käyttäen vaaditaan työttömyysputken lakkauttamista. Lisäksi vetoamalla yhteiseen lupaukseen puolustetaan lopuksi yleistä eläkkeiden tasoa. Diskurssia vahvistetaan työntekijöille luodulla hyväksikäyttäjän asemalla. Asemaa vahvistetaan lopuksi yhteiseen eläkesopimukseen vetoamalla.

Nykymenolla työvoima uhkaa supistua 190000 ihmisellä vuoteen 2050 mennessä. Mutta jos Suomi pääsee Ruotsin, Tanskan ja Norjan tasolle, työvoimasta poistuisi vain 20 000. Houkuttimet eläkkeelle ovat raportin mukaan liian hyvät. *Ne kannustavat ihmisiä poistumaan työelämästä aikaisin.* ”Eryityisesti on puuttuttava varhaiseläkereitteihin”, Vihriälä linjaa. *Työttömyysputki olisi ainakin poistettava.* [...] Ja kun varhaiseläkeväylät on saatu tukittua, on mahdollista nostaa vanhuuseläkkeen ikärajoja. [...] Eläkkeiden tasoon ei muutoin tarvitse puuttua. Raportti luottaa, että Suomi selviää antamistaan eläkelupauksistaan. (HS 23.1.2009; kurs. H.P.)

Huoli valtion taloudesta yhdistyy edellä tyypillisesti politiikkadiskurssiin, jonka esittelyyn siirryn seuraavaksi.

6.2.2. Poliitiikka – ikärajaohjaus ja taloudelliset kannustimet

Eläkeiän nosto on herättänyt tarpeen poliittisen vallan käytölle. Eläkeiän nostotavoitteelle on kehitetty mittareita, joilla pyritään vahvistamaan tavoitteen välttämättömyyttä. Vaikka työttömyysputkelle ei ole kyetty luomaan vastaavia ristiriidattomia mittareita, on putken avulla pyritty ohjaamaan ihmisten käyttäytymistä yhteisen hyvän nimissä ylhäältä alas tapahtuvan johtamisen avulla. (vrt. Kantola 2010, 116–117.) Poliitiikkadiskurssi perustuu lähtökohtaisesti niihin poliittisen päätöksenteon mahdollisuuksiin, joilla pyritään suoraan lainsäädännön avulla ohjaamaan työttömyysputken käyttöä. Yleisin ja mutkattomin näkökulma eläköitymisikään on tarkastella sitä suoraan ikärajojen kautta. Ikärajat ovat olleet jatkuvan poliittisen kiistelyn kohde. Ikärajojen asettamisella on pyritty konkreettisesti ohjaamaan ihmisten eläköitymispäätöksiä. Ikärajoista puhuminen onkin ollut julkisuudessa työttömyysputken vastustamisen näkyvin diskurssi. Ikärajaohjaukseen sisältyy lisäksi ajatus järjestelmän työntekijöille tarjoamasta taloudellisesta houkuttimesta, mikä ohjaa käyttämään järjestelyä, joka turvaa kohtuullisen toimeentulon ennen varsinaista eläkeikää (Julkunen & Pärnänen 2005, 103). Toisaalta moderni hallinta ei voi perustua pelkästään lakiin ja rajoitukseen. Lailliseen hallintaan on yhdistettävä hajautetut yksilölliset elämänhallinnan tekniikat. (Foucault 1998, 67–68.)

Ikärajaohjaus perustuu jo 1980-luvulla kehittyneeseen eräänlaiseen varhaiseläkekulttuuriin (Julkunen, 2009, 227). Puhetapa vahvistui putken alaikärajan ollessa alimmillaan. Tällöin 53 vuoden ikä, ja myöhemmin pitkään 55 vuoden iän saavuttaminen, voitiin mieltää todelliseksi eläköitymisikäoptioksi (Julkunen & Pärnänen 2005, 169–172). Tällöin ohjaus oli siis päinvastaista kuin nykyisin. Ikäpolitiikan käänne, jonka seurauksena ikärajaa ryhdyttiin vaiheittain nostamaan, aiheutti myöhemmin lisääntyvää epävarmuutta työntekijöiden eläkeaikomusten toteutumisessa. Aineistossa ikärajakäytäntö esiintyy nimenomaan puheena, jolla pyritään nostamaan eläkeikää työttömyysputken ehtoja heikentämällä tai lakkauttamalla koko järjestely. Puhetapa liittyy selkeästi vanhuuseläkeikään. Vanhuuseläkeiän nostoaikheet vaikuttivatkin suoraan työttömyysputkeen suhtautumiseen. Vanhuuseläkkeen ikärajan mahdollisen noston katsotaan aiheuttavan aikaistettua työttömyysputkeen hakeutumista. Tätä puhetapaa vahvistetaan luomalla työntekijöille hyväksikäyttäjän subjektiasema.

Kaiken huipuksi valtioneuvoston kanslian (eli pääministerin oman ministeriön) selvityksissä on laskettu, että pelkän vanhuuseläkkeen alaikärajan nostaminen 65 vuoteen ilman varhaisväylien tukkimista laskee ikääntyneiden 55–68-vuotiaiden työllisyysastetta kahdella prosenttiyksiköllä! Tämä johtuu siitä, että tieto eläkeiän nostosta *saa ihmiset hakemaan entistä innokkaammin työkyvyttömyyseläkkeelle, osa-aikaeläkkeelle tai työttömyysputkeen.* (HS 27.2.2009; kurs. H.P.)

Työeläkevakuuttajat Telan toimitusjohtaja Esa Swanljung pelkää, että 65 vuoden alaraja synnyttää *ryntäyksen ennenaikaiselle eläkkeelle erilaisten eläkeputkien kautta. Putken päätä kolkuttelee vähintään 240 000 ihmistä.* (HS 4.3.2009; kurs. H.P.)

Toinen aineistossa esiintyvä asiantuntijoiden ja tutkijoiden suosima näkemys on, että ikärajan nosto tai putken lakkauttaminen alentaa yleisesti ikääntyneiden työttömyysriskiä. Tätä työttömyysputken vastustamiseen liittyvää ikärajaohjauspuhetta vahvistetaan asemoimalla työntekijät *työttömyysputkijärjestelyn* uhreiksi painottamalla nimenomaan työttömyysputken aiheuttamaa työttömyysriskiä. Näin saadaan luotua työntekijäsubjektille uhka työläis-kansalaisuuden menettämisestä.

Työttömyyseläkeputken ikärajan nosto on pidentänyt työuria keskimäärin 1,3 kuukautta, kun ikääntyneiden riski joutua työttömäksi on pienentynyt.[...] Aikaisempien muutosten vaikutuksen perusteella Kyyrä kuitenkin arvioi, että työttömyysputken lisäkiristykset pidentävät työuria keskimäärin 2,5 kuukautta [...] ”*Työttömyysputkesta kannattaisi hankkiutua eroon jollain aikavälillä*”, Kyyrä ehdottaa. *Se lisää ikääntyneiden riskiä joutua työttömäksi.* (HS 19.11.2010; kurs. H.P.)

Seuraavassa esimerkissä representoidaan työnantajakeskusjärjestön auktoriteetin puhetta. Kirjoituksessa ilmenee työnantajapuolen ”virallinen” kanta työttömyysputken käyttöön. Tässäkin tapauksessa työntekijöitä kuvataan tilanteessa, jossa putkea ei olisi käytettävissä. Tällöin *ihmiset* asemoidaan onnekkain ja heitä edustavat järjestöt syyllisiksi työntekijöitä mahdollisesti kohtaavalle työttömyydelle. Huomio on ensin työnantajissa ja siirtyy sen jälkeen työntekijöihin, jotka asemoidaan tässäkin järjestelyn uhreiksi.

”Eläkeputki on yrityksille liian helppo ratkaisu. Tällaisista välineistä olisi päästävää eroon”, sanoo johtaja Jukka Ahtela Elinkeinoelämän keskusliitosta (EK). Järjestelmän hyväksikäyttö näkyy tilastoissa. Aina kun eläkeputkeen ikäraja on nostettu, on myös vanhempien ikäluokkien työllisyys kohentunut, Ahtela kertoo. *Ihmiset ovat siis saaneet pitää työpaikkansa, eikä heitä olekaan irtisannottu, kun eläkeputkea ei ollut tarjolla. Eläkeputkijärjestelmän lopettamisesta onkin neuvoteltu palkansaajajärjestöjen kanssa jo pitkän aikaa, sanoo Ahtela.* (HS 13.11.2011; kurs. H.P.)

Ikärajapuheeseen liittyvissä lausunnoissa näkyy ajan kuluessa muutosta. Uusien tutkimusten valossa putken ei katsota olevan yhtä merkittävä, kuin oli aikaisemmin annettu ymmärtää. Työntekijät asemoidaan edelleen järjestelmän uhreiksi.

Tuore tutkimus osoittaa, että viime vuosina putken aiheuttama työttömyysriski on pienentynyt. Tutkimusjohtaja Mikko Kautto pitää tulosta merkittävänä. ”Keskustelua on käyty 1990-luvun tiedoin, jolloin putki oli iso ja merkittävä, ja sen käyttö runsasta.” *Vaikka putken käyttö on vähentynyt, sen poistaminen edelleen vähentäisi ikääntyneiden työttömyyttä.* Simulointimallin mukaan putken poistaminen vähentäisi esimerkiksi 60-vuotiaiden työttömyyttä jopa 1,5 prosenttiyksikköä, ja vastaavasti lisääisi sen ikäisten työllisyyttä yli prosenttiyksikön. (HS 10.6.2011; kurs. H.P.)

Kirjoituksessa todetaan lisäksi, että työllisyshyöty koskee entistä harvempia ikäluokkia ja esitetään ikärajan ohella muitakin syitä putken merkityksen vähenemiseen. Aineiston ulkopuolelta voidaan mainita, että itse tutkimuksen tekijät pohtivatkin putken laaempaa sosiaalista merkitystä. Vaikka työttömyysputki-ikäisten työttömiksi siirtyminen lisääntyy ja aiheuttaa kustannuksia, työttömyysputkella ei ole nykyisin yhtä merkittävää työttömyyttä lisäävää vaikutusta kuin aikaisemmin. Työttömyysputki saattaa kuitenkin ohjata irtisanomisia, mutta samalla putken käyttö tukee irtisanottujen toimeentuloa. (Jauhiainen & Rantala 2011, 58.)

Tutkimusajankohdan loppupuolella työmarkkinajärjestöt saivat aikaan työurasopimuksen, jossa työttömyysputken tehtiin heikennyksiä. Työttömyysputken tehtävillä heikennyksil-

lä ei kuitenkaan katsota olevan suurta merkitystä hallituksen tavoittelemaan eläkkeelle siirtymisiän nousuun. Helpot ratkaisut eläkeiän nostamiseksi on käytetty ja katse on kiinnitetty vanhuuseläkkeen ikärajan nostoon.

Hallituksen tavoitteita ei ole sidottu työurien pituuteen, vaan nimenomaan eläkkeelle siirtymisiän odotteeseen. Sitä taasen työurasopimuksen toimet eivät juuri hetkauta.[...] Työttömyysputken lisäpäivillä olevat ovat työttömiä ja osa-aika-eläkeläiset lasketaan jo nyt työssäoleviksi. Kumpikaan ryhmä ei siirry eläkeläisten ryhmästä työllisten ryhmään. (HS 11.4.2012.)

Yksi aineistossa järjestelmällisesti toistunut tapa kuvata vakiintunutta työttömyysputken käyttöä politiikkadiskurssin avulla esiintyy toimittajien antamissa työttömyysputken määrittelyissä. Tällöin diskurssiin liitetään selkeästi järjestelyn tarjoamat taloudelliset houkuttimet.

Työttömyysputkella eli eläkeputkella tarkoitetaan *oikotietä työttömyydestä suoraan eläkkeelle*. Putkessa pitkäaikaistyöttömällä on oikeus ansiosidonnaiseen työttömyyspäivärahan lisäpäiviin sen jälkeen, kun 500 päivän enimmäismäärä on ylittynyt. (HS 19.7.2011; kurs. H.P.)

Putkimetaforan eläkemerkitystä yhdistettynä hyväksikäyttäjän asemaan korostetaan useissa aineistossa esiintyvissä työttömyysputken määritelmässä metaforisilla ilmaisuilla, kuten *työttömyyden ja eläkkeen välille rakennettu silta* ja *liukumäki eläkkeelle*. Tulohoukutin näkökulmaa käytetään putken määrittelyyn esimerkiksi seuraavien ilmaisujen avulla: *eläke alkaa juosta, nauttii ansiosidonnaista päivärahaa sekä tämän jälkeen alkaa juosta ansiosidonnainen lisäpäiväraha*.

6.2.3. Työetiikka – työmoraali

Työetiikkaa painottava diskurssi perustuu näkemykseen, jonka taustalla on työn merkityksen ensisijainen välttämättömyys yhteiskunnan toimivuuden kannalta. Työlle annetaan vahva eettinen lataus. Tämä johtaa puhetapaan, jossa palkkatyön tekeminen nähdään eräänlaisena eettisenä valintana, jolloin työ saa moraaliseen järjestykseen perustuvan puhealustan. Työllä on aineellisen hyödyn tuottamisen ohella yksilösubjektin hallinnassa tärkeä tehtävä vertauskuullisena tarkkailun tekniikkana, minkä voi katsoa jopa sisäistäneen hallinnan työn käsitteeseen (Foucault 1980b, 161). Toki kaikilla paikantamillani puolustavilla ja vastustavilla diskursseilla on oma eettinen ja moraalinen ulottuvuutensa, mutta työmoraaliin vetoaminen erottautui aineistossa selkeäksi diskursiiviseksi kokonaisuudeksi.

Raija Julkunen ennusti jo viime vuosikymmenen vaihteessa 1990-luvun lamaa seuranneen taloudellisen noususuhdanteen kynnyksellä, että työetiikkaan tullaan vetoamaan entistä voimakkaammin, kun vastassa on hyvinvointivaltion lupaama kohtuullinen ja arvokas toimeentulo (Julkunen 2001, 299). Työttömyyteen, eläköitymiseen työttömyysputken kautta ja työllistymispyrkimyksiin liitetään yksilöllistetty eettisen valinnan ulottuvuus. Tulkitsen, että työttömyysputken vastustuspuheessa työetiikkaan perustuvaa diskurssia tuodaan esille kategorisoimalla työttömyysputken käyttö järjestelyn hyväksikäytöksi. Kiivaan eläkeiän nostokeskustelun alkuvaiheessa keskitytään kotimaiseen tietoon. Myöhemmin diskurssin vakuuttavuutta tuetaan vertailevalla ulkomaisella tiedolla.

Auttaako siis se, jos 40 prosenttia työskentelee kaksi vuotta pidempään, kun 60 prosenttia on luovuttanut jo monta vuotta etuajassa. Suomen työelämän ongelma ei siis näytä olevan liian alhainen vanhuuseläkeraja, vaan erilaisten varhaiseläkeväylien suosio. (HS 27.2.2009; kurs, H.P.)

Ruotsissa keskustellaan jo eläkeiän nostamisesta 65:stä 67 vuoteen. Suomessa ei tehdä mitään. Edelleen Suomessa on tämä *erittäin vahingollinen työttömyyseläkeputki*, Vartiainen sanoo. Ja sitten on se vaikeammin mitattava puoli, eli asenteet. Moni yritysjohtaja on viime aikoina ihmetellyt, *mihin Suomesta on kadonnut tekemisen meininki*. Ruotsinhan piti olla maa, jossa diskuteerataan ja vatuloidaan. Mutta nyt näyttääkin siltä, että *Suomi on saamaton vetelehtijä*. (HS 13.05.2011; kurs. H.P.)

Henkilökohtaisella tasolla työmoraali esiintyy uhriasemasta annettujen kuvausten kautta. Irtisanomisen kohteeksi joutuminen pitkän työuran jälkeen ja irtisanomista seuraava työttömyys kuvataan leimaavana ja nöyryyttävänä kokemuksena työetiikkaan vedoten. Jälkimmäisessä otteessa tuodaan eettinen pohdinta suoraan yksilön harkintaan, jolloin julkista hallintaa vastustava hyväksikäyttäjän asema ja työmoraali tuodaan näkyvästi esille.

Kun Markku Mannonen täyttää 60 vuotta, hän ei jää eläkkeelle vaan pysyy työttömänä työnhakijana, jonka on otettava vastaan tarjottu työ. Mannosen mielestä sana työtön kuulostaa pahalta. Hän on sentään tehnyt työtä 41 vuotta. (HS 12.07.2009; kurs. H.P.)

Laskelmat jättivät hänet mietteliääksi. Putki on kuin hänelle räätälöity, sillä se tarjoaisi edes jonkinlaisen toimeentulon eläkeikään saakka, jos töitä ei löytyisi. Toisaalta *työnhakuun se ei kannustaisi, vaikka hallitus korostaa, että työssä pitäisi jatkaa entistä pidempään*. (emt.; kurs. H.P.)

Seuraavissa työmoraaliin viittaavissa selonteoissa työttömyysputken käyttäjille tuotetaan uhrikategoriaa. Huomio on siirretty työnantajien toimintaan, joka katsotaan työntekijän nä-

kökulmasta moraalisesti kyseenalaiseksi. Jälkimmäisessä selonteossa ilmenee työmoraali-puheen ohella ikäasenteisiin perustuva puhetapa, jonka tarkasteluun siirryn seuraavaksi.

”Liian varhain eläkkeelle jääminen näyttäisi olevan aina työntekijän vika: joko hän ei kykene tekemään töitä tai *sitten hän on liian laiska ja itsekäs*.[...] Samaan aikaan yritykset tarjoavat alle kuusikymppisille eläkepaketteja. Mutta syyllistetäänkö yrityksiä siitä? Ei. (HS 13.11.2011; kurs. H.P.)

Työntekijöiden mielissä risteilee synkkiä ajatuksia: joudunko minä lähtemään ja jos joudun, miksi juuri minä? Eikö jopa vuosikymmenten omistautumisella ole mitään arvoa, kun työnantaja haluaa eroon minusta? (HS 28.1.2009.)

6.2.4. Ikäasenne – ikäsyrrjintä

Ikä on ihmistä fyysisesti ja sosiaalisesti määrittävä ominaisuus. Iän diskursiivista ulottuvuutta voi lähestyä subjektin rakentamisen kautta ikään sisällytettyjen asemien avulla. Asemat määrittävät ihmisiä esimerkiksi vanhoihin ja nuoriin, jolloin ikää koskevat diskurssit ilmentävät millaisia nämä asemat ovat. Määritysten perusteena käytetään iästä historiallisesti kerääntynyttä tietoa ja puhetta. Iän yleisistä kuvauksista on mahdollistunut yksilöiden oma tietoisuus iästään. Iästä on näin muodostunut herkkä ja jännitteinen puheenaihe julkisuudessa ja työelämässä. (Julkunen 2003, 67–69.) Työelämän ikäpuheelle asetetaan yhä useammin ikääntymisen seurauksiin liittyviä odotuksia. Keskustelu iästä työelämässä on siten muodostunut asenteelliseksi puheeksi.

Aineistossa ikäasenne näyttäytyy syrjintänä. Työttömyysputkella on ollut keskeinen rooli yrityksiä kohtaavissa irtisanomistilanteissa. Näihin tilanteisiin onkin usein varauduttu jo yritysten pidemmän aikavälin henkilöstöpolitiikassa. Ikäsyrrjivien asenteiden voi näin katsoa palvelevan yritysten työvoimarakenteen hallintaa. (Julkunen 2001, 198.) Ikäsyrrjivä toiminta on kuitenkin moraalisesti kestämaton toimintatapa (ks. esim. Julkunen 2003, 69), joten työntajien omia lausuntoja esittäessä tätä ei tuoda suoraan julki. Päinvastoin asetetaan jo ennalta puolustusasemiin mahdollista ikäsyrrjintädiskurssin käyttöä vastaan.

Palkansaajajärjestöt puolestaan käyttävät ikäsyrrjintädiskurssia hyväkseen puolustaessaan työttömyysputkea siirtämällä huomion työntajien toimintaan. Työttömyysputken puolustamisesta välittykin aineiston perusteella paradoksaalinen kuva, jonka mukaan putken käyttö kielletään työntajilta, mutta sallitaan työntekijöille. Työntajat lopulta päättävät käytetäänkö putkea vai ei. Lähtökohtaisesti työntajilta odotetaan yhteiskuntavastuullista

toimintaa ja vapaaehtoista sosiaalisen vastuun kantoa, joka on lainsäädännön velvoitteita laajempaa. Vastuullisten yritysten on huomioitava esimerkiksi valtion ja kuntien odotukset, jotka kohdistuvat yritysten tuottamaan kokonaishyötyyn. (Uimonen 2006.) Yritysten osallistuminen lähtökohtaisesti julkisen talouden vastuulla oleviin sosiaalisiin kustannuksiin on täten positiivista yritysimagea tuottavaa toimintaa, minkä yritykset kyllä mielellään tuovat esille. Nämä toimet hillitsevät esimerkiksi terveydenhuoltoon liittyvää yhteistä taakkaa sekä eläke- ja työttömyysmenoja. (Julkunen 2006, 131–133.) Työnantajien ja yritysten vastuunkannon laiminlyömiseen on täten helppoa ja luontevaa vedota.

En keskity tässä analyysissä kuitenkaan työnantajien kategorisointiin, vaan näissäkin esimerkeissä keskityn työntekijöiden subjektiasemiin. Seuraavassa esimerkissä työttömyysputken käyttöä kuvataan paikallisessa saneeraustilanteessa työntekijöiden kannalta onnekaaksi ratkaisuksi paikallisen sopimisen avulla. Sen jälkeen torjutaan ikäsyrijintä.

Kymin tehtaalle jää vähennysten jälkeen 600 työntekijää. Tehtaanjohtaja Timo Suutarilan mukaan *mahdollisuus käyttää työttömyysputkea on rajallinen.* ”Ehkä kolmekymmentä työntekijää on sen ikäistä, että voisi harkita sitä vaihtoehtoa. *Pyrimme säilyttämään ammattitaitoiset työntekijät, että sen mukaan porukka valitaan eikä iän perusteella*”, hän sanoo. (HS 17.2.2010; kurs. H.P.)

Ikäsyrijintädiskurssi esiintyy yleisesti keskustelun kaikilla tasoilla työntekijöiden puheesta aina poliittisten päättäjien puheeseen asti. Kun ikäsyrijintädiskurssi yhdistyy laajemmaksi yhteiskunnalliseksi ilmiöksi, huomio siirtyy selkeämmin itse työttömyysputkijärjestelyn työntekijöille tuottamiin subjektipositioihin. Retorisena keinona käytetään työntekijöiden kategorisointia uhriksi. Työntekijöiden tunnelmien kuvauksissa ikäsyrijintään liitetään arvottomuuden kokemus.

Nuoruutta ihannoivassa yhteiskunnassa on vaikea ikääntyä. Yli viisikymppisiä siivotaan työelämästä eläkeputkeen, heidän luomisvoimansa ja tilanteenhallintansa kyseenalaistetaan. (HS 9.3.2009.)

Työttömyysputkea vastustavassa strategiassa ikäsyrijintäpuheen tuottamalla uhriasemalla korostetaan politiikkadiskurssin esille nostoa, mikä tuodaan esille usein suoraan ja näkyvästi.

Ilman eläkepakettien vaikutusta irtisanomisista tulisi ikäneutraaleja, Ahtela sanoo. Yleensä viimeksi tulleet saavat ensimmäiseksi lähteä. Mutta mistä sen tietää? Entä jos iäkkäistä silti halutaan eroon, heidän ovat kallispalkkaisia ja ehkä jopa imigoriski? Mitä, jos kyse on ikäsyrynnästä, asenteista? (HS 13.11.2011.)

Putki-ikäiset ovat vapaata riistaa lopputilejä jaettaessa, tutkija Tomi Kyyrä väittää. (HS 12.7.2009.)

Edellisen kaltaisessa työttömyysputken representoinnissa on lähtökohtana selkeästi itse järjestelmään kohdistuva kritiikki. Puhujasta luodaan kuvaa vastuullisena auktoriteettina. Voidaan kuitenkin kysyä, minkälaista työttömän työnhakijan subjektiasemaa näin voimakkaalla uhriaseman tuottamisella saadaan aikaan. Seuraavissa otteissa uutisoidaan Ammattiliitto Pron tekemän seniorikyselyn tuloksia. Uhriaseamalla viitataan aluksi yleiseen puhetapaan, jonka taustalla on työttömyysturvan yksilöitä passivoiva vaikutus.

Putki siis johtaa monien ikääntyneiden syrjäytymiseen työelämästä ennen eläkeikää. Putken on arvosteltu kannustavan työnantajia ikäsyryntään ja passivoivan ikääntyneitä työttömiä. (HS 1.2.2010.)

Kirjoituksessa ammattiliiton kanta työntekijöiden työttömyysputken käyttöön tulee esiin ilman ammattiliiton taholta esitettyä varsinaista työttömyysputken puolustuspuhetta. Työntekijöiden uhriasemaan liitetään aktiivisen työläiskansalaisuuden ideaali siirtämällä huomio työnantajiin työttömyysputken käyttäjinä ikäsyryntädiskurssin avulla.

Pron tutkimuksessa joka toinen sanoi, että työelämästä poistuminen tapahtui hänen vapaasta tahdostaan. Työttömyysputkeen siirretyistä vain 15 prosenttia siirtyi eläkkeelle vapaasta tahdostaan. (emt.)

”Ihmisiä kannustetaan jatkamaan työelämässä yhä pidempään, mutta käytännössä tähän ei tarjota mahdollisuuksia.” ”Yleinen kokemus eläkeputkeen siirretyillä on, ettei heille edes yritetty etsiä uusia tehtäviä, vaikka heillä olisi ollut motivaatiota jatkaa vielä työelämässä.” (emt.)

6.2.5. Elämäntapa – työn imu

Postmodernin yhteiskunnan taloudellisen hallinnan sosiaaliset yksiköt ovat eriytyneet. Kansantalouden hallintaa on samanaikaisesti hajautettu alueellisesti kuntatasolle. Koko kansantalouden hallinta kiinteiden perinteisten sosiaalisten ryhmien, kuten perheen kautta, on osittain korvautunut hallinnan kohdistamisella esimerkiksi työttömiin ja eläkeläisiin. Samanaikaisesti on korostunut yksilöllinen subjektiviteetti. Esimerkiksi työttömyyttä pyri-

tään hallitsemaan sekä kansantalouden kautta että yksilösubjektin itsensä kehittämisen puheella. Elämäntapadiskurssiksi nimeämäni puhettavan ydin onkin ihmisten yksilölliseen oman elämän hallintaan liittyvien ratkaisujen painottaminen. Elämäntapadiskurssissa ollaan täten hallintavallan yksilön ratkaisuihin liittyvän taivuttelun ja yksilöiden vastareaktioiden kuvaamisen ydinalueella. (Miller & Rose 2010, 139–144, 211–218.)

Elämäntapapuheen hajautuminen näyttäytyy tässä aineistossa yhtäältä työttömyysputkea puolustavassa puheessa kolmannen iän arvostuksena, toisaalta työttömyysputkeen kriittisesti suhtautuvassa puheessa vahvana työelämään suuntautumisena. ”Työn imua” voi kuvaata kolmannen iän merkityksen painottamiselle vastakohtaisena puhetapana elämäntapadiskurssin sisällä. Työn imu voi ilmentyä esimerkiksi haluna jatkaa työssä jopa eläkeiän jälkeen tavallista pidempään (Julkunen & Pärnänen 2005, 194–202). Tässä yhteydessä tulkitseen työn imun kuitenkin kuvaavan yleistä normaalia vahvempaa vetoa työelämään, josta saadaan sisältöä elämään. Puhetapaan liittyy vahva työhön suuntautunut identiteetti. Työttömyysputken osalta tämä asenne tulee esiin irtisanomistilanteissa, jolloin hakeudutaan uuteen työhön uusine kokemuksineen. Tähän ei kuitenkaan liity vapaa-ajan merkityksen vähättelyä vaan pikemminkin työn ja vapaa-ajan mielekästä yhdistämistä. Työn imu esiintyykin vastakkaisena puhetapana kolmannen iän työstä vapaata, uuta alkua korostavalle ajatukselle. Työtä pidetäänkin esimerkiksi nuorentavana voimavarana (emt., 201). Tähän diskurssiin sisältyy myös eräänlaisia ”selviytymis- ja sankaruustarinoita”.

Aluksi heille kävi huonosti. Kotimainen pörssi-yhtiö irtisanoi Pitkäsen 2004 ja Cheilanin myöhemmin. Mies pääsi työttömyyseläkkeelle, ja rouvalle tarjottiin eläkeputkea. ”Sellainen ei käynyt minulle. Tunsin, että minussa on vielä virtaa”, Cheilan muistaa. Hän avasi tuota pikaa antiikkiliikkeen Kalevankadulla. (HS 18.1.2010.)

Esimerkissä painottuu perhe-elämän merkitys, mutta vahvasti työllisyysmerkitystä tukevana. Mies kategorisoidaan ensin uhriksi. Hänen osaltaan ratkaisu päättyy kuitenkin onnekaaksi. Rouvan osalta nostettiin puolestaan järjestelyn vastustajan subjektiposition avulla työn imu hyväksyttämään järjestelyä perheen kannalta.

Vastustajan kategoria tuodaan esille aiemmin esitellyn työn imun lisäksi työhön suuntautuvana pragmaattisena elämänasenteena ja elämän normaalikulkuun liittyvänä asemana. Kovatkin kokemukset rakennemuutoksen kourissa vahvistavat työllisyysmerkitystä selviytymistarinassa.

Koska paja ei taannut täysipäiväistä hommaa, Timonen meni eläkeputkeen ja jatkoi taksihommia. Ne olivat raskaita vuosia, sillä esikoispoika kuoli tapaturmaisesti samoihin aikoihin. (HS 23.4.2011.)

Taulukko 2. Työttömyysputkea vastustavat diskurssit ja subjektipositiot

Vastustavat diskurssit	Diskurssi	Subjektipositio
	Huoli julkisesta taloudesta	Hyväksikäyttäjä
	Ikärajaohjaus ¹	Hyväksikäyttäjä Uhri
	Työmoraali ²	Hyväksikäyttäjä Uhri
	Ikäsyrijintä	Uhri
	Työn imu ³	Vastustaja

1) *Hyväksikäyttäjä* yleisellä tasolla (eläkemarkitys ja taloudellinen houkutin); työttömyysputken *uhri* (työttömyysriski).

2) *Hyväksikäyttäjä* yleisellä tasolla (eläkemarkitys); *uhri* yksilöllisellä tasolla (työttömyysmerkitys).

3) Yksilötasolle suunnattu diskurssi (vahva työhön suuntautuminen, uusi työ, työn ja vapaa-ajan yhdistäminen).

6.3. Työttömyysputkea puolustavat diskurssit

6.3.1. Hyvinvointivaltio – perusturva

Diskursiivinen ajatus hyvinvointivaltiosta on muovautunut hyvin pitkälle julkisuuden kautta. Ilman joukkotiedotusvälineissä käytyä kielellistä kamppailua ei meillä olisi omien kokemusiemme tueksi ideologista tarttumapintaa, jolla puolustaisimme tai vastustaisimme hyvinvointivaltion luomia hallinnan muotoja. Hyvinvointivaltiota on vastustettu byrokraattisena ja holhoavana hallintamuotona talouden tehokkuusvaatimukseen vetoavan puheen avustuksella. Puolustuspuhe on puolestaan tukeutunut tuloja ja elinolosuhteita tasaavaan tehtävään sekä yksityisten kansalaisten ja perheiden toimeentulon takaamisen ajatukseen. (Julkunen 1992, 150–151.)

Pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin rajamailla kehittyneen suomalaisen hyvinvointivaltion yhtenä kantava ajatuksena onkin ollut pienituloisten kansalaisten etujen ajaminen. Sosiaalipoliittiset järjestelyt ovat olleet luonteeltaan etäistä puuttumista yksilöiden ja perheiden tilanteeseen. Järjestelyiden toteuttamisessa on pyritty välttämään kansalaisten leimautumista ja auttaminen on suunnattu yleisemmin kansalaisten tilanteen kohentamiseen. Järjestelyiden laaja kannatus on voitu säilyttää tukeutumalla hyvinvointiyhteiskunnan universaaliin malliin, jossa kaikille kansalaisille tarjotaan sosiaaliturvajärjestelmän palveluja ja turvaa. (Hänninen 2004, 270.) Suomalainen hyvinvointivaltio onkin kehittynyt vankaksi rakenteeksi sekä puheissamme että käytännöissämme. Vaikka yhteisesti rakennettua kokonaisuutta on kyetty vähittäisin askelin heikentämään, näyttää kuitenkin siltä, että hyvinvointivaltio edelleen tarjoaa useimmille turvallisuutta. Hyvinvointivaltion laaja kannatus onkin auttanut katkaisemaan vastustuspuheen terävimmän kärjen. (Julkunen 2001, 298–300.)

Hyvinvointivaltion puolustamisesta on julkisessa keskustelussa muodostunut valtakurssi, jolla nykyisin perustellaan valtiontaloudellisin perustein muun muassa perusturvan heikennyksiä tai eläkeiän nostoa. Puhetapa esiintyy tämänkin aineiston selonteoissa, ei kuitenkaan selkeästi työttömyysputkea koskevissa kuvauksissa. Työttömyysputken puolustuspuheen selonteoissa painottuu yhteinen vastuu perusturvasta, ei niinkään ”vastuusubjektin” luominen (Julkunen 2006, 275–279). Tässä tutkimuksessa hyvinvointivaltiodiskurssi esiintyykin työttömyysputken hyväksyvinä, puolustavina ja nimenomaan perusturvaa korostavina kuvauksina. Diskurssia vahvistetaan työntekijöiden uhriaseman avulla. Esimerkiksi SAK:n johtohenkilöiden lausuntoja esitetään yhdistämällä työntekijöiden uhriasema työttömyyteen ja työyhteiskunnasta poisputoamisen uhkaan.

SAK:n mielestä lisäpäivärahaoikeuden poistaminen merkitsisi ikääntyneiden toimeentulon heikentymistä. ”*Joku turva niillä ihmisillä pitää olla, joita uhkaa irtisanominen*”, Sanoo elinkeinoasioiden päällikkö Janne Metsämäki. (HS 6.1.2009; kurs. H.P.)

SAK:n nokkamies varoittaa myös puuttumasta ikääntyneiden työttömien eläkeputkeen, kuten sosiaaliturvan uudistushankkeessa on kaavailtu. ”Vain hyvä kotikasvatus hillitsee sanomasta sen, mitä tästä ajattelen”, hän puuskahtaa STT:n haastattelussa. (HS 19.1.2009)

EK:n esittämä lisäpäivien poisto tarkoittaisi sitä, että esimerkiksi 58-vuotiaana *irtisanottu putoaisi 500 päivää ansiosidonnaista työttömyyspäivärahaa nautittuaan pelkälle työmarkkinatuella*, joka on Kelan mukaan nyt keskimäärin 551 euroa kuukaudessa. (HS 27.1.2010; kurs. H.P.)

Huoli toimeentulosta tuodaan yksilölliselle tasolle työpaikan tunnelmia kuvattaessa. Tällöin tosin onnekkain subjektiposition kautta. Toimittaja esittää putkijärjestelyä onnekkaina eläkkeelle johtavana ratkaisuna. Vahvistaminen tapahtuu antamalla putkelle selkeä eläke-merkitys.

Keväällä hän kuuli työkavereidensa puhuvan *työttömyysputkesta, johon hänkin voisi päästä*, kun valaisintehdas suljettaisiin. Työttömyysputki on nykyinen nimi eläkeputkelle. Se takaa ikääntyneelle työttömälle vakaan toimeentulon vanhuseläkkeelle asti. (HS 12.7.2009; kurs. H.P.)

Seuraavassa uutisessa käsitellään kiivaan eläkekeskustelun alkusysäystä, kun pääministeri Vanhanen perustelee sitä, että hallitus ei aio nostaa työttömyysputken ikärajoja samassa tahdissa kuin eläkeikää vaan siirtää korotuksen myöhemmäksi. Hän käyttää hyväkseen työttömyysputken puolustuspuhetta ja asettaa työntekijät uhrin asemaan. Käytössä on sekä taloustilanteesta työntekijöihin kohdistuvat paineet että perusturvapuhe. Tässä voi nähdä taktista realiteettien huomioimista hallituksen vanhuseläkeiän nostamispäätöksen oletettavasti aiheuttaman kritiikin lieventämiseksi. Toisaalta työttömyysputken linkittäminen perusturvaan asettuu luontevasti Vanhasen poliittiseen taustaan ja sen hetkisen oikeistohallituksen poliittiseen taisteluun. Taustalla on tietysti päätös nostaa ikäraja myöhemmin. Joka tapauksessa työttömyysputki näyttäytyy hallituksen solidaarisuuden osoituksena eläkeikätaistelussa. Tämä päätös saikin aikaan huomattavaa kritiikkiä eläkeiän nostamista kannattavilla tahoilla.

”Käynnissä oleva kriisi on huomioitava. *Jos ihmiset ovat putoamassa taloustilanteen takia tyhjään päälle, niin näin ei saa tapahtua. Tämänäyttypiset turverkkoihin tehtävät muutokset on tehtävä vaiheessa, jossa työllisyys on jo nousussa*”, pääministeri Matti Vanhanen (kesk) perusteli. (HS 25.2.2009; kurs. H.P.)

Työmarkkinajärjestöjen ja hallituksen kiistan jälkeen tulee selkeästi esille, että työmarkkinajärjestöt pyrkivät säilyttämään valta-asemansa eläkejärjestelmän ja työttömyysturvan uudistuksista päätettäessä. Tämä koskee erityisesti työttömyysputkea, joka liittyy kiinteästi ansiosidonnaisesta työttömyysturvasta käytyyn keskusteluun. Työttömyysputki onkin ollut

välillä eläkeikäneuvottelujen kiistakapulana ja toisaalta liikkuvana neuvotteluelementtinä, kun varsinaisen eläkeiän nostosta ei olla päästy sopimukseen.

6.3.2. Sopimus – sopimusyhteiskunta, ”pehmeä ratkaisu”, psykologinen sopimus

Sopimusdiskurssi perustuu työelämäsuhteiden eri tasoilla ja käytännöissä ilmeneviin ”hiljaisiin”, ”psykologisiin” tai ”eettisiin” sopimuksiin. Tämän tutkimuksen aineistossa niitä ovat: sopimusyhteiskunta, paikallinen sopimus sekä työnantajan ja työntekijän välinen sopimus. Sopimusdiskurssiin yhdistyy lisäksi työttömyyteen ja työnhakuun liittyvät sopimuskäytännöt. Sopimuksiin liittyy sekä lakiin perustuvia normeja että moraalinen ulottuvuus, joka perustuu vapaiden yksilöiden puhutteluun vastuullisina kansalaissubjekteina (Julkunen 2006, 212–216). Tässä tutkimuksessa katson, että sopimuspuhe muodostaa suhteellisen yhtenäisen diskurssikonaisuuden.

Valtakunnallisen ylätason päätöksenteon sopimusdiskurssi perustuu suomalaiseen konsensuspuheeseen. Konsensusta voi luonnehtia suomalaisen hyvinvointipolitiikan käytännön läheisenä ajattelutapana, jossa erimielisyydet ja yhteiset tavoitteet yhdistyvät neuvotteluprosessien kautta (Hänninen 2004, 270). Lähtökohta on päätöksenteon välttämättömyys. Taustalla on elinkeinoelämän ja poliittisen eliitin molemminpuolinen ajatus tukea ja rakentaa hyvinvointivaltiomallin mukaista yhteiskuntajärjestystä, jolloin valtion asema päätöksenteossa pyritään siirtämään taka-alalle. Näin diskurssi ei tue valtion erityisasemaa ihmisten elämään liittyvissä sosiaalipoliittisissa ratkaisuissa. (Julkunen 2006, 34–35.) Puhetapa siis suuntaa politiikan kuvaa arkipäiväiseksi toiminnaksi ja osittain häivyttää valtion hallintatehtävää (Hänninen 2004, 270). Konsensus on näin yhteiskunnalliseen yksimielisyyteen ohjaava puhetapa, jota on tosin moitittu poliittisen keskustelun tasapäistämisestä. Konsensus avaa kuitenkin tietä yhteisen sopimisen kulttuurille.

Lehtikirjoitusten ylätason keskusteluissa sopiminen näyttäytyy sopimusyhteiskuntapuheena. Puhetavan voi katsoa liittyvän kiinteästi suomalaiseen korporatistiseen päätöksentekojärjestelmään ja järjestelmän aikaansaamiin neuvottelukäytäntöihin. Työeläkejärjestelmää ja työttömyysturvajärjestelmää on kehitetty pitkälti järjestöjohtoisesti. Diskurssin juuret paikantuvat palkansaajajärjestöjen hajaannukseen ja työmarkkinaosapuolten neuvottelukyvyttömyyteen sotien jälkeisenä aikana. Työmarkkinaosapuolet ovat kuitenkin hajaannuksen

jälkeen lähentyneet ja onnistuneet sopimaan kattavista tulopoliittisista ratkaisuksista. Sopimusyhteiskunta on pitkälti palkansaajajärjestöjen, etenkin SAK:n tavoitteista ja historiasta kumpuavaa sopimuskulttuuripuhetta. Sopimusyhteiskunnan ajatukseen liittyy yleinen kolmikantainen malli, jolla valtiovallan päätösvaltaa tuetaan vasemmistopuolueiden ja palkansaajajärjestöjen yhteistyöllä. Puhetapaan liittyy yhteistyön historiallinen painotus ja malttisiin ratkaisuihin pyrkiminen. (Bergholm 2007; Julkunen 2006, 36–38.)

Sopimusyhteiskuntapuheen ja hallituksen kytkös näyttäytyy aineistossa esimerkiksi poliittisen päätöksenteon henkilötasolla. Tutkimusajankohdan alkupuolella SAK:n puheenjohtajana toiminut Lauri Ihalainen puolustaa myöhemmin uuden hallituksen työministerinä sopimusyhteiskuntaa (Ihalainen 2011). Sopimusyhteiskuntadiskurssia käytettiin tehokkaana puolustuspuheena jo ennen kuuminta eläkekeskustelua, kun sosiaaliturvan uudistushankkeesta (Sata 2009) saadun tiedon perusteella työttömyysputkea oltiin heikentämässä. Seuraavassa otteessa työttömyysputkea puolustetaan sopimusyhteiskuntaan vedoten yhdistämällä sosiaaliturvauudistukset työmarkkinaneuvotteluiden tunnusteluja koskevaan uuti-sointiin.

Palkansaajien keskusjärjestö SAK tyrmää kaikki heikennyksiltä maistuvat muutokset työttömyysturvaan. Ihalainen pitääkin komiteaa testinä ay-liikkeen ja nykyhallituksen yhteistyölle. Demarivetoisen ay-liikkeen yhteistyö porvarihallituksen kanssa on toistaiseksi sujunut hyvin. (HS 19.1.2009.)

Sopimusdiskurssilla pyritään sitouttamaan omista toimistaan päättäviä kansalaisia yksilösubjekteina hallinnan harjoittajien tavoitteisiin, mikä esiintyy tässä aineistossa paikallistason irtisanomistilanteissa sitouttamisena pehmeän ratkaisun sopimusmalliin (Julkunen 2006, 213, 216). Sopimusdiskurssia käytetään esimerkiksi Itellan ja M-realin yhteistoimintaneuvotteluiden alla neuvotteluasetelmien kuvauksessa. Työntekijöiden asemointi onnekkain ilmenee sekä työntekijäpuolen edustajien että työnantajien lausunnoissa.

Yrityksen mukaan osa henkilöstövähennyksistä voidaan hoitaa eläkepaketeilla ja muilla järjestelyillä. Ammattiliiton Vilkuna kuitenkin epäilee, ettei mittaviin eläkejärjestelyihin ole varaa, koska suuret ikäluokat on jo saateltu pois. (HS 14.9.2011.)

Työntekijöiden vaatimus yhteistoimintaneuvotteluissa on, että kenellekään ei anneta ”kovia” potkuja, vaan mahdollisimman monelle järjestetään paikka eläkeputkessa. ”Vähennys on kuitenkin niin valtava, että tuskin sinne kaikki mahduttavat”. Viskari sanoo. (HS 18.9.2010.)

Työpaikoilla tapahtuvaan päätöksentekoon liittyvissä kirjoituksissa sopimusdiskurssia käytetään viittaamalla työntekijän ja työnantajan väliseen perinteiseen psykologiseen sopimukseen. Sopimuksen henkeen sisältyy jonkinasteinen lupaus vakaasta työsuhteesta, joka perustuu työnantajan ja työntekijän väliseen vaihtosuhteeseen (Järvensivu 2013, 7). Tämän aineiston osalta sopimus kuvataan neuvottelutilana, joka jää työehtosopimuksen ja työsopimuksen jälkeen eräänlaiseksi työntekijöiden ja työnantajien keskinäiseksi psykologiseksi sopimusalaksi. Tulkiten kuitenkin, että ammattijärjestötason sopimusyhteiskuntapuhe kytkeytyy aineistoni kuvauksissa paikallisosastojen ja luottamusmiesjärjestelmän kautta aina yksilötason puheen kuvauksiin saakka.

Tuo päivämäärä oli laskettu tehtaassa tarkoin. Hautamäki oli vihjannut pääluottamusmiehelle jo kaksi vuotta aiemmin, että työttömyysputki kiinnostaisi. Silloin hän teki kolmivuorotyötä kattilanlämmittäjänä, ja putkea tarjottiin häntä vanhemmille työntekijöille. Vuoden 2007 lopussa työnantajan edustaja ehdotti putkea Hautamäelle. Hän suostui oitis, ja seuraavana syksynä hänet irtisanottiin virallisesti. (HS 12.7.2009.)

Työttömyysputkea esitetään asiantuntijapuheen tukemana jopa työttömyyttä ehkäisevänä onnekkana ratkaisuna sopimusdiskurssiin avulla. Työttömyysputkeen kriittisesti asemoituneet politiikkadiskurssi ja ikäsyrijintädiskurssi kääntyvät tässä paikalliseksi sopimusdiskurssiksi uhrista onnekaaksi asemoinnin avustamana.

Tutkijat ovat montaa mieltä työttömyysputkesta. Se lisää selvästi ikääntyneiden syrjintää ja riskiä päätyä työttömäksi. Toisaalta se voi lykätä työttömyyttä, sillä *yritykset antavat potkut mieluusti vasta putki-ikäisille*, joiden toimeentulo eläkkeeseen asti on turvattu. (HS 12.7.2009; kurs. H.P.)

Työttömyysputken käytön vahva juurtuminen työelämän paikalliseen sopimiseen esitetään reportaasikirjoituksessa jatkuvuutta painottavana ja työelämän normaalikiertoon kuuluvana ilmiönä.

”Ensin olin vuorovaramies. Tuurasin massamiestä ja koneenhoitajaa ja opin vähitellen kaikki työtehtävät.” Vanha koneenhoitaja siirtyi eläkeputkeen, minkä jälkeen Mantere yleni koneenhoitajaksi. (HS 18.12.2011.)

Sopimiskulttuurin vakiintuminen näyttäytyy työntekijän kannalta onnekkana ratkaisuna seuraavassa työvoimaviranomaisten ja työntekijän välisessä ”hiljaisen sopimuksen” kuvauksessa.

Kun hän ilmoittautui työvoimatoimistoon, hän joutui puolen päivän työnhakukurssille. Siitä ei voinut kieltäytyä. Virkailijalle hän selitti, ettei hän hae aktiivisesti työtä. Työtä ei ollut tarjolla, joten hän sai soittoajan työvoimatoimistoon vasta vuoden 2010 maaliskuulle. (HS 12.7.2009.)

6.3.3. Työelämä – työelämän kovuus

Tulkitsen modernisaatiokehityksen vaikutusta niin, että työelämän vähittäin tapahtunut etäännyminen julkisen hallinnan biopoliittisesta ja talouspoliittisesta otteesta näyttäytyy ongelmana yhdistää yritysten kilpailukyky, työntekijöiden hyvinvointi ja työvoimaresurssien tehokas hyödyntäminen. Työttömyysputkea voi pitää yhtenä tapana, jolla on hallittu työelämän modernisaatiokehityksen aikaansaamaa työvoiman tarpeen vähenemistä, työttömyysriskiä ja työttömyydestä seuraavia haittoja. Työttömyysputken käyttöön liittyy myös työntekijöiden hallinta terveyteen kohdistuvien diskurssien avulla. (Ks. Donzelot 1991.) Työelämän kovuudella viitataan yleisessä keskustelussa esiintyvään työelämästä varhain poistumisen selittämiseen työelämässä tapahtuneilla muutoksilla. Työstä eläkkeelle työntävät tekijät nähdään niin voimakkaina, että ne selittävät työnjättöä enemmän kuin eläkejärjestelmän kannustimet ja ikäraajat.

Suomalaiseen tapaan puhutaan usein abstraktilla tasolla työelämästä, eikä huomiota kiinnitetä yksilöidymmin työnantajiin. Työstä työntäviä tekijöitä etsitään muun muassa painottamalla työssä jaksamista ja työssä viihtymistä. Puhetapaan sisältyy ajatus, että työelämä aiheuttaa yksilöille lisääntyneitä vaatimuksia ja paineita. Diskurssin toinen ulottuvuus on työntekijöille aiheutuvat paineet poistua työelämästä yrityksiin kohdistuvien tehokkuusvaatimusten kautta. (Julkunen & Pärnänen 2005, 109.) Työelämän taloudellisten tehokkuusvaatimusten taustalla on jo 1990-luvulla yleistynyt suomalaisen varhaiseläkekäytännön perustelu yleisti taloudellisen kilpailukykyyn turvaamisella. Tehokkuusvaatimukset hallitsivat aluksi vientimarkkinoilla toimivia yrityksiä, mutta ulottuivat myöhemmin julkisen sektorin työnantajien henkilöstöpolitiikkaan. (Julkunen 2001, 198.) Tämän tutkimuksen osalta yhdistän nämä kaksi lehtikirjoitusten diskurssikäytännössä ilmenevää näkökulmaa työelämän kovuudeksi. Puhetavat perustustuvat työelämän kehityssuuntiin, jotka näyttävät työntekijöitä työelämästä työntävinä tekijöinä.

Teollisuuden rakennemuutos ja yleisesti työmarkkinoita koskeva rakennemuutos on varsinkin uutisoinnissa ajallisesti läpi koko aineiston toistuva teema. Aineistossa kuvataan irtisa-

nomistilanteita, joissa työttömyysputken käyttö ajankohtaistuu yritysten taloudellisten tuotavuuspaineiden alla. Seuraavissa esimerkeissä työttömyysputken hyväksyttävyyttä puolletaan käyttämällä hyväksi työelämän taloudellisia vaatimuskäytäntöjä ja työntekijöiden uhripositiota. Ensimmäisessä otteessa painotetaan työttömyysputken eläkemerkitystä ja jälkimmäisessä työttömyysmerkitystä.

Työuran viimeisiä vuosia väritti loputon saneeraamisen kierre, ja paperisuvun kasvatti kehotti lapsiaan etsimään muuta työtä. Mäistin työt päättyivät muutama vuosi sitten eläkeputkeen.” Tuntuu olevan niin, että osakkeenomistajat määräävät. Eiköhän se osake nouse huimasti”, hän sanoo. (HS 1.9.2011.)

”Silloin alkoi joka puolella puukotus, kuka joutuu lähtemään. Se otti koville. Lähdin vapaaehtoisesti muutama vuosi ennen eläkeikää. Olin 1,5–2 vuotta työttömyysputkessa ja täytin lappua: työtön, työtön, työtön.” (HS 25.2.2009.)

Seuraavassa irtisanomisuutisessa yrityksen taloudelliset paineet yhdistyy selkeään työntekijöiden kategoriseen jaotteluun. Järjestely nimetään eläkeputkeksi ja luodaan onnekkään eläkeläisen asema.

Suomen ainoa tasolasin tekijä Lahden Lasitehdas vähentää väkeään kymmenellä, minkä jälkeen tehdas työllistää vain noin 20 henkeä. [...] Osa irtisanotuista *pääsee eläkeputkeen*, muiden työt loppuvat vuoden kuluessa. (HS 1.4.2010; kurs. H.P.)

Seuraavaksi kuvataan sitä, miten toimittaja saa auktoriteetin puolustamaan työttömyysputken käyttöä. Työttömyysputki näyttäytyy onnekkana vaihtoehtona työntekijöille työelämän taloudellisten paineiden alla. Eläkemerkitystä vahvistetaan nimeämällä järjestely nimenomaan eläkeputkeksi. Auktoriteetti ei kuitenkaan suostu syyllistämään yrityksiä.

Ei edes valtiosihteeri Raimo Sailas vaahtoa yritysten vastuusta, velvollisuudesta venyä ja tyytyä vähempään. Kyllä hän muuten jatkuvasti pauhaa siitä, miten välttämätöntä on työurien pidentäminen. [...] Eikö Sailas nyt voisi vähän kovistella yrityksiäkin? Ei. ”Enhän minä ketään kritisoi, minä analysoin”, Sailas sanoo puhelimesta. Hän selittää tyyneesti, että saneeraukset kertovat yritysten huonosta kannattavuudesta. *Joskus on pakko vähentää väkeä. Jos vaihtoehtona on työttömyys, on parempi saada ikääntynyt työntekijä eläkeputkeen.* (HS 13.11.2011; kurs. H.P.)

Seuraava ote on kuvausta jo esillä olleesta neuvotteluasemien luomisesta ennen hallituksen yksipuolista päätöstä nostaa eläkeikärajaa. Kirjoituksen aluksi työttömyysputki liitetään SAK:n tavoitteeseen, jolla pyritään aikaansaamaan yhteinen työmarkkinalinja EK:n kanssa. Ihalainen liittää työttömyysputken kiinteästi yleiseen työttömyysturvan puolustamiseen.

Sopimusyhteiskuntadiskurssi on voimakkaasti läsnä. Otteessa työttömyysputken käytölle luodaan työntekijöiden osalta työttömyyden uhasta seuraavaa uhriasemaa. Samassa lausumassa kohde on ensin työnantajissa ja heti sen jälkeen työntekijöiden uhriasiemassa. Työnantajien vihjataan käyttävän liian hanakasti irtisanomisia. Varotaan samalla luonnehtimasta työntekijöitä (omia kannattajia) passiivisiksi. Lisäksi käytetään hyväksi Ihalaisen maltillisen neuvottelijan imagoa.

Ihalainen toivoo ”harkintaa, viisautta ja vähän sydäntäkin”, ettei tähän mennä. Yhtiöt suoltavat nyt ilmoituksia lomautuksista ja irtisanomisista, ja uuden työn löytäminen voi olla ikääntyneelle toivoton urakka. (HS 19.1.2009.)

Työelämän kovuuteen perustuvan diskurssin toinen ulottuvuus näyttäytyy siis työelämän fyysisen ja nykyisin yhä enemmän psyykkisen kuormituksen jatkuvana lisääntymisenä. Puhetapaan sisältyy työelämän ammatillisen osaamisen ja koulutustasovaatimusten jatkuva kohoaminen. Tämä diskurssi sai Suomessa paljon näkyvyyttä työelämän huonontumisesta ja kuormittavuuden lisääntymisestä käydystä keskustelusta (ks. Siltala 2004). Puhetapaan liittyy työn hallinnan yleinen suuntaus, joka perustuu yritysdemokratian kehittymiseen, edustuksellisiin suhteisiin, yhteiseen huoleen työelämän laadusta ja arvokkaan työn tavoitteeseen (Miller & Rose 2010, 253, 264–277). Tässä aineistossa se konkretisoituu esimerkiksi niin sanottuja työurien pidentämisen pehmeitä ratkaisuja puolustavana puheena (ks. esim. Ahtela 2012). Seuraavassa otteessa putken hyväksyttävyyttä nostetaan esille työelämän kovuuden ja työntekijöiden onnekkaksi asemoinnin avulla.

Heikolta siis näyttää. Vanhuuseläkkeelle asti kestävät vain notkeimmat pantterit. Mitä lopuille sitten on tapahtunut? Iso joukko heistä on työkyvyttömyyseläkkeellä esimerkiksi masennuksen, muun mielenterveysongelman tai erilaisen selkä- tai muiden tuki- ja liikuntaelinvaivojen takia. Paljon ihmisiä pois työelämästä imaisee myös työttömyysputki... (HS 27.2.2009.)

Onnekkaksi kategorisointi ilmenee ennen kaikkea irtisanomistilanteissa. Putkeen pääsevät kuvataan etuoikeutettuina muihin irtisanottuihin työntekijöihin nähden. Tässä yhteydessä selkeä eläköitymismerkitys vahvistuu työelämän kovuuden avittamana. Samalla puhumalla ”kikkailusta” voidaan työttömyysputken käytöstä luoda hieman kyseenalaista kuvaa. Jako uhreihin ja onnekkaisiin on selkeä. Putkea pidetään onnekkana ratkaisuna. Esille nostetaan ennen kaikkea työelämän lisääntyneet vaatimukset päivitetyn ammattitaidon ja koulutuksen osalta.

Jorma Parkki, 51, *ei kikkailemallakaan pääse eläkeputkeen*. Miehellä on 27 vuoden työssä opittu prosessinohjaajan kokemus ja kaupallinen koulutus. Ne opit ovat vanhentuneet. ”Tosi häjy tilanne”, mies puuskahtaa. (HS 21.3.2009; kurs. H.P.)

Työelämässä vaaditaan siis yhä vastuullisempaa ja aktiivisempaa otetta työhön. Työn psyykkisen kuormituksen lisääntyminen onkin nostanut esille uuden uhrisubjektiaseman, joka voi yksilöllisenä kokemuksena antaa tilaa uusliberaaliin hallintamalliin liittyvälle biopoliittiselle yksilön hallinnalle ja terapeuttisten puhetapojen vahvistumiselle. Toisaalta uhripuhe siirtyy henkilökohtaisista kokemuksista työelämän kehittämistä vaativaksi poliittiseksi diskurssiksi. (Julkunen 2008, 254–266.) Uhriaseman käyttö esitetään pyrittäessä hallitsemaan poliittista keskustelua torjumalla ensin ikärajaohjaus ja vetoamalla sen jälkeen työelämän kovuuteen.

” Jos katsoo viimeisimpiä lukuja, niin 55–64-vuotiaiden työvoimaosuus on kasvanut 14 prosenttiyksiköllä kymmenen vuoden aikana, eli vuoden 2005 uudistus on toiminut”, Urpilainen sanoo. Hänestä isompi haaste ovat niin sanottuun *työttömyysputkeen saneeratut ikääntyneet työntekijät*. ”Heidän määränsä on viisinkertaistunut. Tämä *ongelma* ei poistu sillä, että eläkkeen alaikärajaa nostetaan, vaan sillä, että pystymme pitämään ikääntyneitä työntekijöitä työelämässä.” (HS 14.2.2012; kurs. H.P.)

Näin luokitellaan työntekijät uhreiksi, mutta kierrettiin työnantajien suoraa määrittelyä hyväksikäyttäjäksi. Diskurssin käyttö kuitenkin paljastaa valtasuhteita ja altistaa kritiikille. Edellisen ja seuraavan lausunnon kaltaiset kannanotot nostavat esille ehkä ratkaisevimman poliittisen linjanvedon eläke- ja työttömyysputkikeskustelussa koko seuraavalle hallituskaudelle.

”Mekaanisella ikärajan nostamisella tai työttömyyseläkeputken lisäpäivien poistamisella ei työura-asiaa ratkaista, vaan ratkaisu löytyy *työssä jatkamisen ja työelämän laadun puolelta*”, Urpilainen sanoi SDP:n puoluevaltuuston kokouksessa Kauniaisissa keskiviikkona. Urpilaisen mukaan työnantajille pitäisi tarjota kannustimia pitää töissä myös ikääntynyttä työvoimaa. Tällainen porkkana voisi olla esimerkiksi alennus työnantajamaksuista. (HS 11.3.2010; kurs. H.P.)

6.3.4. Elämäntapa – kolmas ikä

Yksilön elämäntapavalintoihin viittaava puhe näyttäytyy usein ulkoisen auktoriteetin valtaa torjuvina selontekoina. Elämäntapadiskurssi vaikuttaa yleisen käyttäytymisen hallinnan alueella, johon liittyy identiteetti, valinta ja kulutus (Miller & Rose 2010, 144–150). Kol-

mannen iän houkuttavuuteen perustuva työttömyysputkipuhe liittyy vapaa-ajan arvostukseen. Uuteen elämäntapaan suuntautumista auttaa sosiaalisten suhteiden eriytyminen työelämän ja vapaa-ajan välillä. Seuraavassa esimerkissä kolmannen iän elämäntapadiskurssia vahvistetaan uhrista sopeutujaksi rakennetulla subjektipositiolla.

Jokista odottaa työttömyys ja sitten eläkeputki. Hän on jo vähän miettinyt tulevaa. Kevättalvella on aikomus lähteä Keski-Suomeen sukuloimaan. Mielessä ovat myös kansalaisopiston kurssit ja joku vapaaehtoistyö. ”En aio jäädä kotiin makaamaan.” (HS 14.12.2009.)

Elämäntapojen muutoksiin on pitkälti vaikuttanut kuluttajasubjektin rakentuminen. Valitun elämäntavan toteuttamista uhkaavia riskejä pyritään hallitsemaan yhä enemmän yksityisen ”vakuuttamisen” ratkaisulla, jotka eivät perustu perinteiseen poliittiseen hyvinvointivakuuttamisen ajatukseen. (Miller & Rose 2010, 144–150.) Elämäntapadiskurssiin liittyvän kuluttajasubjektin on vastattava valinnoistaan ja toimittava aktiivisen kuluttajan ihanteen mukaisesti (emt., 167). Elämäntavan suuntaamiseen kohti varhaista eläköitymistä liittyy oleellisesti pitkäjänteinen uuteen elämäntapaan tähtäävä yksityistalouden suunnittelu. Onnekkaaksi ratkaisuksi tulkitsemaani elämäntapapuhetta värittää henkilökohtaisten valintojen selittäminen, millä pyritään vakuuttamaan omaa selviytymistä ja torjumaan vaikutelma mahdollisesta kulutusyhteiskunnan ulkopuolelle ajautumisesta. Käytännössä puhetapa tiivistyy esimerkiksi seuraavalla tavalla.

”Jos ei ole taloudellista tarvetta tehdä työtä, niin miksei lähtisi”, hän ihmettelee.[...]”Tiesin, että eläkkeeni putoaisi paljonkin. Minulle se sopii”, hän sanoo. [...] ”Raha on suhteellista. Kulut pienenevät kun ei käy työssä. Työmatkoihin ei mene rahaa, eikä vaatteita tarvitse ostaa”, hän sanoo ja kertoo, että sai juuri myydyksi omakotitalonsa Viialassa. (HS 12.7.2009.)

Tämän kaltaista kolmannen iän elämäntapaan perustuvaa onnekkaan eläkeläisen subjekti-asemaa ei kuitenkaan varauksetta hyväksytä, joten onnekkaasta rakennetaan lopulta hyväksikäyttäjäksi. Ensin tyrmätään työntekijän esittämän ikärajaohjauspuheen ehdot vanhentuneiksi tutkimustiedon avulla. Lopuksi vedotaan huoleen valtiontaloudesta asiantuntijatiedon avulla.

Hautamäki on sitä mieltä, että putken ikäraja pitäisi laskea takaisin 55 vuoteen, jotta nuoret saisivat töitä. Siksihän putki alun perin luotiinkin. Miksi yritysten pitäisi pitää vanhoja työssä, kun älytön määrä nuoria on ilman työtä, hän sanoo ihmetellen.”[...] Mutta se ei ratkaise nuorisotyöttömyyttä. Jopa neljän ikäänntyneen täytyy siirtyä eläkkeelle, jotta yksi työtön saa työpaikan, työministeriön

julkaisemasta Ikääntyvät työelämässä -raportista selviää. [...] Ahosen laskelmien mukaan yhteiskunta menetti 21 miljardia euroa vuonna 2007 varhaisen eläkkeelle siirtymisen vuoksi... (emt.)

Nykyisen eläkejärjestelmän yksi kantava idea on eläkeiän yksilöllinen joustavuus. Työttömyysputken osalta joustavuusajatus perustuu jo 1990-luvulle, jolloin työttömyysputkiratkaisut perusteltiin hyvinvointinäkökulmasta yksilölliseen joustavuuteen vedoten yhdessä yrityksiin kohdistuvien tuottavuuspaineiden kanssa (Julkunen 2001, 198). Seuraavassa otteessa elämäntapadiskurssi tuodaan esille sopeutujan aseman avulla. Järjestely sallitaan työelämän uhreille, mutta omalla kohdalla painotetaan yksilöllistä valintaa.

Myös muille raskaassa fyysisessä tai henkisessä työssä oleville soisi kyllä alle 60 vuoden eläkeiän, esimerkiksi palomiehille. Itse voin kyllä jäädä eläkkeelle vaikka yli 65-vuotiaana, jos pysyn tarpeeksi terveenä ja reippaana, eikä työnantaja saneeraa johonkin eläkeputkeen. Uskon enemmän porkkanaan kuin keppiin. (HS 7.3. 2009.)

Taulukko 3. Työttömyysputkea puolustavat diskurssit ja subjektipositiot

Työttömyysputkea puolustava puhe	Diskurssi	Subjektipositio
	Perusturva ¹	Uhri
		Onnekas
	Sopimus ²	Uhri
		Onnekas
	Työelämän kovuus ³	Uhri
		Onnekas
	Kolmas ikä ⁴	Onnekas
		Sopeutuja

1) *Uhri* järjestötason puheessa (työttömyysmerkitys); *onnekas* työpaikka ja yksilötasolla (eläkemerkitys).

2) *Uhri* järjestötasolla, sopimusyhteiskunta (työttömyysmerkitys); *onnekas* työpaikka- ja yksilötasolla pehmeä ratkaisu ja psykologinen sopimus (eläkemerkitys).

3) Yleisesti *uhri* järjestö ja ylätasolla. Ylätason puheessa painotettiin työelämään kohdistuvia taloudellisia paineita (työttömyysmerkitys); *onnekas* työpaikka- ja yksilötasolla (eläkemerkitys).

4) Yksilötason puheessa käytetty diskurssi. *Onnekas* (perheen ja vapaa-ajan arvostus, eläkehakuisuus); *sopeutuja* (nopea sopeutuminen eläkkeelle, yksilöllinen joustava eläköityminen).

7. YHTEENVETO JA POHDINTAA

7.1. Tutkimustulosten yhteenveto

Tutkimusaineistoni perusteella työntekijöiden työttömyysputken käytön julkinen hyväksyttävyyttä ei välttämättä vahvistunut työttömyysputkea kuvaavien kirjoitusten välityksellä, mutta puolustuspuheella, joka liittyy varsinaiseen eläkeikäkiistaan, työttömyysputken senhetkistä asemaa onnistuttiin kuitenkin tukemaan. Vaikka hallitus joutui perumaan eläkeiän nostopäätöksensä tiiviiden neuvottelujen jälkeen, työttömyysputken ehtoja lopulta kiristettiin. Työttömyysputki saattaa näyttää joidenkin silmissä marginaaliselta ilmiöltä, mutta sen kautta pyritään edelleenkin ohjaamaan ja hallitsemaan eläkekeskustelua. Kartoittamani diskurssit ovat yleisesti esillä nykyisessäkin eläkekeskustelussa.

Tulkitsen aineistosta paikantamieni diskurssien kuvaavan hallinnan käytäntöjä ja tekniikoita. Käytännöistä ja tekniikoista muodostui kaksi hallintamallia. Hallintamalleiksi nimeäminen perustuu Mitchell Deanin (1999) julkisen hallinnan rakentumisen teorian soveltamiseen. Käsitän, että työttömyysputken yhteyteen on kehittynyt vakiintunut hallinnan alue, joka on muodostunut järjestelmän kehityksen myötä osin rutiininomaisesti toistettavista työttömyysputken käytännöistä, tekniikoista ja putken käyttöön liittyvästä tiedosta. Tämä hallinta-alueen vaihteleva ja joustava hallintapotentialiaali perustuu Foucault'n hallinnan filosofian mukaisesti käyttäytymisen ohjaamiseen ja johtamiseen (*conduct of conduct*). Hallintaa hyödyntää yksilöiden ja ryhmien identiteettimallien muodostumista. Hallintaan liittyy strategisten ja taktisten mallien käyttö, joka perustuu moraaliseen vaikuttamiseen ja eettisesti kestävien päämäärien saavuttamiseen. (Dean 1999, 10–34.)

Hallinnan mallit antavat eri intressiryhmille mahdollisuuden omien etujensa ajamiseen. Periaatteessa tämä mahdollisuus on kaikilla lehtikirjoitusten sisältöön osallistuvilla tahoilla, joiden tavoitteet ovat yhdistettävissä työttömyysputken käyttöön. Diskurssien käyttö ei kuitenkaan ole ainoastaan tietoista etujen ajamista. (Vrt. Kantola 2010, 97–118.) Keskusteluun vaikuttaminen ilmenee esimerkiksi toimittajien rutiininomaisissa työttömyysputken määritelmässä, jotka kuvaavat järjestelmän hyväksikäyttöä. Hallinnan mallien tulee olla myös näkyviä, eli niiden tulee esittää hallinnan kohteet tietyssä hallinnalle otollisessa muodossa. Väestön kehityksestä, ikääntymisestä, työllisyydestä ja työttömyydestä kootut taulukot,

kaaviot ja kuvaukset ovat nykytekniikan avulla helposti käännettävissä toimittajien ja auktoriteettien tiedonvälityskäyttöön. (Dean 1999, 30–32.) Toimittajilla on tehokkaita keinoja ohjata näiden tekniikoiden avulla keskustelua halumaansa suuntaan. Yleisesti katsottuna toimittajat antavat kummankin puhettavan asiantuntijoille ja auktoriteeteille tilaa kirjoituksissa.

Se, miten strategiset tavoitteet ilmenevät lehtikirjoituksissa on riippuvainen taktiikoista ja tekniikoista, joilla oma sanoma saadaan välitettyä tiedotusvälineiden diskurssikäytäntöön. Kirjoituksissa käydyssä strategisessa ja taktisessa pelissä putken puolustaminen ja vastustaminen edellyttää ”vastustajan” rationaliteettien tuntemista, eli on ymmärrettävä, että vastapuolen puhe perustuu erityisiin identiteetteihin, tietoihin ja suhteisiin. (Dean 1999, 31–32.) Tällöin näitä puhetapoja voidaan kohdetta vaihtamalla ”lainata” oman tavoitteen hyväksyttämiseksi, esimerkiksi siirtämällä huomio työntekijöiden putken käytöstä työnantajien ikäsyryihin käytäntöihin.

Aineistoni uutiskirjoituksissa työttömyysputkeen kriittisesti suhtautuvan puheen kärki kohdistuu julkisen talouden huolestuttavaan tilaan, jolla perustellaan politiikkaratkaisujen välttämättömyyttä. Työntekijöiden asemointia käytetään tässä yhdistelmässä joustavasti hyväksi. Työntekijöitä kuvataan vuoroin työttömyysputkijärjestelmän uhreiksi työttömyysriskiin vedoten, vuoroin hyväksikäyttäjiksi eläkehakuisuuteen vedoten. Näitä diskursseja tukevat työntekijöiden työmoraliin vetoavat kuvaukset ja järjestelmän mahdollistava työnantajien työntekijöihin kohdistama ikäsyryjäntä. Malli täydentyy, kun siihen lisätään aktiivisesti työmarkkinoille takaisin pyrkivä ja uuteen työhön suuntautuva, työttömyysputkijärjestelyä vastustava työntekijäasema, johon sisällytetään aktiivisuuden ja yrittäjyyden sanomaa (ks. Miller & Rose 2010, 278–281).

Palkansaajajärjestöjen käyttämä hyväksyvä puhe perustuu pitkäaikaiseen kehitykseen, jonka seurauksena työttömyysputken ehtoja on useiden työmarkkinaosapuolten välisten neuvotteluiden ja sopimusten kautta vähin erin heikennetty. Lisäksi viimeisimmässä työurasopimuksessa työttömyysputki liitettiin selkeästi työttömyysturvan piiriin. Katson, että nämä kaksi työttömyysputken ehdoissa vaikuttavaa muutosta näkyvät lehtikirjoituksissa. Hyväksyvä puhe perustuu lähtökohtaisesti työttömyysturvan puolustamiseen. Se yhdistettiin laajaan sopimisen kulttuuriin, jonka avulla on pystytty torjumaan työttömyysputken lakkautta-

minen ja hidastamaan putkea heikentäviä tavoitteita. Puolustus onkin uutisoinnissa keskusjärjestövetoista. Hyvinvointivaltion velvollisuuteen tarjota perusturvaa yhdistetään yhdesäsopimisen perinteet. Huomiota siirretään työelämäkäytäntöjen työntekijöille aiheuttamiin paineisiin poistua työelämästä. Työttömyysputken hyväksyntä ei kuitenkaan ilmene pelkästään vetoamalla omaan näkyvään ohjelmalliseen malliin sisältyviin puhetapoihin. Strategia tulee kokonaisvaltaisesti esiin erilaisia työntekijäasemia vahvistavina kuvauksina ja työttömyysputkeen kriittisesti suhtautuvan strategisen mallin puhetapojen osittaisena taktisena hyödyntämisenä. Strategia tulee nähdä etenkin hallinnan esittämisen välineenä eikä niinkään hallinnan toteuttamisen työkaluna (Dean 1999, 69–70, 212).

Tämän tutkimuksen kannalta oleellinen suomalainen piirre on ammattiyhdistysliikkeen vahvaan asemaan perustuva kyky puolustaa ansiosidonnaista työttömyysturvaa. Perusturvan ehtoja, kuten työmarkkinatukea, on aktivointipolitiikan nimissä vastaavasti vähin erin heikennetty. (Hänninen 2004, 271.) Huomionarvoista on se, että työntekijäjärjestöjen lausuntojen kuvauksissa ansiosidonnainen työttömyysturva näyttäytyy perusturvan puolustamisena. Palkansaajajärjestöjen jännitteinen suhde jäsenistöönsä aiheuttaa sen, että puolustustaistelua joudutaan käymään kahdella rintamalla. Järjestöjen on hallittava sekä työttömyysputkea kannattavia jäseniään että ”liberaaleja” putkea vastustavia jäseniään. Huomio tulee tällöin siirtää työnantajien toimintaan. Näin järjestöjen ei tarvitse suoraan puolustaa putken käyttöä perusturvapuheen avulla. Järjestöjen toiminta näyttäytyy tällöin liberaalimpaan ajatteluun paremmin istuvana edunvalvontana, joka liittyy kiinteämmin sopimuspuheeseen. Huomio siirtyy työntekijöiden uhriasemaan hyödyntämällä työnantajien ikäsyryntäkäytäntöä. Ikäsyryntä puolestaan näyttäytyy suostutteluna, painostuksena ja jopa manipulaationa (ks. Julkunen & Pärnänen 2005; Julkunen 2003; Viitasalo 2013). Työntekijöiden järjestelmällinen kuvaaminen työttömyyden uhrina luo moraalisesti hyväksyttävämpää kuvaa työttömyysputken käytöstä. Järjestöjen puolustusstrategiassa ei ole tarkoituksenmukaista luoda työntekijöille onnekkaan asemaa.

Paikallisissa irtisanomistilanteiden kuvauksissa sen sijaan ”pehmeän ratkaisun” käyttö, eli paikallinen sopiminen, tuottaa säännönmukaisesti työntekijöille hyväksyttävää onnekkaan asemaa. Käytännön irtisanomistilanteissa putken käytölle luodaan täten positiivista kuvaa. Yksilöiden käyttäytymiseen tarkemmin perehtyvissä kuvauksissa toimittajat rakensivat liberaaliin ajatteluun paremmin sopivia työntekijäasemia auktoriteettipuheääniä, tietoa ja

omia näkemyksiä hyväksikäyttäen. Onneksista rakennettiin hyväksikäyttäjä ja uhrista pyrittiin rakentamaan vähintäänkin sopeutujaa, joskus jopa vastustajaa. Uutisissa ja muissa kirjoituksissa työttömyysputken ollessa sivuosassa putken käytölle ei anneta niin moraalista latausta kuin kovissa eläkeiän nostoon liittyvissä kirjoituksissa. Sivuosassa ollessaan putki ei kehysty pelkästään eläkeikäkeskusteluun. Tällöin se näyttäytyy sosiaalisesti hyväksyttävämpänä toimintana. Nämä kuvaukset osaltaan laajentavat julkisuuteen putkesta välittyvää kuvaa.

Elämäntavan osalta identiteettien yksilöllinen jakautuminen näkyy ehkä selkeimmin. Tämän voi katsoa olevan erityisen otollista modernin hallinnan yksilön käyttäytymisen ohjaamiselle ja näin ollen hallinnan tulosta. Työelämän kehitykseen liittyvä työntekijöiden ryhmäidentiteettien heikkeneminen, epävarmuus, työehtojen jatkuva muuttuminen sekä työnantajien ja työntekijöiden perinteisen psykologisen sopimuksen hajoaminen ilmenee etenkin uhriaseman kuvauksissa. Tämän voi tulkita osoitukseksi identiteetin osittaisesta hajoamisesta, joka näkyy aineistossa toivottomuuden kuvauksina (Torfing 2005, 16–17). Yhteenvetona voi todeta, että tämän aineiston perusteella työttömyysputkeen kriittisesti suhtautuvan puheen strategia näyttäytyy kirjoituksissa johdonmukaisempana tapana asemoida työntekijöitä.

Analyysissäni muodostuneista diskursseista voi tunnistaa piirteitä uusliberaalista strategiasta ja hyvinvointivaltiostrategiasta. Työttömyysputkea puolustettiin edelleen työelämästä työntäviin tekijöihin vedoten. Kriittisessä puheessa painottuivat vastaavasti työnteon houkuttavuutta heikentävät, eläkkeelle vetävät tekijät. Suomalaisen sosiaalipolitiikan kritiikki ei ole perustunut poliittisiin aatteisiin, vaan sosiaaliturvan heikennykset on perusteltu Suomessa lähinnä yleiseen kansainväliseen talouskehitykseen vedoten (Julkunen 2001, 283–290). Ajattelen, että oleellista on kuitenkin moderniin hallintaan perustuva vähittäin etenevä asenteiden muuttuminen liberaalimpaan suuntaan (ks. Hänninen 2004, 271; Julkunen 2001, 291).

7.2. Tutkimuksen toteutuksen ja tulosten arviointia

Tutkimusongelman laaja-alaisuus ja keskittyminen sekä diskursseihin että työntekijöiden asemointiin vaikeutti tutkimuksen rajaamista ja analyysin toteuttamista. Toisaalta tavoitteen-

na oli kuvata monipuolisesti työttömyysputkesta käytyä keskustelua. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja tulkintaan perustuva metodi antoi analyysille ehkä liikaakin liikkumatilaa. Aineiston kokoaminen pelkästään yhdestä mediasta rajoitti tutkimustulosten yleistettävyyttä. Perusteluistani huolimatta (ks. luku 5) erilaisista tekstityypeistä kootun aineiston voi tulkita heikentävän tulosten uskottavuutta. Pysin aineistolähteiseen tulkintaan, joten tutkimusmetodi kehittyi tutkimusprosessin aikana.

Tutkimusprosessin ”alitajuntaisena” innoittajana ja kriittisenä lähtökohtana käytännön kokemuksiini lisäksi toimi Anna-Kaisa Ikonen (2009) työttömyysputken ohjausvaikutusta käsittelevässä väitöstutkimuksessaan tekemien päätelmien eräänlainen opponointi. Tutkimukseni objektiivisuus olikin koko tutkimusprosessin ajan koetuksella. Pysin etääntymään modernin hallinnan teorian avulla työttömyysputken puolustamiseen ja vastustamiseen mahdollisesti liittyvästä ideologisesta vastakkainasettelusta. Toisaalta tulkintani diskursseihin liittyvistä työntekijäasemista voi nähdä osittain henkilökohtaisten ennakkonäkemyksiini värittäminä.

Työttömyysputkikeskustelun ydin on se, miten paljon putken olemassaolo ohjaa ihmisiä pois työmarkkinoilta ja mikä on ohjausvaikutuksen kokonaismerkitys yhteiskunnan kannalta. Ikonen päätyi työttömyyseläkejärjestelmään historiallisesti kohdistuvia muuttuvia intressejä tutkiessaan siihen tulokseen, että työttömyyseläkejärjestelmä ja työttömyysputki ovat ohjanneet yksilöitä työmarkkinoiden ulkopuolelle. Hän nostaa tärkeimmäksi irtisanotuja työntekijöitä työttömyysputkessa pitäväksi tekijäksi tyytyväisyyden työttömänä olemiseen ennen eläkettä. Vastaavasti esimerkiksi perheen ja vapaa-ajan merkitys on Ikonen tutkimuksen mukaan vähäinen. (Ikonen 2009, 180–186.) Aineisto on koottu vuosituuhannen vaihteessa, jolloin putken käyttö oli laajempaa kuin nykyisin. Tyytyväisyyden voi tulkita osittain heijastuvan omassa aineistossani esiintyvissä sopeutujan ja onnekkaan asemassa, minkä voi puolestaan tulkita vahvistavan kuvaa työttömyysputken vakiintumisesta hyväksytyksi tavaksi poistua työmarkkinoilta. Epäilemättä työttömyysputken työmarkkinoilta vetävä kannustinvaikutus perustuu järjestelyn rakenteeseen yhtenäisenä reittinä eläkkeelle. Työttömyysturvan lisäpäivät yhdistävät eläkkeen ja työttömyyden taloudellisesti turvatulla tavalla. Ansiosidonnainen päiväraha voidaan kokea kannustimeksi, vaikka se lähes puolittaa työelämässä saadut ansiot. Tämän ohella kohtuullisella eläketurvan karttumisella putken aikana saattaa olla eläkkeelle ohjaava vaikutus, joka on kuitenkin erittäin yksilöllistä ja

rajallista. (Ikonen 2009, 28–32.) Lisäksi Ikonen tutkimuksessaan kuvaama työvoimaviranomaisten taipuminen ”hiljaiseen sopimukseen” tuli näkyvästi esiin aineistossani (emt., 161–162). Kansalaisten luottamus suomalaiseen eläkejärjestelmään on yleisesti vahvaa, koska järjestelmä perustuu yhteiseen eläkelupaukseen. Yksityinen taloudellinen varautuminen eläkepäiviin onkin lähinnä hyvätuloisten mahdollisuus. Yli puolet ihmisistä kokee, että heillä ei ole varaa säästämiseen eläkepäiviä varten. (Tenhunen 2012, 7–9.) Tämä voi olla suurelta osin seurausta kulutustottumuksista, mutta yksityinen kulutushan on talousjärjestelmän tehokkaan toiminnan kannalta välttämätöntä. Kokemuksieni perusteella taloudellisen turvallisuuden tunne on merkityksellinen tekijä työttömiksi joutuneiden ikääntyneiden elämänhallinnan kannalta.

Työntekijöitä edustavien työmarkkinajärjestöjen tehtävänä on edustaa kaikkien jäseniensä etuja. Valtataistelua käydään sekä järjestöjen sisällä että työmarkkinajärjestöjen välillä. Palkansaajajärjestöjen vahvuus perustuu joustavaan työehtojen, työttömyysturvan ja työeläkeisiin perustuvan eläketurvan muodostaman kokonaisuuden hallitsemiseen. Palkansaajajärjestöjen ja työnantajien keskusjärjestöjen välinen taistelu synnyttää rakentavaa valtaa, jota käytetään korporatistisen päätöksentekojärjestelmän puolustamiseen ja näin ollen omien valta-asemien vahvistamiseen. Tulkitseen Foucault’n vallan käsitettä niin, että vahvaan eläkevaltaan perustuva ja työmarkkinajärjestöjen ohjaama vakiintunut päätöksentekojärjestelmä synnyttää tälle perustalle oman hallintatarpeen. Tämän kaltainen vallan ”tasapainotila” saattaa estää tehokkaan demokraattisen päätöksenteon eläkeiän nostamiseksi. (Ks. Korkman 2010.) Toisaalta suomalaisen työeläkejärjestelmän vahvuutena voi pitää juuri ainutlaatuista tapaa yhdistää työmarkkinat ja valtio (Rantala 2010, 218).

Eläkevaltaa ei kuitenkaan voi palauttaa pelkästään ylätason rakenteisiin ja kamppailuihin. Huomio on kiinnitettävä yhteisöllisen ja yksilöllisen subjektiivisuuden muotoihin. Tulisi pyrkiä tukemaan vallan kanavoitumista yhteiskunnan alatasolta ylätasolle ja kiinnittää huomiota vakiintuneisiin valtarakenteisiin (Hélen 2010, 28). Vallan tulisi kanavoitua ammattiliittojen, luottamusmiesten ja paikallisjärjestöjen kautta. Työntekijöillä on periaatteessa mahdollisuus vaikuttaa ylätason päätöksentekoon käyttämällä poliittista valtaa sekä demokraattisen, poliittisen järjestelmän että ammattiyhdistysliikkeen kautta. Kummankin instituution oikeutus perustuu viime kädessä vallan ja tiedon tuottamiseen, jolla työntekijät sidotaan poliittisiin järjestelmiin. Ammattiyhdistysliikkeen valta-asema työttömyys- ja eläketurvan

kehitystyössä on jatkuvan julkisen tarkkailun alla. Järjestöjen valta-asema edellyttää työntekijöiden pysyvää tukea harjoitetulle politiikalle, etenkin suoraan työehtoihin liittymättömien sosiaalipoliittisten järjestelmien kehitystyössä.

Vapaiden työntekijöiden hallinta voidaan puolestaan toteuttaa yhtäältä yhteisöllisen hyvinvointivaltiomallin avulla, toisaalta tukeutuen liberaaliin malliin, jolla ohjataan yksilösubjektia moraalijärjestyksen avulla (ks. Hélen 2010, 41–43). Katson, että kumpaakin hallintatapaa käytetään työttömyysputkikeskustelussa sekä valtiovallan että työmarkkinavallan taholta. Nykyisessä työmarkkinailmapiirissä yksilön vapaus on kuitenkin arvojärjestyksen perusta. Hallintavalta pyrkii luomaan työlle sitovia sopimuksia, kuten työehto- ja työsopimukset. Näitä tuotetaan valtion ohella työmarkkinahallinnan alueella, mutta hallinnalla on tämän ohella yksilöitä vapauttava ulottuvuus, joka suuntaa vapaan kansalaistoiminnan alueelle ja etämmältä hallitsemiseen. Liberaaliin, moderniin toimintamalliin liittykin oleellisesti yksilösubjektien aktivoiminen ja omaehtoiseen toimintaan ohjaaminen. Tähän tavoitteeseen pyritään sopimuksin, jotka ovat ulkoistettu valtion ja työmarkkinoiden hallinnasta. (Dean 1999, 167–168.)

Tämän kehityksen voi katsoa vaikeuttavan ammattiliittojen keskitettyä työttömyysturvan puolustamista. Oikeus työttömyysturvaan perustuu yhä selkeämmin yksilöllisiin ja henkilökohtaisiin sitoumuksiin. Tämän lisäksi työnantajan ja työntekijän välistä psykologista sopimusta pyritään käsitteellisesti laajentamaan saman suuntaisiin sitoumuksiin, jotka liittyvät yhä kiinteämmin henkilökohtaisen tehokkuuden osoittamiseen (Alasoini 2013, 39–42). Viimeisimmän työurasopimuksen mukaiset työttömyysputken käyttöön liittyvät aktivointitoimet asettavatkin työttömyyden hallinnalle uusia vaatimuksia, mikä voi johtaa kohti uusliberaalia moraalisen hallinnan logiikkaa. Suomessa ei ole tähän asti tukeuduttu työttömien työnhakutilanteessa sopimuspuheeseen, vaan aktiivisuutta korostetaan suunnitelmalliseen toimintaan vedoten (Julkunen 2006, 216). Työnhakusuunnitelma on sisällytetty esimerkiksi muutosturvajärjestelmään, jossa painotetaan työntekijöiden, TE-keskusten ja työnantajien yhteistyötä työntekijöitä kohtaavan ”yhteisen” irtisanomisuhan alla (TE-palvelut 2013).

7.3. Lopuksi

Eläke-ehdoista neuvotellaan jälleen ja työttömyysputken poistaminen on edelleen neuvotteluissa esillä. Eläkeiän nostaminen ja työttömyysputken vastustaminen ovat olleet rutiinimaista toistoa julkisen talouden ongelmista, väestön ikääntymiskehityksestä ja toteutuneen eläkeiän nousun vaatimattomuudesta. Tilastokeskuksen vastakkaiset tutkimustulokset eläkeiän kehityksestä ja ikääntyvien työllisyysasteen pitkäaikaisesta positiivisesta kehitysuunnasta saivat runsaasti julkisuutta (Tilastokeskus 2013). Tilastokeskuksen tutkimuspäällikkö Anna-Maija Lehto (2013b) toteaa, että työttömyyseläkkeen poisto ei selitä työllisyysasteen positiivista kehitystä. Sen sijaan hän pitää tuloksia selvänä osoituksena vuoden 2005 joustavan eläkeiän toimivuudesta.

Olisivatko työttömyysputken politiikkadiskurssin ehdot jälleen muuttumassa? Työttömyysputken käyttö on vähentynyt huomattavasti, mutta tarkkaa tietoa putken merkityksestä eläkeikään ei ole (Eläketurvakeskus 2013, 181). Jauhiainen ja Rantala (2011) toteavatkin, että tulisi selvittää valitsevatko työttömät 62–65 vuoden iässä vanhuuseläkkeen vai lisäpäivät. Työntekijöiden valintojen ohella olisi tutkittava sitä, minkälainen yhteys työttömyysputkella on työnantajien käyttäytymiseen. (Jauhiainen & Rantala 2011, 59.) Työeläketyöryhmän uuden eläkesopimuksen neuvotteluiden pohjaksi laatimassa kattavassa ja asiallisessa raportissa kirjoitetaan edelleen työttömyysputken aiheuttamasta moraalisesta *hazardista* (Eläketurvakeskus 2013, 181). Eivätkö kohtuullisen tasoiset lakiperusteiset eläkkeet sinällään houkuttelevat olemassaolollaan turvautumaan työeläkevakuutukseen? Eläketurvan tason hienoinen alennus onkin yhtenä vaihtoehtona eläkejärjestelmän sopeuttamisessa eliniän nousuun (Eläketurvakeskus 2013). Tämän toteuttaminen vaatisi kuitenkin puuttumista enemmistön taloudellisiin oikeuksiin. Työetiikkadiskurssi näyttää pitävän pintansa politiikkadiskurssin tiedon alueella.

Työeläketyöryhmän massiivisissa tietopaketeissa tuodaan kyllä hallintaohjelman ongelma laajasti näkyväksi. Olemme tilastoissa mukana halusimme tai emme, ja meitä käytetään hallinnan työkaluna. Tämän kaltaisessa tilastollisessa tulkinnassa ei kuitenkaan näy sitä todellisuutta, minkälaisissa olosuhteissa työnantajat ja työntekijät ratkaisuja tekevät vapaina työnantajina ja kuluttajakansalaisina. Työttömyysputki ei ratkaise nuorten työllistymistä, mutta eläkejärjestelmän taloudellinen ja sosiaalinen kestävyys vaatii sekä ikääntyvien että

nuorten työpanoksen ja kohtuullisen turvan kaikissa elämänvaiheissa. Katseet on kiinnitettävä työurien kokonaispituuteen. (Eläketurvakeskus 2013.) Päätökset työttömyysputken käytöstä tehdään paikallisten valtaverkostojen kampanjoissa, joissa lopulta tavoitellaan yhteistä parasta ratkaisua. Tähän tietoon meidän on luotettava hyvinvointivaltion kannattajina tai liberaalin individualismin sanansaattajina. Työnantajien syyllistäminen ei edistä työttömyysputken puolustamista.

Eläkeiän nostoon pyritään edelleen joustavin keinoin. Ilmeistä on, että tässä kehityksessä työttömyysputki nykyisessä muodossaan osaltaan alentaa eläkeikää. (Eläkekysymysten asiantuntijaryhmä 2013.) Voisiko työttömyysputken säilyttää eläke- ja työttömyysturvajärjestelmän joustavana elementtinä, mutta putken ikäraja nostettaisiin samassa tahdissa kuin vanhuuseläkeiän alaikäraja mahdollisesti nostetaan? Työttömyyseläkkeen perustavat ehdot ikääntyvien ”massatyöttömyyden” osalta ovat edelleen olemassa. Ikääntyvien työllisyysasteen nousu perustuu etenkin hyvän koulutuksen ja joustavan ammattitaidon omaavien ikääntyneiden haluun työskennellä pidempään (Lehto 2013a). Asenteissa tapahtuvat muutokset ovat puolestaan yhteydessä väestörakenteeseen liittyvien taustatekijöiden muutoksiin, kuten ikärakenteen, koulutustason ja perhesuhteiden kehitykseen (Salokangas ym. 2005, 315). Edelleen on suuri joukko irtisanomisuhan alaisia ikääntyneitä, joilla ei ole edellytyksiä palata suoraan työmarkkinoille. Nykyisen työttömyysputken aktivointitoimet voivat auttaa osan työttömistä takaisin jopa pitkäänkin vanhuuseläkeiän alarajan ylittävään työhön (Ahtela 2012). Työntekijän oman tilanteen hallinta työelämässä tai mahdollisesti irtisanottuna on tällöin tärkeässä roolissa eläkkeelle tai työelämään suuntautumisessa (Salokangas ym. 2005, 313–314).

Diskursiivisen hallinnan voi katsoa osittain hämärtäneen työttömyysputken alkuperäistä tarkoitusta. Olisiko aika nähdä työttömyysputki optiona rutiinin sijaan? Olen itsekin selkeyden nimissä syyllistynyt koko tutkimuksen ajan ohjailevan työttömyysputkimetaforan käyttöön. Tästedes puhun työttömyysturvan lisäpäivistä, jos järjestelmä säilytetään. Kalenteri-ikä on huono peruste eläköitymiselle.

Painetut lähteet

Ajzen, Icek (1991): The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 50, 2, 179–211.

Ajzen, Icek (2002): Perceived Behavioral Control, Self-Efficacy, Locus of Control and the Theory of Planned Behavior. *Journal of Applied Social Psychology* 32, 4, 665–683.

Alasoini, Tuomo (2013): Työllistyvyyslupauksen mahdollisuuksia ja rajoja. *Työpoliittinen aikakauskirja* 3, 39–42.

Allardt, Erik (1976): *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. WSOY, Helsinki.

Allardt, Erik (1998): Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. Teoksessa Roos, J.P. & Heiskanen, Tommi (toim.): *Elämänpolitiikka*. Gaudeamus, Tampere, 34–53.

Beck, Ulrich (1992): *Risk Society. Towards a New Modernity*. SAGE Publications, London.

Beehr, T.A. (1986): The process of retirement: A review and recommendations for future investigation. *Personnel Psychology* 39, 1, 31–55.

Bergholm, Tapio (2007): Sopimussyhteiskunnan synty II. Hajaannuksesta tulopolitiikkaan. SAK 1956–1969. Otava, Helsinki.

Dean, Mitchell (1999): *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*. SAGE Publications, London.

van Dijk, Teun (1993): Principles of critical discourse analysis. *Discourse and Society* 4, 2, 249–283.

Donzelot, Jacques (1991): *Pleasure in Work*. Teoksessa Burchell, Graham, Gordon, Colin, Miller, Peter (toim.): *The Foucault Effect. Studies in governmentality with two lectures by and an interview with Michel Foucault*. Harvester Wheatsheaf, London, 251–280.

Eläketurvakeskus (2013): Suomen eläkejärjestelmän sopeutuminen eliniän pitenemiseen. Eläkekysymysten asiantuntijatyöryhmän raportti. Eläketurvakeskus, Helsinki.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998): *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.

Eskola, Kaisa, HUUHTANEN, Pekka, KANDOLIN, Irja (2009): Psykososiaalisten työolojen kehitys vuosina 1997–2008. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 45, Helsinki.

Fairclough, Norman (1992): *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge.

Fairclough, Norman (1995): *Critical Discourse Analysis. The critical study of language*. Longman, London.

- Fairclough, Norman (1997): *Miten media puhuu*. Vastapaino, Tampere.
- Foucault, Michel (1980a): *The Confession of Flesh*. Teoksessa Gordon, Colin (toim.): *Power/Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972–1977*. Pantheon, New York, 194–228.
- Foucault, Michel (1980b): *The Eye of Power*. Teoksessa Gordon, Colin (toim.): *Power/Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972–1977*. Pantheon, New York, 146–165.
- Foucault, Michel (1980c): *The History of Sexuality*. Teoksessa Gordon, Colin (toim.): *Power/Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972–1977*. Pantheon, New York, 183–193.
- Foucault, Michel (1980d): *Powers and Strategies*. Teoksessa Gordon, Colin (toim.): *Power/Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972–1977*. Pantheon, New York, 134–145.
- Foucault, Michel (1980e): *Tarkkailla ja rangaista*. Otava, Helsinki.
- Foucault, Michel (1980f): *Two Lectures*. Teoksessa Gordon, Colin (toim.): *Power/Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972–1977*. Pantheon, New York, 78–108.
- Foucault, Michel (1991a): *Governmentality*. Teoksessa Burchell, Graham, Gordon, Colin, Miller, Peter (toim.): *The Foucault Effect. Studies in governmentality with two lectures by and an interview with Michel Foucault*. Harvester Wheatsheaf, London, 87–104.
- Foucault, Michel (1991b): *Questions of Method*. Teoksessa Burchell, Graham, Gordon, Colin, Miller, Peter (toim.): *The Foucault Effect. Studies in governmentality with two lectures by and an interview with Michel Foucault*. Harvester Wheatsheaf, London, 73–86.
- Foucault, Michel (1998): *Seksuaalisuuden historia*. Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä. Gaudeamus, Helsinki.
- Foucault, Michel (2005): *Tiedon arkeologia*. Vastapaino, Tampere.
- Harald, Kenneth (1997): *Pakottava talouspuhe*. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (toim.): *Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Gaudeamus, Helsinki, 263–279.
- Hélen, Ilpo (2010): *Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka*. Foucault’lainen hallinnananalytiikka. Teoksessa Kaisto, Jani, Pyykkönen, Miikka (toim.): *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki. 27–48.
- Howarth, David (2005): *Applying Discourse Theory: the Method of Articulation*. Teoksessa Howarth, David, Torfing, Jakob (toim.): *Discourse Theory in European Politics*. Palgrave Macmillan, New York, 316–349.

Hytti, Helka (1998): Varhainen eläkkeelle siirtyminen – Suomen malli. Kansaneläkelaitos. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 32, Helsinki.

Hytti, Helka (2009): Työssäoloa voidaan pidentää pohjoismaiselle tasolle, mutta millä mittarilla ja millä tavoin. Työpoliittinen aikakauskirja 52, 2, 67–77.

Hänninen, Sakari (2004): Perustulo – kenen tahansa oikeus. Teoksessa Helne, Tuula, Hänninen, Sakari, Karjalainen, Jouko (toim.): Seis yhteiskunta – tahdon sisään! Sophi, Jyväskylä, 269–287.

Hänninen, Sakari (2010): Poliitiikka hallinnan analytiikassa. Teoksessa Kaisto, Jani, Pyykkönen, Miikka (toim.): Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus, Helsinki, 71–94.

Hänninen, Vilma (1999): Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampereen Yliopisto, Tampere.

Ikonen, Anna-Kaisa (2009): Työttömyyseläkejärjestelmä ja muuttuvat intressit. Tutkimus työttömyyseläkejärjestelmän ohjausvaikutuksen kehityksestä ja sosiaalipoliittisen roolin muutoksesta. Tampere University Press, Tampere.

Ilmakunnas, Seija & Rantala, Juha (2005): Oikeat asenteet vai onnistunut politiikka ikääntyneiden paremman työllisyyden taustalla. Työpoliittinen aikakauskirja 48, 2, 74–81.

Jauhiainen, Signe & Rantala, Juha (2011): Ikääntyvien työttömyys ja työttömyysputki – katsaus viimeaikaiseen kehitykseen. Eläketurvakeskuksen raportteja 3, Helsinki.

Jokinen, Arja & Juhila Kirsi (1993): Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere, 75–108.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero (1993): Johdanto. Diskurssianalyysin kuvakulmat. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere, 9–47.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999): Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere, 54–97.

Juhila, Kirsi (1999): Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Tilanteisesta kulttuuriseen kontekstiin. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere, 162–198.

Juhila, Kirsi (2012): Ongelmat, niiden selittäminen ja kategoriat. Teoksessa Jokinen Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero (toim.): Kategoriat, kulttuuri & moraalit. Johdatus kategorianalyysiin. Vastapaino, Tampere, 131–173.

Julkunen, Raija (1992): Hyvinvointivaltio käännekohdassa. Vastapaino, Tampere.

Julkunen, Raija (2001): Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Vastapaino, Tampere.

Julkunen, Raija (2003): Kuusikymmentä ja työssä. Kopijyvä Kustannus, Jyväskylä.

Julkunen, Raija (2006): Kuka vastaa. Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Stakes, Helsinki.

Julkunen, Raija (2008): Uuden työn paradoksit. Keskustelua 2000-luvun työprosess(e)ista. Vastapaino, Tampere.

Julkunen, Raija (2009): Ikäpolitiikka – kuinka työuran pidentämisestä tuli keskeinen sosiaalipoliittikan tavoite. Teoksessa Kananen, Johannes, Saari, Juho (toim.): Ajatuksen voima. Ideat hyvinvointivaltion uudistamisessa. Minerva Kustannus, Jyväskylä, 221–259.

Julkunen, Raija & Pärnänen Anna (2005): Uusi ikäsopimus. Minerva Kustannus, Jyväskylä.

Järvensivu, Anu (2013): Voiko työllistyvyyslupaukseen luottaa? Työpoliittinen aikakauskirja 56, 2, 6–20.

Kantola, Anu (2010): Kilpailukyky politiikan valtastrategiana. Teoksessa Kaisto, Jani, Pyykkönen, Miikka (toim.): Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus, Helsinki. 97–118.

Karisalmi, Seppo, Tuominen, Eila, Kaliva, Kasimir (2008): Eläkeaikomukset ja eläkkeelle siirtyminen. Seurantatutkimus joustava eläkeikä tutkimuksen aineistosta. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2, Helsinki.

Karisto, Antti & Konttinen, Riikka (2004): Kotiruokaa, kotikatua, kaukomatkailua. Tutkimus ikääntyvien elämäntyylistä. Ylisopistopaino, Helsinki.

Kohli, Martin & Rein, Martin (1991): The changing balance of work and retirement. Teoksessa Kohli, Martin, Rein, Martin, Guillemard, Anne-Marie, van Gunsteren, Herman (toim.): Time for retirement. Comparative studies of early exit from the labor force. Cambridge University Press, Cambridge, 1–35.

Korkman, Sixten (2010): Kenellä valta päättää työeläkkeistä. Teoksessa Johanson, Jan-Erik, Lassila, Jukka, Niemelä, Heikki (toim.): Eläkevalta Suomessa. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA. Taloustieto, Helsinki, 203–216.

Kunelius, Risto (2009): Viestinnän vallassa. Johdatus joukkoviestinnän kysymyksiin. WSOYpro Oy, Helsinki.

Kusch, Martin (1993): Tiedon kentät ja kerrostumat – Michel Foucault'n tieteen tutkimuksen lähtökohdat. Kustannus Pohjoinen, Oulu.

- Laslett, Peter (1994): The third age, the fourth age and the future. *Ageing and Society*, 14, 3, 436–448.
- Lassila, Jukka & Valkonen, Tarmo (2011): Työeläkevalta ikäkiistan valossa. Teoksessa Johanson, Jan-Erik, Lassila, Jukka, Niemelä, Heikki (toim.): *Eläkevalta Suomessa. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA. Taloustieto, Helsinki, 228–242.*
- Lehto, Anna-Maija (2013a): Eläkeikä nousee odotuksia nopeammin. *Helsingin Sanomat. Uutinen. Kotimaa. 11.9.2013.*
- Lehto, Anna-Maija & Sutela, Hanna (2008): Työolojen kolme vuosikymmentä. Työolotutkimuksen tuloksia 1977–2008. Tilastokeskus, Helsinki.
- Lukes, Steven (1974): *Power: A Radical View.* MacMillan, Houndmills.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010): Miten meitä hallitaan. Suomentanut Risto Suikkanen. Vastapaino, Tampere.
- Mäkelä, Klaus (1990): Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta.* Gaudeamus, Helsinki, 42–59.
- Niemelä, Heikki (2011): Ansoeläkejärjestelmän muotoutuminen Suomessa ja Ruotsissa – Kaksi erilaista vallankäyttötapaa. Teoksessa Johanson, Jan-Erik, Lassila, Jukka, Niemelä, Heikki (toim.): *Eläkevalta Suomessa. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA. Taloustieto, Helsinki, 18–46.*
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009): Kurssi kohti diskurssia. Vastapaino, Tampere.
- Pärnänen, Anna (2011): Organisaatioiden ikäpolitiikat: strategiat, instituutiot ja moraali. Tilastokeskus, tutkimuksia 255, Helsinki.
- Rantala, Juha (2008): Varhainen eläkkeelle siirtyminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1, Helsinki.
- Rantala, Juha & Suoniemi, Ilpo (2010): Työstä eläkkeelle – tulokehitys ja korvaussuhteet. Eläketurvakeskuksen raportteja 3, Helsinki.
- Rantala, Juha & Suoniemi, Ilpo (2011): Toimeentulon muuttuminen eläkkeelle siirryttäessä – ekvivalenttitulosuhteen tarkastelua. *Yhteiskuntapolitiikka* 76, 1, 3–16.
- Rantala, Jukka (2010): Kommentti Sixten Korkmanin kirjoitukseen. Teoksessa Johanson, Jan-Erik, Lassila, Jukka, Niemelä, Heikki (toim.): *Eläkevalta Suomessa. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA. Taloustieto, Helsinki, 217–227.*
- Rose, Nikolas (1999): *Powers of Freedom. Reframing Political Thought.* Cambridge University Press, Cambridge.

- Saastamoinen, Mikko (2010): Aktiivisen kansalaisuuden vastatulkintoja. Neuroottinen ja hylätty kansalaisuus. Teoksessa Kaisto, Jani, Pyykkönen, Miikka (toim.): Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus, Helsinki, 230–253.
- Salokangas, Tiina, Vuori, Jukka, Huuhtanen, Pekka (2005): Kohti hallittua työuraa ja eläkeprosessia. Katsaus eläkkeelle siirtymiseen vaikuttaviin tekijöihin ja työuran jatkamisen edistämiseen. Työ ja ihminen 19, 3, 307–325.
- SATA (2009): Sosiaaliturvan uudistamiskomitean ehdotukset sosiaaliturvan uudistamiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 62, Helsinki.
- Sihto, Juha (2012): Ikääntyneet työttömät alkavat työllistyä edes jotenkin. Työpoliittinen aikakauskirja 55, 4, 5–15.
- Siltala, Juha (2004): Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Otava, Helsinki.
- STM (2002): Kansallisen ikäohjelman arviointi. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2, Helsinki.
- Sulkunen, Pekka (1997): Todellisuuden ymmärrettävyys ja diskurssianalyysin rajat. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (toim.): Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Gaudeamus, Helsinki, 13–53.
- Suoninen, Eero (1993): Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero (toim.): Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere, 48–74.
- Suoninen, Eero (2012): Identiteettien rakentuminen. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero (toim.): Kategoriat, kulttuuri & moraali. Johdatus kategoria-analyysiin. Vastapaino, Tampere, 89–130.
- Takala, Mervi, Karisalmi, Seppo, Tuominen, Eila (2010): Tutkimuskatsaus. Teoksessa Tuominen, Eila, Takala, Mervi, Forma, Pauli (toim.): Työolot ja työssä jatkaminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2, Helsinki, 19–30.
- Tenhunen, Sanna (2012): Varautuminen eläkeaikaan – vapaaehtoisen säästämisen laajuus. Eläketurvakeskuksen raportteja 5, Helsinki.
- Torring, Jakob (2005): Discourse Theory: Achievements, Arguments and Challenges. Teoksessa Howarth, David, Torring, Jakob (toim.): Discourse Theory in European Politics. Palgrave Macmillan, New York, 1–67.
- Tuominen, Eila (toim.) (2008): Näkökulmia eläkeläisten hyvinvointiin – toimeentulosta kulutukseen ja ajankäyttöön. Eläketurvakeskuksen raportteja 4, Helsinki.

Törrönen, Jukka (1997): Intohimoinen teksti – pysäytetty kertomus suostuttelun makrorakenteena. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (toim.): Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Gaudeamus, Helsinki, 221–247.

Uimonen, Maija-Leena (2006): Suomalaisten yritysten vapaaehtoinen sosiaalinen vastuu. Sidosryhmäviitekehys yritysten ja ulkoisten sidosryhmien edustajien näkemyksissä. Työpoliittinen tutkimus, nide 322. Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki.

Uusitalo, Hannu (toim.) (2006): Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2, Helsinki.

Uusitalo, Hannu (2010): Johdanto. Teoksessa Uusitalo, Hannu, Kautto, Mikko, Lindell, Christina (toim.): Myöhemmin eläkkeelle – selvityksiä ja laskelmia. Eläketurvakeskuksen selvityksiä 1, Helsinki, 9–11.

Valtioneuvosto (2011): Työurat pidemmiksi. Työeläkejärjestelmän kehittämisselvityksien tarkastelua. Työurien pidentämistä selvittävän työryhmän raportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 4, Helsinki.

Vartiainen, Juhana (2013): Saadaanko työvoimareservit käyttöön? Työvoimapoliittinen aikakauskirja 56, 1, 18–28.

Viitasalo, Niina (2013): Torjunnasta eristämiseen. Sosiaalisen syrjäytymisen käytänteitä työssä. Janus 21, 1, 4–21.

Väliverronen, Esa (1998): Mediatekstistä tulkintaan. Teoksessa Kantola, Anu, Moring, Inka, Väliverronen, Esa (toim.): Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Helsingin Yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 13–39.

Ylä-Anttila, Tuomas (2010): Poliitiikan paluu. Globalisaatioliike ja julkisuus. Vastapaino, Tampere.

Internetlähteet

Ahtela, Jukka (2012): Keskusjärjestöjen työurasopimus. Elinkeinoelämän keskusliitto. <http://ek.fi/wp-content/uploads/Keskusjrjestjen-tyurasopimus-Ahtela.pdf> (Viitattu 13.4.2014)

Eläkekysymysten asiantuntijaryhmä (2013): Eläketurvakeskus. Uutinen 31.10.2013. http://www.etk.fi/fi/service/etusivu/304/arkisto?contentPath=fi/uutiset_uusi/31102013_elakkeelle_siirtyminen_ei&date=31.10.2013&tab=news (viitattu 13.4.2014)

Ihalainen, Lauri (2011): Sopimussyhteiskunta tuotti tulosta ja otti vastuuta. Työ- ja elinkeinoministeriö. Blogikirjoitus 7.12.2011.

https://www.tem.fi/?104488_m=104802&s=4712

(Viitattu 13.4.2014)

KMT (2012): Kansallinen mediatutkimus. Levikintarkastus.

http://www.levikintarkastus.fi/mediatutkimus/KMT_lukijatiedote_%20syyskuu_2012.pdf

(Viitattu 13.4.2014)

Lehto, Anna-Maija (2013b): Tilastokeskus. Uutisia.

http://www.stat.fi/ajk/tiedotteet/2013/uutinen_034_2013-10-24.html

(Viitattu 13.4.2014)

Levikintarkastus Oy (2012): Levikkitilasto 2011.

<http://www.levikintarkastus.fi/levikintarkastus/tilastot/Levikkitilasto2011.pdf>

(Viitattu 13.4.2014)

TE-palvelut (2013): Esite. Työntekijän ja työnantajan muutosturva. TE-Palvelut.fi.

http://www.te-palvelut.fi/te/fi/pdf/esitteet/muutosturva_esite.pdf

(Viitattu 13.4.2014)

Tilastokeskus (2013): Työvoimatutkimus.

http://tilastokeskus.fi/til/tyti/2012/14/tyti_2012_14_2013-11-05_fi.pdf

(Viitattu 13.4.2014)

TS/TY (2009): Taloussanomien Työttömyyskassojen Yhteisjärjestö. Päiväraha- ja eläkekertymätaulukko 3.5.2009.

<http://www.digitoday.fi/tyo-ja-ura/2009/03/05/elakeputki-kay-kukkarolle/20096004/66>

(Viitattu 13.4.2014)

Työelämäryhmä (2010): Työelämätyöryhmän loppuraportti. Ehdotuksia työurien pidentämiseksi. 1.2.2010.

<http://www.tyoturva.fi/files/1661/TEResitys010210.pdf>

(Viitattu 13.4.2014)

Vartiainen, Juhana (2012): Onko varaa nykyiseen eläkeikään? Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Puheenvuoro työeläkepäivässä 14.11.2012.

<http://videonet.fi/etk/tep2012/1-2/vartiainen.pdf>

(viitattu 13.4.2014)

Liitteet

Liite 1. Aineisto

- 06.01.2009 Pääsy työttömyysputkeen saatetaan estää alle 60-vuotiailta.
- 19.01.2009 SAK:n puheenjohtaja varoittaa myös koskemasta ikääntyneiden työttömyysturvaan.
- 23.01.2009 Varhaiseläkkeelle pääsy halutaan tukkia kokonaan.
- 28.01.2009 Anteeksi, kiitos ja hyvää matkaa.
- 14.02.2009 Työttömyysputken poistaminen tulee eteen väkisinkin.
- 15.02.2009 Tehostettujen määrä nousee.
- 25.02.2009 Tuntuuko taantuma.
- 25.02.2009 Hallitus päätti eläkeiän nostosta. Myös varhaiseläkkeisiin puututaan.
- 27.02.2009 Vanhuuseläkeiän nosto voi laskea työllisyysastetta.
- 04.03.2009. Kari Puro epäilee eläkeiän nostamisen vaikutusta todelliseen eläköitymisikään
- 07.03.2009 Tulipalojen sammutus ja tanssi ovat raskaita töitä.
- 09.03.2009 Lähikuvassa keski-ikäinen nainen.
- 21.03.2009 Metsä-Botnialla jatkaa pian enää purkuryhmä.
- 12.07.2009 Työttömiksi työnnetyt.
- 20.09.2009 Picasso ei ehtinyt eläkeputkeen.
- 24.10.2009 Työnantajapuoli poistaisi työttömyysputken ja osa-aikaeläkkeen.
- 14.12.2009 Viimeiset housut prässättiin Kuopiossa torstaina.
- 18.01.2010 Mahdollisuus irtiottoon heitti etelästä Jyväskylään.
- 27.01.2010 Työnantaja yrittää nyt tosissaan päästä eroon työttömyysputkesta.
- 01.02.2010 Työttömyysputken imu voi olla liiankin vahva.
- 02.02.2010 Kauan odotettujen eläkeneuvottelujen tuloksista jäi jäljelle vain kasa uusia työryhmiä.
- 17.02.2010 Kymin paperitehdas kolmen päivän lakkoon.
- 24.02.2010 Työttömiä odotettua vähemmän.
- 11.03.2010 SDP torjui taas vanhuuseläkeiän nostamisen.
- 01.04.2010 Maan ainoa tasolasitehdas työllistää enää 20 henkeä.
- 18.09.2010 M-real siirtää tuotantoa Suomesta Saksaan.
- 27.10.2010 Rakennemuutos runnoo Turun seutua.
- 19.11.2010 Isot eläkeuudistukset pidensivät työuria vain puoli vuotta.
- 19.11.2010 Mitä johtopäätöksiä tutkimuksen tuloksista voi vetää?
- 01.03.2011 Eläkkeellelähtö ei siirry myöhemmäksi rankoillakaan muutoksilla.
- 23.04.2011 Me voitimme. Rakennemuutosmies.
- 13.05.2011 Herää, Suomi!
- 10.06.2011 Työttömyysputken käyttö on vähentynyt.
- 19.07.2011 Toimihenkilöt eläköityvät usein työttömyysputkesta.
- 01.09.2011 Myllykoski pelkää kuolemaa. Yli tuhannelle työntekijälle potkut UPM:n tehtailta.
- 14.09.2011 Itella aikoo irtisanoa satoja työntekijöitä.
- 13.11.2011 Kuka paheksuisi eläkeputken hyväksikäyttäjiä?
- 18.12.2011 Vientikoneenkuljettaja.
- 14.02.2012 Urpilainen: Eläkeikää ei nosteta tällä vaalikaudella.
- 06.04.2012 Työ kutsuu yli 60-vuotiaita.
- 11.04.2012 Eläkekeskustelu odottaa nurkan takana.
- 29.09.2012 Kajaaniin syntyi yrityskylä, Kemijärven tehdas on hiljainen.